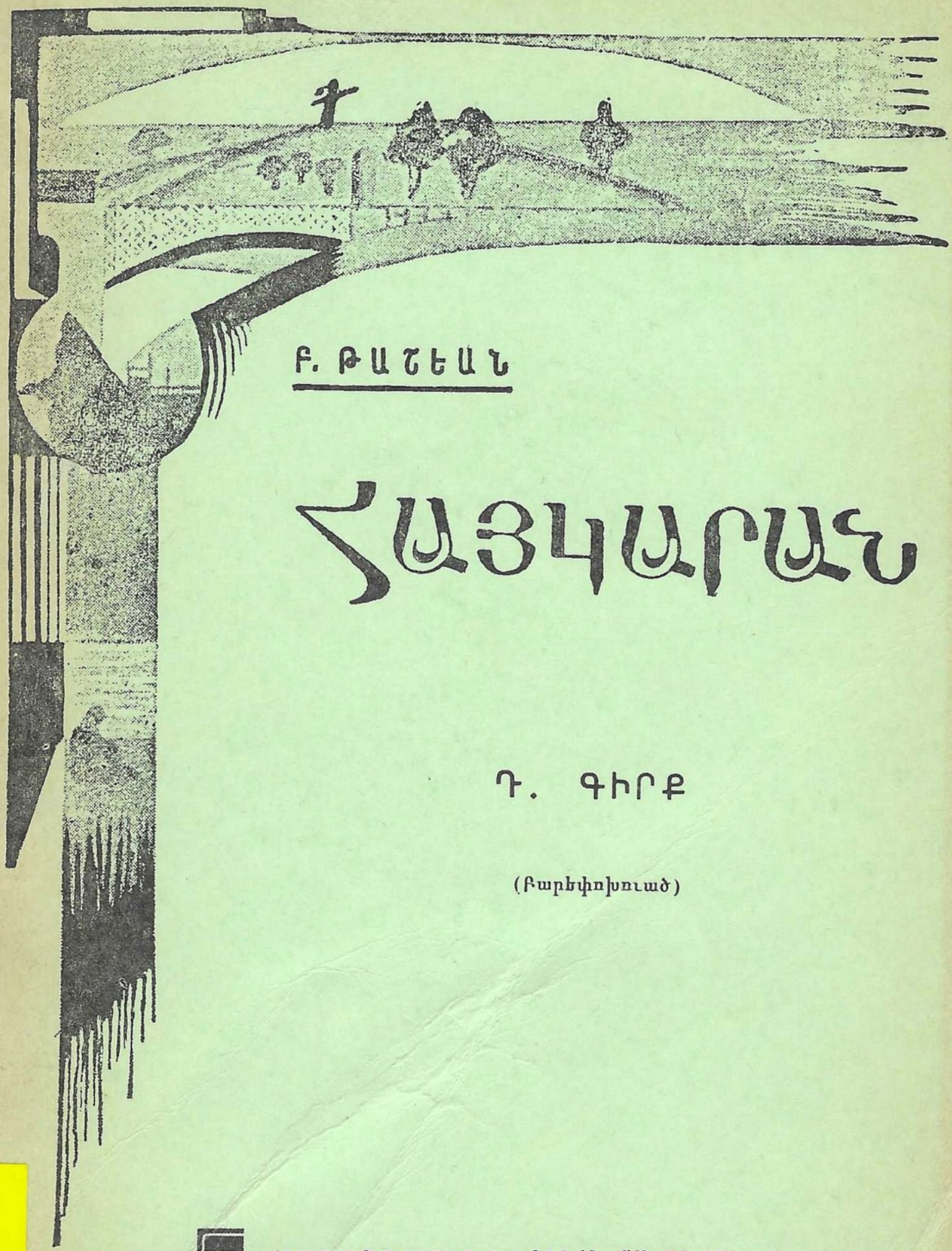

Բ. ԹԱՇԵԱՆ

ՀԱՅԿԱՐԱՆ

Դ. ԳԻՐՔ

(Բարեփոխուած)

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆԻ ՎԱՀԷ ՍԷԹԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

N
B4
75

230

Բ. ԹԱՇԵԱՆ

ՀԱՅԿԱՐԱՆ

Դ. ԳԻՐՔ

Ը. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՊԷՅՐՈՒԹ 1975

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆԻ ՎԱՀԷ ՍԷԹԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

1. ՏԷՐ ԹՕԴԻԿԻ ԴՊՐՈՑԸ

1

Փոքր հասակէս՝ մայրս հոգ կը տանէր, որ գրել-կարդալ սորվիմ եւ «լաւ մարդ» դառնամ: Տասը տարեկան էի, երբ մեր գիւղի քահանային մօտ տարաւ զիս: Հոգեպալուստի տօն էր այն օրը:

– Հոգեպալուստը լաւ օր է,– կ'ըսէր մայրս: Եթէ երախան այդ օրը վարժատուն մտնէ, շատ բան կը սորվի, որովհետեւ Հոգին Սուրբ այդ օրը առաքեալներուն լեզու տուաւ:

Այս հաւատքով ալ մայրս վարժապետին յանձնեց զիս ու ըսաւ անոր.

– Տէ՛ր հայր, ծառայ ըլլամ սուրբ աջիդ, որդիս բերեր եմ, որ գրել – կարդալ սորվի: Միսը քեզի, ոսկորը ինծի. ի՛նչ կ'ուզես ըրէ, միայն թէ բան սորվի, մարդ դառնայ:

Ես չհասկցայ, թէ ի՛նչ կը նշանակէին մօրս խօսքերը. միայն լսեցի, որ տէր հայրը խոստացաւ լաւ ուսում տալ ինծի: Աւելցուց նաեւ, թէ հանդուցեալ հայրս իր լաւ բարեկամն էր եղած եւ թէ, անոր սիրոյն, մասնաւոր ուշադրութիւն պիտի դարձնէր իմ վրաս:

Տէր Թօդիկը, – այս էր վարժապետիս անունը, – իր ուսումը ստացած էր Աղթամարի վանքին մէջ:

2

Մեր դպրոցը տէր Թօդիկի տան աւելորդ սենեակներէն մէկն էր, անասուններու ախոռին շատ մօտ եւ

դրեթէ անոր կպած : Այդ նեղ ու մութ խուցին մէջ լեցուած էին քառասունի չափ աշակերտներ :

Առաւօտուն կանուխ կը սկսէր դասաւանդութիւնը : Վարժապետը անկիւն մը նստած կ'ըլլար, հին ատենուան քուրմի մը պէս : Իր առջեւը դրուած էր փոքրիկ դրակալը. աշակերտները կարգով կը մօտենային, տէր հօր աջը կը համբուրէին, ծունկի կու գային եւ, դասագիրքը դնելով դրակալին վրայ, կը սկսէին «համար տալ» : Ամէն մէկ սխալի համար աշակերտը կ'ընդունէր ճպոտի ուժգին հարուած մը ափին մէջ :

Կար ուրիշ պատիժ մը, որ որքան ծիծաղելի, նոյնքան սարսափելի էր : Ցանցաւոր աշակերտը պէտք է կենար մէկ ոտքի վրայ, երկու ձեռքով ահագին Յայսմաւուրք մը բռնած : Ժամերով պարտաւոր էր այդ հաստ ու ծանր գիրքը պահել գլխէն վեր, երկու ափերուն մէջ : Թեւերը կը յոգնէին, ջիղերը կը թուլնային, մարելիք կու գար վրան. բայց որո՞ւն հոգը... : Այս սատանայական պատիժին ես այնքան վարժուած էի, որ ժամերով կրնայի սպի նման մէկ ոտքի վրայ կանգնած մնալ :

Կային նաեւ ուրիշ խստութիւններ :

Առաւօտները պէտք է դասարան մտնէինք բոլորովին անօթի : Վարժապետը կ'ըսէր, թէ կուշտ փորով կարելի չէ բան սորվիլ եւ թէ, երբ տղայ մը չատ ուտէ դասէն առաջ, խելքը կը պակսի : Մենք այդ պատուէրը կը կատարէինք ամենայն ճշդութեամբ : Մինչեւ իսկ կը վախնայինք առտուն ջուրով մաքրել բերաննիս, որպէս զի չըլլա՛յ թէ մեր լեզուին ճերմակութիւնը սրբուի եւ վարժապետը կարծէ, թէ ծոմերնիս լուծած ենք :

Եւ այսպէս, մինչեւ կէսօր, մենք դաս կ'առնէինք բոլորովին անօթի փորով : Գլուխնիս կը դառնար, ոտքերնիս կը դողար, բայց ի՞նչ կրնայինք ընել. սաստիկ կը վախնայինք ճպոտէն, մտրակի հարուածներէն եւ այլ այս կարգի ծանր պատիժներէ :

3

Երբ մօրս կը պատմէի դպրոցին մէջ կրած տանջանքներս, ան յովորաբար կը պատասխանէր ինծի.

— Որդի՛, մինչեւ ծեծ չուտես, մինչեւ նեղութիւն չքաշես, բան չես սորվիր:

Հապա ինչո՞ւ այնքան ծեծ կ'ուտէի, այնքան կը տանջուէի ու նորէն բան մը չէի սորվեր,— կը մտածէի ես մխամտօրէն:

Ցիմար տղայ չէի. ընդհակառակն, շատ սրամիտ էի: Երբ մամս հեքիաթ պատմէր, մէկ անգամէն կը սորվէի, իսկ երբ աշուղ մը գար մեր գիւղը ու երգեր երգէր կամ վէպեր պատմէր, ես իսկոյն գոց կ'ընէի բոլորը: Բայց վարժապետիս տուած դասերէն բան չէի հասկնար. ինծի այնպէս կը թուէր, թէ հայերէն չէին անոնք:

Ես այն աստիճան տկար էի հոգիով ու կամքով, այն աստիճան բթացած էին իմ մէջ մանկական կարողութիւնները, որ բոլորովին կը հաւատայի վարժապետիս, երբ ան բարկութեամբ կը պոռար երեսիս.

— Ապտանայի՛ լակոտ, քեզմէ օրինաւոր բան դուրս չի գար:

Ցանցանքը որո՞ւնն էր սակայն...:

ՐԱՖՖԻ

Ժողովրդական ասացուածք.— Կուտը պակաս է:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Վարժատուն.— *Վարժութեան տուն, վարժարան, դպրոց:*

Առաքեալ.— *Բառացի՝ կը նշանակէ առաքուած, ղրկուած: Առաքեալ կը կոչուին Քրիստոսի 12 աշակերտները:*

Այ.— *Դրաբարի մէջ կը գործածուի այս բառը ալ ձեռք նշանակութեամբ:*

Աղբամար.— *Վանայ ծովուն մէջ կղզի մը, ուր ժամանակին ունեցած ենք կաթողիկոսութիւն, վանք եւ վանական միաբանութիւն:*

Գուրմ.— *Այս անունը կը տրուէր այն անձերուն, որոնք հեթանոսական կրօնի պաշտամունքները կը կատարէին: Իրենց բնակավայրը կամ հաւաքավայրը կը կոչուէր քրմարան, իսկ իրենց պետը՝ քրմապետ:*

Գրակալ.— *Փայտէ կազմած՝ վրան գիրք դնելու համար:*

«Համար տալ».— *Ժողովրդական բացատրութիւն մը, որ կը նշանակէ դաս ըսել:*

Ճպոտ.— *Բարակ եւ ճկուն փայտ. կը պատրաստուի մանաւանդ ծառերու ճիւղերէ. կը նշանակէ նաեւ ջուխակի աղեղ:*

Ցայսմաւուրք.— *Հին ժամանակներէ մնացած կրօնական գիրք մը, որուն մէջ սուրբերու վարքը կը պատմուի:*

Ծոմ լուծել.— *Գլխաւոր տօներու՝ սովորութիւն է ամբողջ օր մը բան չուտել. ասիկա կը կոչուի ծոմ կամ ծոմապահութիւն, իսկ ծոմ լուծել կը նշանակէ ծոմը աւրել:*

Աշուղ.— *Ժողովրդական երգիչ: Աշուղները ընդհանրապէս իրենք կը յօրինէին իրենց երգերը եւ իրենք ալ կ'երգէին ու կը նուագէին մանաւանդ գործիքներու վրայ (սազ, թառ, քամանչա եւլն.):*

Բթացած.— *Գուլ, սրութիւնը կորսնցուցած:*

ՐԱՖՖԻ (1835–1888).— Հայ վիպագրութեան նահապետը: Բուն անունն է Յակոբ Մելիք – Յակոբեան: Ծնած է Պարսկաստան. Սալմաստ գաւառի Փայաջուկ գիւղը: Մեր ամենէն շատ կարդաց-

ուած եւ ամենէն ժողովրդական վիպագիրներէն է: Գրած է երեսունի չափ մեծ ու փոքր վէպեր, որոնց մէջ նշանաւոր են «Կայծեր», «Դաւիթ Բէկ», «Սամուէլ», «Խենթը», «Խամսայի Մելիքութիւնները», «Սալբի», «Պարսկական Պատկերներ», «Խաչագողի Ցիշատակարանը», «Ոսկի Ափաղաղ» եւն.: Ունի նաեւ բազմաթիւ մանր գրուածքներ՝ թերթերու մէջ հրատարակուած կամ առանձին հատորով լոյս տեսած:

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.— Ներկայացնել այս գրքուածքին մէջ գործող անձերը, տալով իւրաքանչիւրին յատկանշական կողմերը: Անոնցմէ ո՞րը կը գրաւէ ձեր համակրութիւնը: – Բաղդատել հին օրերու վարժարանը մեր օրերու դպրոցին հետ. ցոյց տալ մէկուն առաւելութիւնը միւսին վրայ: Ցիշել պատճառները տէր թօդիկեան դպրոցի յետամնաց վիճակին: – Ի՞նչ գաղափար կ'ուզէ պաշտպանել հեղինակը: – Րաֆֆիի ո՞ր գործերը կարդացած էք. իր ո՞ր գիրքէն առնուած է այս կտորը:

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ.– Մեր դպրոցը (շէնքը, վայրը, ներքին յարդարանքը, ուսուցիչները, աշակերտները, աւանդուած դասերը, ձեր նախասիրած նիւթերը):

2· ՄԵՐ ՀԱՅԵՐԷՆԻ ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ

1

Մեր հայերէնի ուսուցչին դէմքը, միշտ հանդարտ ու անժպիտ, ուղղակի երկիւղ կը ներշնչէր մեզի. իր թաւ ու երկար մօրուքը, թանձր պեխերը, մշտապէս անյոյզ դիմագիծը եւ մանաւանդ փոքրիկ, խորաթափանց աչքերը ահաւոր կը նեղէին մեզ:

Ի րնէ չար չէր մեր ուսուցիչը, բայց չափազանց պահանջկոտ էր եւ աննեղոտ՝ նոյնիսկ չատ պզտիկ թերացումներու համար: Դժուար էր արժանանալ իր գովասանքին: Պախարակել նոյնպէս չէր ուիտեր: Սփինքսի պէս պաղ հայեացքով՝ տեղը կը ղրկէր յաջող կամ անյաջող դաս ըսողը հաւասարապէս: Իր ձեռքն այս կամ այն չարժումէն միայն կարելի էր դուշակել ղրած լաւ կամ վատ նիշը:

Սակաւախօս էր ու մեղմաձայն. պեխերուն թեթեւ ցնցումէն եւ մօրուքին տատանումէն միայն կարելի էր հետեւցնել, թէ բան մը կ'ըսէր: Իր դասը լաւ ըմբռնելու համար, միշտ քար լռութիւն պէտք էր պահել դասարանին մէջ:

2

Անդամ մը դասի հանեց զիս եւ «Արաքսի արտասուքը» արտասանել տուաւ ինծի: Դասս լաւ դիտէի. ոտքի ելայ զուարթ ու ինքնավստահ եւ առանց սխալի պոց ըսի Պատկանեանի համբաւաւոր քերթուածը: Հասայ մինչեւ

Լուսաբերը միւնչեւ այգ
Զըրիս մէջը կը լողար:

– Լա՛ւ,– մրմռաց ուսուցիչս պեխերուն մէջէն,– ինչ որ կը նշանակէր՝ «սպասէ»:

Նանդ առի՝ սպասելով իսկական փորձաքարին, այսինքն իր վտանգաւոր հարցումներուն:

.. Ինչո՞ւ է Արաքսը «մայր»,– հարցուց վերջապէս:

– Մեր ամենամեծ գետն է եւ աննգատուռ է մեր աշխարհին,– պատասխանեցի ես աներկիւղ:

– Իսկ այստեղ ի՞նչ մտքով ըսուած է «մայր»:

– Հեղինակը կը նկատէ զայն հայ ազգի մայր:

– Ո՞վ է հեղինակը:

– Բանաստեղծ Գամառ – Քաթիպա:

– Ի՞նչ ըսել է «մանկութիւնդ չատ կարճ է»:

– Ըսել կ'ուզէ՝ չուտով կը թափիս ծովը:

– Ո՞ր ծովը:

— Կասպից։

— Առանձի՞ն։

— Ո՛չ, Կուր գետին հետ։

— Ի՞նչ ըսել է «խիզախ»։

— Յանդուգն, համարձակ։

— Ինչո՞ւ անմիտ կը կոչէ պատանին։

— Որովհետեւ ան չի հասկնար մօր վիշտը։

— Ի՞նչ է այդ վիշտը։

— Այդ վիշտը... — ըսի վարանոտ, — որ իր զաւակները...

— Լա՛ւ, — նորէն մրմռաց ուսուցիչս, վախնալով որ խիստ բառեր պիտի փախցնեմ բերնէս օտար իշխանութեան դէմ։

Լռեցի. բայց րոպէ մը ետք կրկին շարժեցան պեխերը։ Կարծեցի, թէ ըսաւ՝ «գնա՛ տեղդ»։ Երջանիկ, որ լաւ ազատեցայ, քայլ մը առի դէպի առաջ։

— Սպասէ՛, — լսեցի իր ձայնը՝ այս անգամ աւելի բարձր. — ի՞նչ ըսել է «լուսաբեր», որ մինչեւ այդ ջուրին մէջ կը լողար։

— Թռչուն է, — պատասխանեց Համարձակ, կարծելով թէ քանի որ կը լողայ, ուրեմն թռչուն պէտք է ըլլայ։

— Գնա՛ նստէ, — ըսաւ առանց դէմքին գիծերը շարժելու եւ նշանակեց ամենայոռի նիշը՝ 1։

Վերջը միայն հասկցայ, որ «լուսաբեր»ը աստղ է եղեր...։

ԱԻ. ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ

Ժողովրդական ասացուածք. — Կարծես հոգու դեղ է տուածը։

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Թաւ·– *Թանձր, խիտ, հաստ:*

Անյոյզ·– *Ցուզումէ զուրկ, անվրդով, անխռով:*

Խորաթափանց·– *Խորը թափանցող, սրատես:*

Պախարակել·– *Վար գարնել, պարսաւել:*

Սակաւախօս·– *Քիչ խօսող:*

Սփինքս·– *Առասպելական հրէշ մը, որ ներկայացուած է մարդու գլուխով եւ առիւծի իրանով: Կը դանուի Կիզէի մօտ (Գահիրէ): Ունի 17 մեթր բարձրութիւն եւ 39 մեթր երկարութիւն: Փոխաբերական իմաստով կը նշանակէ լուակեաց եւ ծածկամիտ:*

Հայեացք·– *Նայուածք, տեղին համեմատ կը նշանակէ նաեւ կարծիք, տեսութիւն:*

Այգ·– *Լուսադէմ, արշալոյս, առտուան լոյսը:*

Փորձաքար·– *Տեսակ մը սեւ ու կարծր քար, որ արծաթի եւ ոսկիի զտութեան աստիճանները կը ցուցնէ: Այստեղ փոխաբերաբար կը նշանակէ վերջին եւ դժուարին հարցում:*

Պատկանեան·– *Բանաստեղծ Ռափայէլ Պատկանեան, կեղծ անունով՝ Գամառ – Քաթիպա (1830–1892): Ծանօթ է մանաւանդ իր «Արաքսի արտասուքը» ոտանաւորով:*

ԱՒԵՏԻՍ ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ (1866–1948)·– Գրագէտ եւ ազգային գործիչ: Ծնած է Իգտիր – Մաւա: Աւարտած է Էջմիածնի Գէորգեան ճեմարանը· ապա Եւրոպայի մէջ ստացած համալսարանական կրթութիւն: Կեղծանունն է Դարիք: Գլխաւոր գործերն են «Ազատութեան նահապարին», «Լուսիւնը», «Իտալիայում», «Ճամբորդը», «Հայրենիքիս համար», «Կարօտ հայրենի», «Իմ գիրքը» (2 հատոր), «Շվէյցարական գիւղը» եւն·, ինչպէս նաեւ «Արցունքի հովիտը», «Սեւ թուչուն» թատերախաղերը: Մեռած է Մարսէյլ (Ֆրանսա), 1948 Ապրիլին:

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.– Ներկայացուցէք ուսուցչին բնաւորութեան գլխաւոր գիծերը: – Կարդացէք «Արաբսի արտասուքը» ամբողջութեամբ եւ ցոյց տուէք անոր մէջ տիրող զգացումը: – Յիշեցէք ձեզի ծանօթ աստղերու եւ համաստեղութիւններու անուններ: – Ահարոնեան գրականութեան ո՞ր սեռերը մշակած է:

ՓԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ.– Կանոնաւոր եւ զարտուղի բայեր:

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ.– Ներկայացուցէք ձեր ուսուցիչը:

---

3. ՄԱՆԿՈՒԹԻՒՆ

Կարաւանները կու գային զբաղբ,
Զբաղբ կ'անցնէին երբ մանուկ էի.
Սրտիս հետ անոնց զանգը կը զնգար,
Երբ ճանապարհին գառնուկ մըն էի:

Հիմա ալ կու գան... Եւ յաւերժ պիտի
Ղօղանջեն մեր հին ճամբուն վրայ անդորր.
Բայց ա'լ չի հնչեր զանգակն իմ սրտի,
Ա՛խ, մանկութիւնս էր լեզուակը անոր:

ՅՈՎՀ. ՇԻՐԱԶ

ԱՌԱԾ.– Առած կը կոչուի դատում մը կամ վճիռ մը, որ սեղմ բառերով խորունկ ճշմարտութիւն մը կ'արտայայտէ: Օրինակ՝ «սեւ աչքը մօրուց պէտք է ըլլայ» առածը կը հաստատէ սա իրողութիւնը, թէ նկարագրի ազնուութիւնը կամ որեւէ լաւ յատկութիւն բնածին է:

Ամէն ժողովուրդ իրեն յատուկ առածները ունի:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Զնգալ.– *Զընգ-զընգ ձայն հանել (զանգակի): Հնչել:*

Ցաւերժ.– *Միշտ, շարունակ, յաւիտենական. կը գործածուին նաեւ յաւէժ, յաւէրժ ձեւերը:*

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՇԻՐԱԶ.– Ներկայ Հայաստանի շնորհալի բանաստեղծներէն: Բուն անունն է Յովհաննէս Կարապետեան: Իր քերթուածներէն մաս մը ամփոփուած է «Գարնանամուտ», «Երգ Հայաստանի», «Երգերի գիրք» «Բանաստեղծին Ձայնը», «Հատընտիր», «Քնար Հայաստանի», «Յուշարձան Մայրիկիս», «Իմ Ընկեր Լուրիկը» հատորներուն մէջ, որոնք լոյս տեսած են Երեւան:

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.– Ցոյց տալ այս քերթուածին մէջ տիրող զգացումը: Ո՞րն է անոր ամենէն գեղեցիկ պատկերը: – Մանկութեան մասին ուրիշ բանաստեղծութիւններ կարդացա՞ծ էք: – Ընթերցումներ ընել Յով. Շիրազի միւս հատորներէն եւ ըսել, թէ առհասարակ ի՛նչ տեսակ նիւթեր մշակած է:

4. ԻՆՔՆԱՇԽԱՏՈՒԹԵԱՆ ԴՊՐՈՑԸ

1

Ես ամենէն տկարներէն էի չարադրութեան մէջ։ Չէի կրնար նիւթ մը ընդլայնել պէտք եղածին պէս։ Արդէն սէր ալ չունէի գրելու։ Շարադրութիւններս այնքան կարճ էին, որ ուսուցիչս «հեռագիր» կ'անուանէր զանոնք։

– Երուա՛նդ, սա հեռագիրդ կարդա նայիմ,– կ'ըսէր ան անոյշ քմծիծաղով։

Ինծի պէս շատեր կային, որոնք կէս ճամբան թափեցան թափթփեցան, ասպարէզը թողլով արժանաւորներուն։ Սակայն, հակառակ ամէն դժուարութեան, կրցայ առաջին տարին բոլորել եւ անցնիլ երկրորդ կարգ, որ արդէն բաւական զտուած էր։

Երկրորդ տարուան ամավերջի քննութեանց ծանրապէս հիւանդացայ։ Տասնըհինգ օրուան բացակայութեանս մէջոցին քննութիւնները եղած լմնցած էին։ Աղէկնալուս պէս վարժարան վազեցի եւ խնդրեցի տնօրէնէն, որ առանձին քննութիւն անցընեմ։ Խնդրանքս ընդունուեցաւ, սա դրակոնեան պայմանով սակայն, որ կարգս պիտի փոխէի, եթէ առ նուազն 95 թիւ չահէի, մինչդեռ կարգափոխութեան միջին թիւը 60 էր։ Հաւանեցայ այս պայմանին. քննութիւն տուի եւ չահեցայ 94։ Տնօրէնը ցաւով յայտնեց, թէ այդ մէկ թիւին պատճառաւ կարգս չէի կրնար փոխել։ Եւ աչքերուս մէջ արցունք տեսնելով՝ ըսաւ, իբրեւ դարմանի եւ իբրեւ մխիթարութիւն.

– Երուա՛նդ, արդէն չատ փափաք չունիս ուսմանդ: Խորհուրդ կու տամ քեզի՝ թողուլ դպրոցը եւ արհեստի մը հետեւիլ. թերեւս աւելի աղէկ կ'ըլլայ:

Թողուցի դպրոցը եւ հայ առեւտրականի մը խանութը մտայ իբրեւ աշկերտ: Առաջին չաբթուան վերջը՝ փաթրոնս կանչեց ինծ եւ, իբրեւ գնահատութիւն գործի ասպարէզին մէջ ցոյց տուած «ընդունակութեանս», քսան ղրուշ ղրաւ ափս, սա՛ հակիրճ ճառը կցելով անոր.

– Տղա՛ս, դուն աս գործին մարդը չես. կարծեմ աւելի աղէկ կ'ընես, եթէ դպրոց երթաս, ուսում սորվիս: Երթաս բարով:

Դպրոցին տնօրէնը ղրեթէ ճամբած էր ինծ, իբրեւ ուսման անընդունակ. վարպետս ալ ահա՛ խանութին դուռը կը ցուցնէր ինծի, իբրեւ գործի անընդունակ: Յուսահատա՛ծ էի:

2

Յանկարծ, սակայն, յուսահատութեան այդ դժընդակ րոպէին, կորովի եւ ղիմադրութեան յառնում մը ղգացի մէջս: Ընկղմելու վրայ եղող մարդուն յետին, վերբնական ճիգն էր ատիկա:

Երկար խորհրդածութենէ ետք՝ այն համոզումը ղոյացուցի, թէ իմ կարողութեանս մասին արձակուած վճիռներէն երկրորդն էր ճիշդը: Բայց հարկ էր առաջինը հերքել գործնապէս. ուսման, մտքի մարդ ըլլալ եւ այդ ճամբով մղել կեանքի պայքարը:

Որոշումս տուի: Ո՛ւր ղիմէի սակայն: Դպրոցներուն լաւագոյնը ինքնաչխատութեան դպրոցն էր թերեւս, ուրկէ կարելի չէր վռնտուիլ գոնէ եւ ուր չեն պահուըր կամայական օրէնքներ ու կաշկանդիչ տրամադրութիւններ: Եւ վճռապէս մտայ ինքնաչխատութեան դպրոցը:

Երկուքուկէս տարի անդադար, դիշեր ցերեկ, այդ դպրոցը յաճախեցի, անձնատուր՝ խելայեղ ու քայքայիչ աշխատութեան մը, ուրկէ մարմինս կմախացած դուրս ելաւ։ Բայց հոգիս զօրացած էր. զօրացա՛ծ՝ այն յոյսով, որ եթէ ոչ բոլորովին, գէթ մասամբ պիտի կարենայի սուտ հանել բոլոր աննպաստ դուշակութիւնները, զոր ուսուցիչներս ըրած էին իմ մասիս, դպրոցէն բարբարոսաբար դուրս քշուած պահուս։

ԵՐ. ՕՐՄԱՔԻՇԽԱՆԼԵԱՆ

ժողովրդական ասացուածք.— *Կիրակի օրը ծննդ է։*

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ֆմծիծաղ.— *Քթի տակէ ծիծաղ, թեթեւ եւ հանդարտ խնդուք։*

Ամավերջ.— *Տարուան վերջը. ամ՝ տարի։*

Դրակոնեան.— *Դրակոն աթենացի օրէնսդիր մըն էր (660 Ք. ա.), այնքան խիստ օրէնքներ դրաւ, որ կարծես արիւնով գրուած ըլլային։ Դրակոնեան՝ փոխաբերաբար կը նշանակէ չատ ծանր եւ խիստ։*

Փաթրոն.— *Ֆրանսերէն բառ. կը նշանակէ գործատէր։*

Հակիրճ.— *կարճ, համառօտ։*

Ցառնում.— *Զարթում, արթննալը, յարութիւն առնելը։*

Գերբնական.— *Բնականէն, սովորականէն վեր։*

Մտքի մարդ.— *Փոխաբերութիւն մը, որով հեղինակը կ'ուզէ հասկըցնել, թէ կը նախընտրէր մտքի հետ կապ ունեցող աստիճի մը հետեւիլ, մտաւորական ըլլալ։*

Կամայական.— *Կամքին ուղածը, քմահաճ։*

Կաշկանդիչ.— *Արգելք դնող, արգիլող։*

Խելայեղ.— *Խելքը գլխէն առնող, չափազանց, չափէն աւելի։*

Կմախացած.— *Կմախք, ոսկոր դարձած. սաստիկ նիհարցած։*

ԵՐՈՒԱՆԴ ՍՐՄԱՔԷՇԽԱՆԼԵԱՆ (1870 – 1915)։– Գրագէտ, հրապարակագիր եւ ուսուցիչ։ Պոլսոյ կեդրոնական վարժարանի առաջին սաներէն։ Ծնած է Պոլիս։ Քսան տարեկանին սկսած է աշխատակցիլ պոլսական թերթերու։ Գրած է կարճ պատմուածքներ, ներկայացնելով գլխաւորաբար ժողովրդական տիպարներ ու բարքեր։ Առանձին հատորով հրատարակած է մեծ վէպ մը՝ «Ամիրայիին աղջիկը», պատմուածքներու ժողովածու մը՝ «կեանքին մէջ», ինչպէս նաեւ վիպակ մը՝ «Հարազատ որդի»։ Իր գրական ծածկանունն է Երուխան։ Նահատակուած է 1915ին։

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ։– Ներկայացնել ցկարագրի գլխաւոր գիծերը, որոնցմով կը յատկանշուի այս գրուածքին հեղինակը։ Ուրիշ մը ի՞նչ կը կարծէք, որ ըներ իր տեղը։ – Ցոյց տալ «ինքնաշխատութեան դրսրոց»ին առաւելութիւններն ու թերութիւնները։ – Կը ցանչնա՞ք մեր մէջ ուրիշ գրուղներ, որոնք ինքնաշխատութեամբ հասած ըլլան բարձր զարգացման։

---

5. ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ՅԻՇԱՏԱԿՆԵՐ

1

Անգամ մը որ կարդալը սորվեցայ, ընթերցանութեան բուռն փափաք մը զգացի եւ գրեթէ ամբողջ օրը կարդալով կ'անցընէի: Բարեբախտաբար ճոխ գրադարան մը կար տրամադրութեանս տակ եւ գիրքը չէր, որ կը պակսէր: Միայն թէ եղած գիրքերը մեծ մասամբ իմ հասկացողութենէս չատ բարձր էին. այսուհանդերձ, կը կարդայի առանց մեծ բան մը հասկնալու:

Հազիւ սկսած էի գրել – կարդալ, առաջին գործս եղաւ տան մէջ ձեռագիր թերթ մը հրատարակել, ուր համառօտ կերպով կ'արձանագրէի խոհարարին եւ ըսպասուհիին միջեւ տեղի ունեցած կռիւները, օրուան ճաշացուցակը, զանազան այցելութիւնները, պտոյտները եւայլն: Թերթը երեք ընթերցող ունէր միայն՝, – հայրը, մայրս եւ հօրաքոյրս: Բայց հրատարակութեան ծախքը այնքան աննշան էր, որ կրցայ ուզածիս չափ չարունակել:

2

Քանի մը տարի ետք, Պէրպէրեան վարժարանը գացի իբրեւ դիչերօթիկ եւ ընդունուեցայ կրտսերապոյն կարգը: Աչխատութեան փափաքը արդէն արթընցած էր ներսս, այնպէս որ առաջին եռամսեայ քննութիւններուն՝ քառասունի չափ աշակերտներու մէջ երկրորդ հանդիսացայ:

Վարժարանին մէջ ալ սկսայ թերթ մը հրատարակել «Վառարան» անունով: Ամէն անդամ կը յարձակէի մեղմէ բարձր կարգերու աշակերտներուն վրայ: Այս յարձակումները այնքան զրգռեցին զիրենք, որ, ինծի ղէմ պայքար մղելու համար, սկսան իրենք ալ թերթ մը հրատարակել:

«Վառարան» իր քննադատութիւններուն չրջանակը հետզհետէ սկսաւ ընդարձակել և կծու ակնարկութիւններ ընել վարժարանի կերակուրներուն մասին, այն աստիճան, որ օր մը տնօրէնը դասարան գալով պաշտօնապէս յայտարարեց, թէ «Վառարան»ի հրատարակութիւնը արգիլուած է:

Յաջորդ չաբթու «Անհաչտ» անունով նոր թերթ մը հրապարակ հանեցի: Տնօրէնը իսկոյն լուր ղրկեց եւ զիս իր գովը հրաւիրեց:

— Պարո՛ն,— ըսաւ խստօրէն,— ես քեզի՛ չարգիլեցի՞ թերթ հրատարակելը:

– Այո՛,— պատասխանեցի ես,— «Վառարան»ի հրատարակութիւնը արգիլեցիք, բայց ասիկա տարբեր թերթ է:

– Ասոր արտօնութիւնը ուրկէ՞ առիր,— հարցուց:

Այս հարցումը զիս չփոթեցուց. չկրցայ պատասխան մը տալ:

– Պարո՛ն, – աւելցուց տնօրէնը միչտ խստօրէն, – վար իջէք եւ ձեր դասերով զբաղեցէք. երբ վարժարանէն ելլէք՝ կրնաք ուզածնուդ չափ թերթ հրատարակել: Գացէ՛ք:

Այսպէս վերջ գտաւ «խմբագրական» գործունէութիւնս Պէրպէրեան վարժարանին մէջ:

ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆ

Ժողովրդական ասացուածք.— Քարէն չուր հանել:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Այսուհանդերձ·– *Ասով հանդերձ, ասով մէկտեղ:*

Հասկացողութիւն·– *Հասկնալու կարողութիւն, ըմբռնում:*

Յատկանիշ·– *Յատուկ նիշ, որոշիչ նշան:*

Պէրպէրեան վարժարան·– *Գրագէտ եւ ուսուցիչ Ռ. Յ. Պէրպէրեանի կողմէ հիմնուած երկրորդական վարժարան՝ Պոլիս, 1875ին:*

Կրտսերագոյն·– *Ամենէն փոքր:*

Եռամսեայ·– *Երեք ամսուան:*

ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆ (1869 – 1926)·– Գրագէտ – երգիծաբան: Ծնած է Պոլիս եւ մեռած Գահիրէ: Եղած է խմբագիր եւ աշխատակից զանազան թերթերու: Ջուարէլաբար մշակած է երգիծական սեռը: Գրած է բազմաթիւ մեծ ու փոքր վէպեր· ունի նաեւ թարգմանութիւններ ֆրանսերէնէ: Իր գլխաւոր գործերն են «Առաքելութիւն մը ի Ծապլվար», «Տասներկու տարի Պոլսէն դուրս», «Ազգային բարերար», «Մատնիչը», «Ցեղափոխութեան մակաբոյծները», «Թաղականին կնիկը» եւայլն: Իր վէպերէն շատերը հրատարակուած են իբրեւ թերթօն: Գրական ծածկանունն է Երօտ:

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ·– Ընդգծել հեղինակին ցոյց տուած հակումները դպրոցական շրջանէն իսկ: Զարգացուցա՞ծ է այդ հակումները հետագային: – Գլխաւոր ի՞նչ յատկանիշներ կը նկատէք այս գրուածքին մէջ (պատմելու ձեւ, երգիծանք, պարզութիւն եւայլն): – Ցոյց տալ հեղինակին հետաքրքրութեան սահմանները իբրեւ «խմբագիր»: – Տնօրէնը ինչո՞ւ արգիլեց թերթին հրատարակութիւնը, ինչո՞վ կը վնասէր ան աշակերտական պարտականութիւններուն: Ճշդել օգուտն ու վնասը նման աշխատանքի մը:

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ.— Անկաւոն եւ միադէմ բայեր:

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ.— 1. Պատմեցէք յիշատակ մը ձեր դպրոցական կեանքէն: 2. Ներկայացուցէք ձեր աշխատելու եղանակը:

---

6. ՋՈՐՍ ՃԱՄԲՈՐԴՆԵՐ

Հովը, ջուրը, հուրն ու պատիւ միասին,
Օր մը, ընկեր եղած՝ ճամբան կը խօսին,
Եւ դաշտ ու սար կամ անդունդներ անցնելով՝
Կը ճամբորդեն մինչեւ արեւն ու լուսին:

Ու կը հասնին բարձրը բլրի մը վրան,
Ուր իրարմէ հարկ է զատուիլ անպայման.
Պիտի երթան անոնք ոլորտն աշխարհի,
Հետեւելով իրենց ուխտին անխափան...:

Կը հարցընեն հիմա կեցած ապշահար.
«Ի՞նչպէս նորէն պիտի գտնենք մենք զիրար:
«Որպէսզի մենք չբաժնուինք ան յաւէտ,
«Հարկ է, որ տանք մէյ մէկ նշան յայտարար»:

Հովը կ'ըսէ· «Սիրելինե՛ր, երբ տեսնէք,
«Որ կը շարժի տերեւ մը, լոյս մը բեկբեկ,
«Երբ ոստերուն մէջ լըսէք սոյլ մը թեթեւ,
«Ես այնտեղ եմ, մի՛ կասկածիք դուք երբեք»:

Հուրը կ'ըսէ· «Ո՛ւր բուխերիկ մը վառի,
«Ո՛ւր նշմարէք մուխը թեթեւ բուրվառի,
«Ո՛ւր կը մըխան փըլատակներ մոխրիս տակ,
«Ես այնտեղ եմ, նոյնիսկ երբ կայծ մը մարի»:

Ջուրը կ'ըսէ· «Այգուն լոյսին մէջ առկայծ՝
«Երբ նշմարէք ծաղիկ թերթերը թըրջած,
«Երբ կոհակին ձայնը լըսէք ժայռին դէմ,
«Հոն մօտեցէք, ես այնտեղ եմ անկասկած»:

Իսկ պատիւը կը մնար լուռ, ապաքան:
Ու հարցուցին ընկերները մէկ բերան·
«Ըզքեզ ի՞նչպէս պիտի գտնենք, ըսէ՛ մեզ·
«Դո՛ւն ալ մեզի ծանօթութեան տուր նըշան»:

Պատիւը, որ տրտում տըխուր կը կենար,
Ըսաւ յանկարծ լուրջ ձայնով մը վշտահար·
«Անգամ մը, որ կորսնցընէք զիս, աւա՛ղ,
«Մի՛ փընտռէք, զիս գտնելն է շատ դժուար»:

ՍԻՊԻԼ

ԾՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԱՍԱՑՈՒԱԾՔՆԵՐ·– Պատկերալից բացատրութեան ձեւեր են ժողովրդական ասացուածքները եւ կը ծառայեն խօսքին իմաստը աւելի ուժգին եւ աւելի կենդանի դարձնելու: Օրինակ՝ «ջուրը պատէն վեր հանել» ասացուածք մըն է, որ կը նշանակէ գործը դժուարացնել:

Ամէն ժողովուրդ իրեն յատուկ ասացուածքները ունի:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հուր·— *Կրակ*։

Ոլորտ·— *Շուրջը, բոլորտիքը, ամէն կողմ*։

Ցայտարար·— *Յայտնի ընող, որոշող*։

Բեկբեկ·— *Արմատը՝ բեկ, կոտրտուող· այստեղ կը նշանակէ տըկար (լոյս)*։

Ոստ·— *Ճիւղ*։

Սոյլ·— *Սուլում, սուլելու ձայն*։

Բուխերիկ·— *Ծխան, ծխնելոյզ, կրակարան*։

Բուրվառ·— *Ինկարկութեան յատուկ անօթ, փոքր չղթաներէ կախուած. կը գործածուի եկեղեցիներու մէջ*։

Առկայծ·— *Պլպլացող, մարելու մօտ*։

Ապաբան·— *Անխօս, անպատասխան*։

ՍԻՊԻԼ (1863 – 1934)·— Բանաստեղծուհի եւ գրագիտուհի։ Բուն անունն է Զապէլ Ասատուր։ Ծնած եւ մեռած է Պոլիս։ Իր ճերքուածներէն մաս մը հրատարակուած է «Ցոլքեր» անունով· մահէն ետք լոյս տեսած է «Քերքուածներ» հատորը (1939)։ Գրած է վէպ մը՝ «Աղջկան մը սիրտը», Օր· Ալիս ծածկանունով։ Գրած է նաեւ կարճ պատմուածքներ, որոնք ամփոփուած են «Կնոջ Հոգիներ» խորագրով հատորի մը մէջ։ Իր ամուսինին՝ Հրանտ Ասատուրի հետ պատրաստած է հայ լեզուի ընթերցանութեան եւ ճերականութեան դասագիրքերու շարք մը։

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ·— Ցոյց տալ այս ճերքուածին մէջ պաշտպանուած հիմնական գաղափարը։ Ինչո՞վ բացատրել պատիւին լուռ տխրութիւնը։ — Ի՞նչ ուխտ էր, որուն կ'ուզէին հետեւիլ չորս ճամբորդները։ Հարազա՞տ են անոնց խօսքերը իրենց բնոյթին եւ էութեան։ — Կրնա՞ք այս ճամբորդներուն տեղ ուրիշներ դնել եւ խօսեցնել զանոնք։ — Ի՞նչ բանի մէջ կը կայանայ այս ճերքուածին գեղեցկութիւնը։

7· ԱՌԱՋԻՆ ՈՏԱՆԱՒՈՐՍ

1

Պզտիկ տարիքէս սիրած եմ բանաստեղծները: Ութ տասը տարեկանիս հառաչանքով կարդացած եմ Դուրեանն ու Պէշիկթաշլեանը, Նար-Պէյն ու Ֆէլէկեանը, Աճէմեանն ու Պէրպէրեանը, առանց որոշ բան մը հասկնալու: Ապահովաբար այդ մարդիկը նորածիլ իմացականութեանս ու հոգիիս բան մը կ'ըսէին, որ երանութիւն կը պատճառէր ինծի: Կը մտածէի անձկութեամբ, թէ պիտի կրնայի՞ արդեօք ես ալ օր մը գրել անոնց պէս: Մեծ անձնավստահութիւններ չունէի այդ մասին. բայց ներքին ամենաբուռն մղումը, այն մեծ ու անյաղթելի փափաքը, զոր այդ վայրկեաններուն կը զգայի, անսահման էր:

Օր մը, ճակատագրական օր,– այդ ատեն տասներեք տարեկանէն աւելի չէի վստահաբար,– հօրս ծունկերուն վրայ գրեցի իմ առաջին ոտանաւորս: Բազմաթիւ անգամներ արդէն սա գանգատը յայտնած էի անոր.

– Ինչո՞ւ չեմ կրնար գրել, հայրի՛կ...:

Ինք, որ իմ գրական նախափորձերուս անհեռատես առաջնորդը եղած էր, թերեւս յետոյ չարաչար զղջալու համար, գրկեց զիս եւ ըսաւ, թէ ոտանաւոր մը գրելէն աւելի դիւրին բան չկար: Ըսաւ նաեւ, թէ գրելու գաղտնիքը տեսածն ու զգացածը բնական ձեւով մը արտայայտելուն մէջ կը կայանար և առաջարկեց միասին տաղաչափել քերթուած մը՝ կարմիր կեռասին վրայ, զոր այնքան լաւ կը ճանչնայի ու կը սիրէի:

Տեսակ մը թերահաւատութեամբ սկսայ գործի: Աստուածներու լեզուն խօսիլ,— կ'ենթադրէի ես,— չատ դիւրին ու հասարակ բան մը չէր կրնար եղած ըլլալ: Ու պրեցի տող առ տող, հօրս առաջնորդութեամբ, թե-լադրութիւններով եւ աչխատակցութեամբ, իմ առաջին ոտանաւորս,— կեռասին քերթուածը:

Երբոր աւարտեցաւ, ուրախութենէս կու լայի:

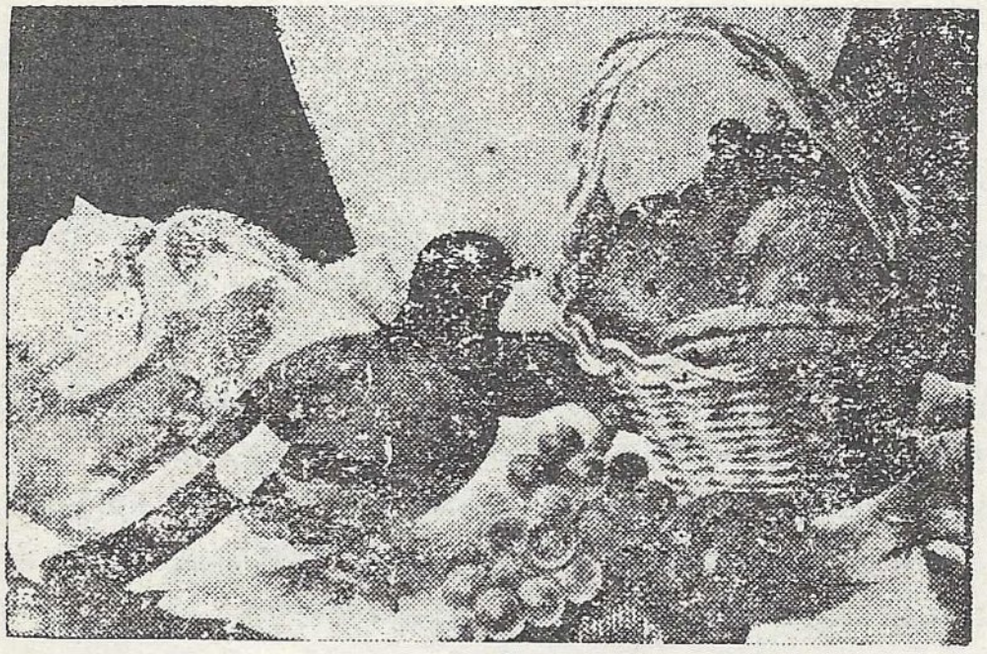

2

Ինծի համար անմոռանալի են այդ արցունքները: Կեանքիս մէջ չեմ յիշեր ուրիշ օրեր, որոնք այդ օրուան միամիտ, խորունկ ու սրտագին ուրախութիւնը յիշեցնէին ինծի:

Անկէ ետք քիչ մը ամէն օր պրեցի: Եւ ամէն օր հին պրածներս մոռնալով՝ քալեցի պրականութեան պժուարին ճամբէն: Շատ ուշ միայն, տարիներ ետքը, վնասակար իմ առաջին բանաստեղծութիւնս՝ կեռասին քերթուածը, որ բնաւ չէր հրատարակուած եւ զոր չգը-տայ երբեք:

Տղու մը վայել անփութութեամբ հանդուրժեր էի, որ կորսուէր ինծի համար խիստ թանկագին այդ գըրուածքը: Ցաճախ ամենամեծ դառնութեամբ կ'անդրադառնամ այդ կորսուած ոտանաւորին:

Չեմ գիտեր, թէ ի՛նչ էր ան. բայց ինծի կը թուի, թէ բոլոր գրածներուս լաւագոյնն էր ուրախութեան արցունքներու մէջ գրուած այդ առաջին քերթուածս:

Ա. ՑԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

ժողովրդական ասացուածք.— *Լեզուն բերնին մէջ կը դառնայ:*

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Պետրոս Դուրեան (1852–1872).— *Վաղամեռիկ բանաստեղծ: Քերթուածներէ զատ գրած է նաեւ թատերգութիւններ:*

Մկրտիչ Պէշիկթաշլեան (1829–1868).— *Բանաստեղծ: Իր քերթուածները հրատարակուած են առանձին հատորով: Գրած է նոյնպէս պատմական թատերախաղեր:*

Խորէն Արք. Նար–Պէյ (1831–1892).— *Աշակերտած է Վենետիկի Մխիթարեաններուն: Իր քերթուածները հրատարակուած են երեք առանձին հատորներով: Մշակած է նաեւ թատերական սեռը: Թարգմանած է Լամարթինի «Դաշնակները»ը:*

Սիմոն Ֆէլէկեան (1835–1904).— *Բանաստեղծ եւ ուսուցիչ: Իր աշակերտներէն եղած են Պետրոս Դուրեան, Տիկ. Զ. Ասատուր եւ ուրիշներ: Գրած է գրաբարախառն լեզուով ոտանաւորներ:*

Մկրտիչ Ամէմեան (1838–1918).— *Բանաստեղծ: Ուսումը ստացած է Վենետիկ: Իր քերթուածները լոյս տեսած են առանձին հատորներով:*

Ռեթէոս Պէրպէրեան (1851–1907).— *Գրագէտ, բանաստեղծ եւ ուսուցիչ, հիմնադիր Պէրպէրեան վարժարանի: Իր գործերն են*

«Մարդիկ եւ իրք», «Դպրոց եւ գրութիւն», «Դաստիարակի մը խօսքերը», «Խոհք եւ յոյզք» (քերթուածներ) են.: Ունի նաեւ բազմաթիւ թարգմանութիւններ:

Նորածիլ.– *Նոր ծլած:*

Երանութիւն.– *Երջանկութիւն, բախտաւորութիւն:*

Անձկութիւն.– *Նեղութիւն, հոգ, մտահոգութիւն:*

Նախափորձ.– *Առաջին փորձ:*

Անհեռատես.– *Հեռուն, գալիքը չտեսնող: Այս բառով հեղինակը կ'ուզէ տեսակ մը մեղադրանք ուղղել հօրը, որ քաջալերած ու մղած էր զինք բանաստեղծ ըլլալու:*

Տաղաչափել.– *Չափով ոտանաւոր գրել, տաղ կը նշանակէ երգ, քերթուած:*

Թերահաւատութիւն.– *Հաւատքի պակաս, կասկած, տարակոյս:*

Աստուածներու լեզու.– *Փոխաբերաբար գործածուած բացատրութիւն մը. ըսել կ'ուզուի՝ բանաստեղծութիւն:*

Հանդուրժել.– *Թոյլատրել, համբերել:*

ԱՐՏԱՇԷՍ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ (1874 – 1915).– Բանաստեղծ եւ քննադատ: Ծնած է Մալկարա: Ինքնաշխատութեամբ առաջ գացած է Եր. Սրմաքէշխանլեանի պէս: Սկսած է գրել կանուխէն. աշխատակցած է պոլսահայ թերթերու եւ հանդէսներու: Իր հրատարակուած գործերն են բանաստեղծութեանց երեք հատորներ.– «Լքուած քնար», «Երկունք» եւ «Նոր քնար»: Գրական ծածկանունն է Կարօ: Նահատակուած է 1915ին:

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.– Փոքր տարիքէն իսկ ի՞նչ հակումներ ունեցած է հեղինակը: Իր ընթերցումները ի՞նչ չափով ազդած են իր վրայ: – Ո՞րն է այն «անյայտ փափաքը», որուն ակնարկութիւն կ'ըլլայ այս գրուածքին մէջ: Դուք ալ փորձա՞ծ էք ոտանաւոր գրել: Ծանօ՞թ էք ոտանաւորի օրէնքներուն: – Յիշեցէք ձեր նախասիրած հեղինակներէն մէկ քանին: Ի՞նչ տեսակ

գիրքեր պիտի ուզէիք կարդալ ամենէն աւելի: – Ցոյց տուէք այս գրուածքին մէջ տիրող գաղափարը:

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ.– Էական բայ եւ իր խոնարհումը:

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ.– «Մեր պարտէզին մէջ»:

---

8. ԻՄ ԱՌԱՋԻՆ ՈՒՐԱԽՈՒԹԻՒՆՍ

1

Բացի «Արեւելեան Մամուլ» չաբաթաթերթը, որ կը հրատարակուէր Զմիւռնիայի մէջ: Հոն կարդացի իմ անունս ոտանաւորի մը տակ, զոր ղրկած էի այդ թերթին, հրատարակութեան խնդրանքով:

Ինծի այնպէս թուեցաւ, որ իմ անունս տպուած էր ոսկիէ տառերով: Պահ մը կարծես ոտքերս կորուեցան դետնէն:

Ես վաղուց բանաստեղծութիւններ կը կարդայի ու կը դրէի մեր դպրոցի ձեռագիր թերթին մէջ: Մայրս, երբ կը տեսնէր զիս իմ փոքրիկ սենեակիս մէջ ոտանաւորներ կարդալու կամ դրելու առեն, կ'ըսէր ինծի.

– Ելիր պառկէ, տղա՛ս. մեր դերդաստանէն Պօղոս–Պետրոս չ'ելլար...

«Պօղոս–Պետրոս» ըսելով՝ մայրս կը հասկնար դրող – կարդացող:

Իմ ոտանաւորս տպագրուելուն համար ես չհպարտացայ. միայն, չեմ գիտեր ինչո՛ւ, քիչ մը լրջացայ: Եւ ըսի մայրիկիս.

– Տեսա՞ր, դուն կ'ըսէիր, թէ մեր գերդաստանէն Պօղոս–Պեյրոս չ'ելլար. ելա՛ւ:

Մայրս ժպտեցաւ եւ համբուրեց զիս:

Ասիկա եղաւ իմ առաջին ուրախութիւնս:

2

Իմ սենեակս կը գտնուէր մեր տան երկրորդ եւ երրորդ յարկերուն մէջտեղը, առանձին սանդուխով: Փոքրիկ սենեակ մըն էր, գիրքերով եւ նկարներով լեցուն:

Այդ փոքրիկ սենեակին մէջ ես գրած եմ իմ առաջին տպագրուած ոտանաւորս: Նոյն սենեակին մէջ կարդացած եմ Դուրեանը եւ լացած: Հոն կարդացած եմ նաեւ Մեծարենցի գործերը:

Մեծարենցը գաւառացի պատանիներու պաշտամունքին առարկան էր: Մենք նամակներ կը գրէինք անոր՝ զինք քաջալերելու համար: Ես իրմէ նուէր ստացայ «Նոր տաղեր»ը: Ժամերով կը նայէի Միսաքի լուսանկարին եւ կը կրկնէի ես ինծի.

«Ու կը փոթի ծովակն հոգւոյս մեղմավար»:

Շատ կ'ուզէի անոր նման մօրուք թողուլ, բայց դեռ աղուամաղ անգամ չունէի երեսիս վրայ:

Տարիներ ետք, երբ Պոլսոյ մէջ գացի Մեծարենցի ցուրտ շիրիմը համբուրելու, ինծի թուեցաւ, թէ այս պատանի բանաստեղծը կը խօսէր հետս:

Այժմ ես մեծցած եմ, դարձած չափահաս, իսկ ան կը մնայ միշտ պատանի: Խորին գուրգուրանքով կը շոյեմ իր գլուխը լուսանկարին մէջ, եւ արցունքներս կը վազեն ու կը թրջեն անխօս ու մունջ լուսանկարը:

ՎԱՀԱՆ ԹՈԹՈՎԵՆՑ

ժողովրդական ասացուածք.— *Մաղով ջուր կրել*:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

«Արեւելեան Մամուլ».— *Ասիկա անունն է չարաթաթերթի մը, զոր Մատթէոս Մամուրեան կը հրատարակէր Իզմիրի մէջ (Զմիւռնիա)*:

Վաղուց.— *Շատոնց, երկար ատենէ ի վեր*:

Մեծարենց (1886–1908).— *Բանաստեղծ Միսաք Մեծարենց (Մեծատուրեան), որ թոքախտէ մեռաւ*:

«Ու կը փոթի···».— *Ասիկա մէկ տողն է Միսաք Մեծարենցի «Վայրկեան» խորագրով քերթուածին, որ հրատարակուած է «Նոր աղբեր»ուն մէջ*:

Աղուամազ.— *Բարակ մազ՝ պատանիներու երեսին վրայ*:

Մունջ.— *Լուռ, անխօս*:

ՎԱՀԱՆ ԹՈՓՈՎԵՆՑ.— Ծնած է 1889ին, Մեզրէի մէջ (Խարբերդ)։ Նախնական կրթութիւնը ստացած է ծննդավայրին մէջ։ 1908ին կը մեկնի Ամերիկա, ուր բարձրագոյն ուսման կը հետեւի։ 1922ին կը հաստատուի Հայաստան եւ հոն կը մնայ մինչեւ իր մահը՝ 1938։ Իր գլխաւոր գործերն են «Կեանքը հին հոովմէական ճանապարհի վրայ», «Յովնաթան՝ որդի Երեմիայի», «Ամերիկա», «Դոկտոր Բուրբոնեան», «Հրկիզուած թղթեր», «Նոր Բիւզանդիոն» եւայլն։

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.— Ի՞նչ բանի արդիւնք էր հեղինակին ուրախութիւնը, իր ոտանաւորը հրատարակուած տեսնելո՞ւն թէ մօրը զգացած գոհունակութեան։ – Տուէ՛ք անուանները ձեր նախասիրած բանաստեղծներուն։ – Ի՞նչ տեսակ գրուածքներ կը սիրէք, վէ՞պ, բանաստեղծութի՞ւն, թատերգութի՞ւն, պատմութի՞ւն։ Ո՞ր հեղինակներուն գործերը կարդացած էք։ անոնցմէ ո՛վ ամենէն աւելի ազդած է ձեր վրայ։

9. ՏՈՒՂՐԻԼ ԵՒ ԹԱԹՈՒԼ

Խօլ մըռընչեց սելճուկ Տուղրիլը դաշտան.
– Դո՞ւն խոցեցիր Ասուրանի ֆաջ որդին.
Եթէ ապրի՝ կը բաշխեմ կեանքըդ, Թաթո՛ւլ,
Եթէ մեռնի՝ կը մեռնիս դուն ալ այնժամ:

Եւ պատասխան տուաւ Թաթուլը արի.
– Տուղրի՛լ, եթէ հարուածն իմս է՝ չ'ապրիր ան...
Ու չապրեցաւ: Եւ գոռաց բիրտը չարաչ.

– Կտրել իսկոյն այդ գոռոզի ձեռքը աջ:
Եւ կտրեցին ֆաջ Թաթուլի ձեռքը աջ
Ու դրկեցին Ասուրանին գերդ ընդէր:

Այսպէ՛ս մեռաւ մեր Թաթուլը անվեհեր:
Մինչեւ այսօր կը ճաճանչէ դեռ անդուլ
Անոր ձեռքը եւ, բարձրացած դէպի վեր,
Տուղրիլներուն մահուան վրճիռ կը կարդայ:

Ս. ՏԱՐՕՆՑԻ

ԲԱՌԻ ՁԵՒԵՐ.– Ցաճախ ստիպուած ենք նոյն բառը գործածել տարբեր գաղափարներ արտայայտելու համար: Ձկայ լեզու մը, որ այնքան բառ ունենայ, որքան գաղափար ունին այդ լեզուն խօսող մարդիկը: Այս պատճառաւ շատ բառեր երկու իմաստով կը գործածուին.– բուն եւ փոխաբերական:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Տուղրիլ·– *Սելճուկեան թուրքերու իշխան, որ վերականգնեց պարսից թագաւորութիւնը 1021ին: Հայաստան արշաւեց Գապիկ Բ.ի օրով եւ աւերակ դարձուց երկիրը: Մեռաւ 1063ին: Իրեն յաջորդեց Ալփ–Արսլան:*

Թաքուլ վանանդեցի·– *Գապիկ Արշաւեան թագաւորին սպարապետը, որ պատերազմի մէջ վիրաւորած էր պարսից Ասուրան իշխանին որդին: Տուղրիլ կտրել տուաւ Թաքուլի աջ ձեռքը եւ ղրկեց Ասուրանին՝ ըսելով· «Որդիդ վատ բազուկէ մեռած չէ»:*

Խօլ·– *Խեղճ, անմիտ, յիմար:*

Դաժան·– *Խիստ, անդութ:*

Խոցել·– *Վիրաւորել, խոց՝ վէրք:*

Բաշխել·– *Շնորհել· կը նշանակէ նաեւ բաժնել:*

Այնժամ·– *Կամ յայնժամ, այն ժամանակ, այն ատեն:*

Արի·– *Քաջ, անվախ, անվեհեր:*

Բիրտ·– *Կոչտ, կոպիտ, վայրենի:*

Զարաչ·– *Զար աչք ունեցող:*

Գոռոզ·– *Հպարտ, ամբարտաւան, մեծամիտ:*

Զերդ·– *Իրրեւ, կը դրուի նաեւ զերթ:*

Ճանճանչել·– *Ճառագայթել, չողալ:*

Անդուլ·– *Անդադար, չարունակ:*

ՍՈՂՈՄՈՆ ՏԱՐՕՆՑԻ·– Բանաստեղծ: Ծնած է 1904ին Մուշի կոփ գիւղը: 1915ին կ'անցնի Հայաստան, ուր կ'աւարտէ երկրորդական ուսումը եւ կը հետեւի պետական համալսարանին: 1925ին լոյս տեսած է իր առաջին հերքուածը: Իր գործերն են «Փոքրիկ պոեմներ», «Դարերի լեգենդը», «Բանաստեղծութիւններ», «Առաւօտ», «Սերունդների երգը», «Կրակէ հառուղիներով», «Ամպրոպից յետոյ»:

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.— Պատմել այս էերթուածին նիւթը աւելի ընդարձակ: Ներկայացնել երկու գործող անձերուն՝ Տուղրիլի եւ Թաթուլի բնաւորութեան գլխաւոր գիծերը: – Բացատրել վերջին խառեակին վերջին երեք տողերը. ի՞նչ իմաստով գործածուած են «ձեռքը կը ճաճանչէ» եւ «մահուան վճիռ կը կարդայ» խօսքերը: – Կը յիշէ՞ք ուրիշ իշխանիներ կամ զօրավարներ, որոնք Հայաստան արշաւած եւ անգթութիւններ գործած են հոն:

---

10. ԱՄԵՆԱՓՐԿԻՉ

(Ա. ՄԱՍ)

1

Մկրտնի մատենադիրը մատագաթի վրայ դողդոջուն ձեռքերով արձանագրած էր.

«Շարժեցաւ մահաչունչ պատանը մարդախոչոչ, արխնարբու կաղ Թիմուրը թաթար. աստղերու թիւին համրանք կար, անոր զօրքերուն համրանք չկար: Շարժեցաւ մարդախանձ պատանը վիշտերով, կասկերով, ձիերով ու մեծ պատրաստութեամբ եւ մեծ ազէտ բերաւ հայոց աշխարհին»:

Լենկթիմուր Սմրղանդէն եկած հասած էր մինչեւ Մոկս:

Արեւելքի աշխարհակալը, սակայն, Մոկսի մէջ հիւանդացաւ եւ անկողին ինկաւ:

Հետզհետէ կը ծանրանար հիւանդին վիճակը. պալատական բժիշկը չէր կրնար բուժել բռնակալը:

Սար ու ձոր ինկան Լենկթիմուրի մարդիկը, հիւանդին դեղ ու դարման ճարելու համար գացին շատ տեղեր, վերջապէս հասան գետափի քերծերուն մէջ ծուարած մենաւոր վանք մը, ուր կէս դարէ ի վեր կը ճգնէր ծերունի մատենագիր ու բժիշկ Առաքել Մոկացին:

Առաքել ճգնաւորը վանքի խուցերէն մէկուն մէջ, ճրագի աղօտ լոյսին տակ, կում մը ջուրով եւ կորեկ հացով անքուն գիշերներ կ'անցընէր, կը տքնէր եւ պատմութիւններ ու ողբեր կը գրէր իր ժողովուրդի սեւ ճակատագրին մասին, արագաբոյժ, ախտահալած ըսպեղանիներ կը պատրաստէր եւ դեղ ու դարման կ'ընէր հիւանդներուն:

Լենկթիմուրի մարդիկը եկան, ճգնաւորը գտան վանքին մէջ եւ առին տարին հիւանդ աշխարհակալին մօտ:

2

Ծերունին տեսնելով՝ Լենկթիմուր շարժեցաւ անկողնին մէջ. դարձաւ յուսալից:

— Բժշկէ՛ Թանգրի գուլը, ծերո՛ւկ,— թոյլ ձայնով աղերսեց Թաթար բռնակալը,— եւ ինչ որ ուզես՝ կու տամ քեզի ընծայ. ոսկի, արծաթ, հարստութիւն, իշխանութիւն, ինչ որ ուզես...

Ալեւորը մշուշոտ աչքերը յառեց ամենազօր աշխարհակալին, որ անզօր ինկած էր մետաքսահիւս անկողնին մէջ, մահուան դալկութիւնը ճակտին:

Թախծոտ ժպիտ մը սահեցաւ Ծերունի ճգնաւորին շուրթերուն վրայէն: Ան պէտք չունէր ո՛չ հարստութեան, ո՛չ իշխանութեան, ո՛չ ալ փառքի: Կորեկ հացով եւ կում մը ջուրով կ'անցընէր ան իր օրերը, ողբեր կը հիւսէր, հիւանդ չինականներ կը բուժէր եւ աւով կը մխիթարուէր ու պոհութիւն կու տար Աստուծոյ:

– Ես քեզ կը բժշկեմ,– հիւանդին մօտենալով ըսաւ Ծերունին,– ոտքի կը հանեմ քեզ այն պայմանով մխայն, որ վերադարձնես հայոց պերուած դիրքերը եւ այնքան պերինես ազատ արձակես, որքան կարելի է տեղաւորել իմ վանքիս մէջ, խակ անկէ ետք ձգես հեռանաս հայոց աշխարհէն:

Լեռնկիմուր պատրաստ էր ազատ արձակել հազար–հազար պերիներ եւ տալ քառասուն ուղտաբեռ հարստութիւն, միայն թէ մահը հեռանար իրմէ: Բայց պարմանալի է, ո՛րքան չնչին, անարժէք բան էր Ծերունի ճգնաւորին ուղածը: Ինչո՞ւ իրեն համար ոսկի ու արծաթ, իշխանութիւն ու փառք չէր պահանջեր:

Է՛հ, թող անոր ուղածը ըլլայ, միայն թէ լինք ազատ դաժան մահէն:

ՍՏ. ԿՈՒՐՏԻԿԵԱՆ

Ժողովրդական ասացուածք.– *Սուտ խենթ ըլլալ:*

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Լեռնկիմուր.– *կամ Թիմուրլենկ. Թաթար աշխարհակալ, որ յաղթեց սուլթան Պայազիտի եւ Չինաստան արշաւելու ատեն մեռաւ (1336–1405):*

Մատենագիր.– *Մատեան՝ գիրք, մատենագիր՝ մատեան, գիրք գրող:*

Մարդախոշոշ·– *Մարդ սպաննող*:

Մարդախաւճ·– *Մարդ ուտող, մեռցնող*:

Աշխարհական·– *Աշխարհները դրաւող*:

Քեռն·– *Մեծ քարաժայռ*:

կում·– *Պուտ մը, ումպ մը (ջուր)*:

Ախտահալած·– *Ախտեր, հիւանդութիւններ հալածող, բուժող*:

Սպեղանի·– *Վէրքերու վրայ դրուած դեղ*:

Թանդր·– *Թաթարերէն բառ. կը նշանակէ Աստուած*:

Ղուլ·– *Թաթարերէն բառ. կը նշանակէ ծառայ: Թանդրի ղուլ՝ Աստուծոյ ծառայ*:

Ալեւոր·– *Մազերը ճերմկած, ծեր*:

Դալկութիւն·– *Դեղնութիւն*:

Թախծոտ·– *Տխուր, տրտում*:

ՍՏԵՓԱՆ ԿՈՒՐՏԻԿԵԱՆ·– Գրագէտ: Ծնած է Թուրքիա, այժմ կ'ապրի Հայաստան: Առանձին հատորով հրատարակած է հեքիաթներ եւ առասպելներ «Հայրենի լեգենդներ» անունով· տպուած Երեւան, 1957ին:

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ·– Խօսիլ Լենկթիմուրի արշաւանքներուն մասին· ի՞նչ աղէտներ բերաւ հայոց աշխարհին: Իր հիւանդութիւնը եւ բուժումը հայ ճգնաւորի մը կողմէ: – Ծանո՞թ են մեզի ուրիշ աշխարհակալներ, որոնք նոյնպէս Հայաստան արշաւած եւ աւերներ գործած են: – Առաքել Մոկացի ի՞նչ պայման դրաւ բժշկելու համար Լենկթիմուրը: Յարգուեցա՞ւ իր դրած պայմանը: – Գրականութեան ո՞ր սեռին կը պատկանին այս տեսակ գրուածքները:

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ·– Ներգործական բայ:

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ·– «Անիի կործանումը»:

11. ԱՄԵՆԱՓՐԿԻՉ

(Բ. ՄԱՍ)

1

Բռնակալը հրաման արձակեց, որ վերաղարձնեն պերուած բոլոր դիրքերը եւ հազար պերիներ ղրկուին Մոկսի վանքը:

Կատարեցին Լենկթիմուրի հրամանը: Գերիներու բազմութիւնը յառաջացաւ դէպի վանք, որ հազիւ մատուռի մը մեծութիւնը ունէր:

Հասնելով վանք՝ այր մարդիկը մէկ կողմ կը քաշուէին, ներս կը մտնէին միայն կիները, աղջիկներն ու մանուկները, որովհետեւ դիտէին, թէ պերութենէ պիտի ազատէին այնքան հոգի միայն, որքան կարելի պիտի ըլլար տեղաւորել վանքին մէջ:

Բայց ահա, կիներէն, աղջիկներէն ու մանուկներէն առաք, վանքի դուռնէն ներս կը մտնէին անթիւ անհամար այր մարդիկ, սակայն վանքը չէր լեցուեր... Լուր տուին Լենկթիմուրի, որ հրամայեց հազար պերի եւս ղրկել: Կատարեցին հրամանը, նորէն չլեցուեցաւ վանքը:

Շատ զարմացաւ սուլթանը. ի՞նչ կը նշանակէ ասիկա: Պահ մը ուզեց երթալ եւ տեղւոյն վրայ աչքով տեսնել ամէն բան. հիւանդութիւնը թոյլ չտուաւ:

«Եթէ այդ կախարդ ծերուկը կրնայ հազար-հազար պերի տեղաւորել վանքի մը մէջ, անպատճառ կը բաւէ դիս»,— մտածեց կաղ բռնակալը: Ապա հրամայեց բոլոր պերիները ղրկել վանք, պահել միայն Մոկսայ նախարարը եւ եօթը իշխանները:

Կատարեցին բռնակալին հրամանը. բոլոր գերիները ղրկեցին վանք, բացի նախարարէն եւ եօթը իշխաններէն։

Տերունի ճղնաւորը նկատեց այս խաբէութիւնը եւ սուրհանդակ ղրկեց հիւանդ աշխարհակալին մօտ՝ յիշեցնելով, որ Մոկաց նախարարը եւ իշխաններն ալ պէտք է ղրկել իրենց կիներով, ուստրերով ու դուստրերով, որպէսզի վանքը լեցուի եւ սուլթանական խոստումը կատարուի։

2

Մահէն սարսափած՝ Լենկթիմուր կատարեց Ծերունի ճղնաւորին այս պահանջն ալ, բայց իր էմիրներէն մէկուն հրամայեց.

— Գնա՛ տես, թէ ի՛նչպէս այդ ծերուկը կրնայ հազար-հազար մարդ տեղաւորել փոքրիկ վանքի մը մէջ։

Էմիրը իր ծառաներով մտաւ վանք։ Հոն ահով տեսաւ, որ երբ ծերունին ձեռքը կը դնէր ներս մտնող գերիներուն վրայ, կը փոքրանային անոնք եւ կը դառնային թիթեռնիկ, թեւեր կ՚առնէին ու վանքի լուսամուտէն կը թռչէին դուրս, կ՚երթային իրենց հարազատ լեռները։

Լենկթիմուրի մարդիկը չէին գիտեր, թէ երբ թիթեռները թռչելով կ՚իջնէին իրենց հայրենի օճախները, նորէն մարդ կը դառնային եւ կեանքով կը լեցնէին ամայացած չէները։

Էմիրը իր ծառաներով սարսափած դուրս փախաւ վանքէն եւ գնաց ամենազօր աշխարհակալին պատմեց ինչ որ տեսած էր։

Կաղ բռնակալը ինք ալ սարսափած էր։

3

Նոյն երեկոյեան Լենկթիմուր ծերունի Առաքելէն ստացաւ սրուակ մը արագաբոյժ, ախտահալած օշարակ, խմեց զայն մինչեւ լոյս, արեւածագէն ոտքի ելաւ եւ իր վայրագ հորդաներով, փիղերով եւ ուղտերով անդարձ հեռացաւ հայոց աշխարհէն։

Գերութենէն փրկուած ժողովուրդը այդ օրէն Մոկաց վանքը կոչեց Ամենափրկիչ։

ՍՏ. ԿՈՒՐՏԻԿԵԱՆ

Ժողովրդական ասացուածք.— *Ականջէն օղ ընել։*

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Սուրհանդակ.— *Լուր կամ նամակ տանող։*

Ուստր.— *Մանչ զաւակ։*

Դուստր.— *Աղջիկ զաւակ։*

Էմիր.— *Արաբերէն բառ. կը նշանակէ իշխան։*

Ահ.— *Վախ, երկիւղ։*

Ամայացած.— *Ամայի՝ պարապ դարձած։*

Շէն.— *Գիւղ։*

Հորդա.— *Աւազակներու, հրոսակներու խումբ։*

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.— Ի՞նչ էր պատճառը, որ Լենկթիմուր հաւանեցաւ ազատ արձակել գերիները։ — Ծանրանալ ազգասիրութեան ու հայրենասիրութեան վրայ Առաքել ճգնաւորի, որ ոչինչ խնդրեց իրեն համար, բայց ամէն ինչ ըրաւ ազատելու համար իր գերի ազգակիցները։ — Ինչո՞ւ Ամենափրկիչ կը կոչուի Մոկաց վանքը։ — Կարդացա՞ծ էք Յովհ. Թումանեանի «Աղաւնու վանքը»։

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ.— Չէզոք բայ։

12· ՏԱՂ ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ

Քեզ, հա՛յ լեզու, կը սիրեմ մրգաստանի մը նման...
Մեր ազգեալի թանձրախիտ ըստուերներուն մէջ՝
կարծես
Մէյ մէկ պըտուղ ես բոլոր բառերդ լնծի կ'երեւան,
Որոնց մէջ միշտ կը խալեմ ու կը խաղեմ զանոնք ես...:

Մրգաստանի մը նման կը սիրեմ քեզ, հա՛յ լեզու...
Մեր հայրենի պալատէն, պարտէզներէն մընացորդ՝
Խալարագեղ դուն պուրա՛կ, որ դիմացար դարերու,
Ես կը մընաս միշտ առոյգ, հին աւիշովդ
կենսայորդ...

Ծառերուդ մէջ հովանուտ կ'երթամ խինդով
մ'անսահման,
Արմատներուդ, ճիւղերուդ վրայ նայելով հիացիկ,
Զարմանալով, թէ ի՛նչպէս դուն մընացիր, երբ սաստիկ
Քամին ես շուրջդ փըչեց եւ տապալեց ամէն բան...:

Մէյ մէկ պըտուղ գոյնզգոյն՝ ամբողջ բառերդ ահա՛,
Հիւթեղ բառերդ, զոր ո՛րքան հասունցուցին արեւներ,
Բառե՛րդ, որոնք այս պահուս շրթա՛նց վրայ եմ
բռներ,
Բառե՛րդ, որ քիմքըս կ'օծեն եւ կը սփոփե՛ն սիրտս
հիմա...:

ՎԱՀԱՆ ԹԷՔԷԵԱՆ

ԲՈՒՆ ԻՄԱՍՏ․— Բառ մը բուն իմաստով գործածուած է, երբ կը յատկանշէ այն առարկան, որուն համար արդէն ստեղծուած է․ օրինակ՝ մարդուն *ոտքը*, հացը կը *սնուցանէ* մարմինը, *քաղցր* պտուղ, *կապոյտ* գազան, *պաղ* մարմար, *դանդաղ* քալել եւլն․։ Այս օրինակներուն մէջ շեղագիր բառերը գործածուած են իրենց բուն իմաստով։

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Մրգաստան․— *Պարտէզ, ուր պտղատու ծառեր տնկուած են․ պըտղաստան․ միրգ՝ կը նշանակէ չոր պտուղ։*

Թանձրախիտ․— *Խիտ թանձր եւ խիտ։*

Դալարագեղ․— *կանաչազարդ, կանաչագեղ, կանաչութիւններով գեղեցկացած։*

Պուրակ․— *Փոքր անտառ, անտառակ։*

Աւիշ․— *Հիւթ․ բոյսերէ կամ պտուղներէ քամուած հեղուկ, սնունդ։*

Կենսայորդ․— *կեանքով յորդող, կեանքով լեցուն։*

Հովանուտ․— *Հովանի ընող, շուք տուող։*

Խինդ․— *Խնդութիւն, ուրախութիւն, ցնծութիւն։*

Քիմք․— *Բերնին վերի մասը (ներսի կողմէ)։*

ՎԱՀԱՆ ԹԷՔԷԵԱՆ (1878–1945)․— Բանաստեղծ, գրագէտ եւ հրապարակագիր։ Ծնած է Պոլիս։ Աշակերտած է Պէրպէրեան եւ կեդրոնական վարժարաններուն։ Խմբագրած է «Շիրակ» ամսագիրը եւ «Ժողովուրդի Ձայն» եւ «Արեւ» օրաթերթերը։ Ծածկանուններն են Ասուպ, Համշիրակ Բ․, Վահան Տիրանեան եւլն․։ Իր քերթուածները հրատարակուած են վեց հատորներով․— «Հոգեր», «Հրաշալի յարութիւն», «Կէս գիշերէն մինչեւ արշալոյս», «Սէր», «Հայերգութիւն» եւ «Տաղարան»։ Գրած է նաեւ արձակ էջեր եւ թատերախաղեր։

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.– Բացատրել այս քերթըւածը թելադրող զգացումը: – Մատնանշել քերթուածին մէջ գործածուած փոխաբերութիւններն ու պատկերները: – Ինչի՞ կը նմանցուի մեր լեզուն: – Կը յիշէ՞ք ուրիշ քերթուածներ՝ մեր լեզուին նուիրուած: – Բաղդատել զանոնք իրարու հետ՝ ցոյց տալով իւրաքանչիւրին յաջող մասերը:

---

13. ԿԱՐՕՏ ՀԱՅ ԼԵԶՈՒԻՆ

1

Այս գիշեր երազիս մէջ հայերէն խօսեցայ:

Նստեր էի պատուհանիս առջեւ: Պարտէզին պատին վրայ սեւ կատու մը եղունգները կը սրէր ջղայնութեամբ: Յանկարծ ճանկը զարկաւ թուղթի կտորի մը, որ գլորուեր էր չորցած տերեւի մը նման: Կատուն մօտեցուց միւս ճանկն ալ եւ բացաւ թղթիկը: Աչքերս հայերէն գիրերու հանդիպեցան: Ցատ մը պարտէզ իջայ, թղթիկը ազատեցի կատուին ճանկէն, բացի եւ կարդացի:

Պզտիկ ազդ մըն էր, օրաթերթէ մը փրցուած.– հայ որբ տղեկ մը կը փնտռէր իր մայրը: Թուղթին միւս էջին վրայ կար նաեւ հայ նպարավաճառի մը ազդը, զոր նոյնպէս կարդացի ամբողջութեամբ: Յետոյ նորէն կարդացի, որովհետեւ հաճոյք կը զգայի: Յետոյ գիրերը քննեցի եւ անգամ մըն ալ կարդացի:

Ու նեղուեցայ կատուին:

– Ինչո՞ւ կը լռկտես այս թղթիկը,– ըսի հայերէն:

Կատուն պատասխանեց լռնծի՝ նոյնպէս հայերէն.

– Որովհետեւ մուկի պէս պզտիկ էր եւ աղմուկ կը հանէր:

– Հայ տղեկ մը պրած է պայն,– ըսի հայերէն:

– Ինչո՞ւ հոս լռկած է,– հարցուց:

– Մենք հիմա լռկած ենք ամէն կողմ:

Ցետոյ անոր նկարագրեցի մեր պատմութիւնը, մեր արուեստը, մեր պատերազմները, մեր յառաջապահ յեղափոխականներուն կացութիւնը:

Կատուն, փոխանակ հիանալու, պատասխանեց.

– Երկա՛ր պատմութիւն:

– Այո՛, երկար է: Ստիպուած ենք երկար խօսիլ, որովհետեւ անարդարութիւն պիտի ըլլար, եթէ չըսկըսէինք աշխարհի առեղծումէն, այսինքն այն օրէն, երբ առեղծուած է մեր ժողովուրդն ալ:

– Խօսքը ժամանակի կորուստ է,– առարկեց կատուն աչքերը բացախփելով: – Եթէ կ'ուզէք յաջողիլ, մեզի պէս ըրէք. երբեք չխօսիլ: Եւ երբեք չվաղճալ մուկերուն...

Ես մտիկ չըրի կատուին, բայց չատ զոհ էի, որովհետեւ հայերէն կը խօսէի եւ հայերէն կը լսէի: Արթնցայ ուրախ սրտով:

Ուրախ էի, որովհետեւ հայերէն խօսեր էի, հոգ չէ թէ կէնդանիի մը հետ:

2

Այս առաւօտ, առկայն, աւելի քան երբեք կարօտն ունիմ հայերէն խօսելու: Կ'ուզեմ հայերէն լռսիլ բայց աչքով: Հա՛յ մա՛րդ մը կը փնտռեմ հետը խօսելու համար: Ո՛վ որ կը հասկնայ նոր ու տարօրինակ

այս զգացումը, այս տառապեցնող զգացումը – կարօ՛տը լեզուին – թող օգնէ ինծի: Կ'ուզեմ, որ հայ գաղթական մը, հոգ չէ թէ լեզուն մոռցած ըլլայ, բայց գիտնայ միայն մէկ բառ, իյնա՛յ ճամբուս վրայ, եւ ես կարենամ ըսել·

– Հա՞յ ես:

Անիկա գլխով «այո՛» ըսէր ինծի: Ու ես, անմիջապէս, հօրս սորվեցուցած լեզուովը գոչէի·

– Բարի լոյս...

Տիեզե՛րք վկայ, աւելի քաղցր եւ աւելի տխուր բան չկայ: Այդ բառին մէջ մեր ժողովուրդը ինչե՛ր դրած է:

Ո՛վ իմ ըղձալի հայերէնս, առաւօտեան պէս թարմ եւ գիշերուան պէս խորունկ, մանուկի մը պէս զուարթուն եւ տարեցի մը պէս իմաստուն, աղօթքի մը պէս սփոփարար եւ գարնան պէս գեղեցիկ...

Ո՛վ իմ անոյշ հայերէնս, գիւղացիի ու քաղքցիի լեզու, բանուորին ու թագաւորին բերնին յարմար, երիտասարդ եւ հուժկու, ապրա՛ծ մնաս դուն:

Շ. ՆԱՐԴՈՒՆԻ

Ժողովրդական ասացուածք.– *Պատին վրայ ճանճ կայ:*

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Գալարուիլ.– *Ոլորուիլ, կծկուիլ:*

Ազդ.– *Ծանուցում, յայտարարութիւն:*

Յառաջապահ.– *Առջեւի կամ ճակատի դիրքերը պահող:*

Ըղձալի.– *Բաղձալի, ցանկալի, փափաքելի:*

Զուարթուն.– *Ժպտուն, խնդումերես. կը նշանակէ նաեւ հրեշտակ:*

Տարեց·– *Տարիքոտ, տարիքը առած*:
Սփոփարար·– *Մխիթարող, մխիթարութիւն տուող*:
Հուժկու·– *Ուժեղ, զօրաւոր*:

ՇԱՒԱՐՇ ՆԱՐԴՈՒՆԻ (1898–1968)·– Գրագէտ եւ բնաբադատ: Ծնած է Արմաշ, 1898ին: Ուսումը ստացած է ծննդավայրին մէջ եւ Ատափազար, ապա՝ Պոլիս եւ Փարիզ: Վկայուած է իբրեւ բժիշկ: Բուն անունն է Շաւարշ Այվազեան: Խմբագրած է «Հայ Բոյժ» անունով բժշկական ամսաթերթը: Իր գլխաւոր գործերն են «Մեղեդիներ, մեղեդիներ···», «Երուսաղէմ··· Երուսաղէմ···», «Բաներ, բաներ··· ի՛նչ բաներ», «Կանանչ բաժակով», «Զրվէժ»: Մեռաւ 25 Յուլիս 1968ին, Մարսէյլ:

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ·– Ինչո՞վ բացատրել հայ լեզուին համար զգացուած այս խորունկ կարօտը (յիշել պէտք է, որ հեղինակը ատեն մը իբրեւ բժիշկ ծառայած է Ֆրանսական հիւանդանոցներու մէջ, իր հայրենակիցներէն բոլորովին հեռու)· – Ի՞նչ կը հաստատէ կատուին հետ հնարուած խօսակցութիւնը: – Այս գրուածքին ո՞ր մասին մէջ աւելի զգալի են հայ լեզուի սէրը եւ կարօտը: – Բացատրել հետեւեալ խօսքերուն բուն իմաստը· «մենք հիմա ինկած ենք ամէն կողմ», «երբեք չխղճալ մուկերուն»:

ՓՆՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ·– Կրաւորական բայ:

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ·– «Մեր լեզուն»

14. Ո՞Վ ՊԱՀԱԾ Է ՀԱՅ ԱԶԳԸ

1

1912ի ամրան՝ երկրորդ անգամ ըլլալով Անի կ՚այցելէի. ինծի կ՚ընկերանար դպրոցական ընկերներէս մէկը:

Առտուն, դեռ արշալոյսը չբացուած, աւերակներուն մէջն ենք: Քիչ անդին իր վրանին առջեւ կանգնած է պրոֆ. Մառ, արձանագրութեան մը ընթերցման մէջ թաղուած: Իր գործաւորները տակաւին եկած չեն, օրուան պեղումի աշխատանքը վերսկսելու:

Կը մօտենանք յարգելի գիտնականին եւ յաջողութիւն կը մաղթենք իր այնքան գնահատելի ձեռնարկին համար: Կը խօսի սահուն հայերէն. կը պատմէ պեղումներու արդիւնքին մասին եւ ապա ցոյց կու տայ մեզի ջրային այն սքանչելի դրութիւնը, որ Անի ունեցած էր անցեալին:

Նոյն պահուն ծերունի մը կը մօտենայ մեզի, փայտի մը ծայրը անցուած մախաղ մը կռնակին: Յարգալից խոնարհութիւն մը կ՚ընէ պրոֆ. Մառին՝ գլուխը ծռելով եւ ձեռքը կուրծքին:

— Աղա՛ ջան,— կ՚ըսէ վեհերոտ,— կարո՞ղ եմ ձեր ներկայութիւնից համարձակութիւն առնել՝ մի խնդիրք ներկայացնելու:

— Ըսէ՛,— կը յարէ պրոֆ. Մառ քիչ մը շուարած:

Ծերունին աւելի կը մօտենայ, աչքերը կ՚ուղղէ դէպի երկինք եւ աղաչաւոր ձայնով մը կը կրկնէ.

— Աղա՛ ջան, մատաղ լինեմ քո ոտքին: Ես ղարաբաղցի հայ եմ. հեռու լեռներից ուխտի եմ եկել մեր

Անին: Քնէ մատաղ, աղա՛ ջան, երէկ երեկոյ հրաման արիք, որ Թանկարանը ցուցնեն ինձի. չնորհակալ եմ, աչքովս տեսայ ամէն բան, կարօտս առի, բայց Գալիկ Թադեւոսի արձանը չցուցուցին: Գիշերը էնտեղ աւերակներուն մէջ քնեցի. ուխտ եմ արել՝ էստեղից չեմ գնայ, մինչեւ չտեսնեմ մեր Գալիկի արձանը: Դէ՛հ, աղա՛ ջան, քեզ մատաղ, մենք էլ ազգ ենք եղել, Թադեւոս ենք ունեցել, պարտ ենք ունեցել, զօրք ենք ունեցել. ի՞նչ արած, հիմա զրկուել ենք ամէն բանից: Հրաման արա, աղա՛ ջան, որ մէկ կարօտս առնեմ, մի երեսը տեսնեմ մեր հին Թադեւոսի, եւ ապա Թող Աստուած հոգիս առնի...

Ծերունին ծունկի եկած էր եւ կու լար. երեքիս աչքերն ալ թրջուած էին: Պրոֆ. Մառ կանչեց իր ծառան եւ պատուիրեց, որ պարապատկի ծերունի հայը առաջնորդէ Թանկարան եւ ցոյց տայ Գալիկի արձանը:

2

Հինգ վայրկեանէ աւելի լուռ էինք, Թաղուած անցեալի երազներուն մէջ: Առաջին անգամ պրոֆ. Մառ խօսեցաւ լուռ Թիւնը.

— Տեսա՞ք այս ծերունին, այս պատուական լեռնցի հայը. ասո՛նք են, որ պահած են ազգը: Շրջեցէք ամբողջ Ռուսաստանի վրայքերը, մուժիկ մը չէք կրնար գտնել, որ գիտնայ հիմակուան ցարին անունը. իսկ այս հայը Զարաբաղի լեռներուն մէջ լսած է, որ ինը դար առաջ մեռած հայ Թագաւորի մը արձանը գտնուած է եւ ուխտ եկած է՝ իր յարգանքը մատուցանելու

համար անոր: Ասիկա ապացոյց է զղացումի մը եւ հաւատքի մը, որոնք կենդանի կը պահեն ազգերը, ի՛նչ պայմաններու եւ ի՛նչ դժբախտութիւններու մէջ ալ դտնուին անոնք:

Քիչ ետքը, երբ պրոֆ. Մառի ընկերակցութեամբ թանգարան գացինք, հոն գտանք զարաբաղցի ծերուկին, որ Գապիկ արքայի արձանին առջեւ ծունկի եկած՝ ջերմեռանդօրէն կ'աղօթէր...

ՅՈՎՀ. ՅԱԿՈԲԵԱՆ

ժողովրդական ասացուածք.— Մոխիրի վրայ նստիլ:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Անի.— Հայաստանի մայրաքաղաք՝ Բագրատունեաց օրով: Կը դտնուի Շիրակ դաւառին մէջ, Ախուրեան գետին ալ կողմը: Աչքա Գ. հոն փոխադրեց իր աթոռը 964ին: Կը կարծուի, թէ մինչեւ մէկ միլիոն բնակիչ ունեցած է ժամանակին: Ինը անգամ ձեռք ձեռք անցած եւ վերջապէս կործանած է 1319ի մեծ երկրաշարժին:

Պրոֆ.— Ֆրանսերէն պրոֆեսէօր կամ փրոֆեսէօր բառին համառօտուած ձեւն է՝ ուսուցիչ կամ դասախօս նշանակութեամբ:

Մառ.— Ծագումով վրացի՝ հայագէտ-պիտնական. մեռած է 1934ին: Ինք էր, որ առաջին անգամ պեղումներու ձեռնարկեց Անիի մէջ եւ երեւան հանեց հին եկեղեցիները ու այլ շէնքեր: Գրած է բազմաթիւ ուսումնասիրութիւններ հայոց պատմութեան մասին:

Պեղում.— Հողը փորել՝ հնութիւնները երեւան հանելու համար:

Մախաղ.— Տոպրակ, պարկ:

Վեհերոտ.— Վախկոտ, վարանոտ, երկչոտ:

Ղարաբաղ·– *Հայկական գաւառ մը՝ Ռուսահայաստանի մէջ։ Գլխաւոր քաղաքն է Շուշի։*

Շրջիլ·– *Պտըտիլ, ման գալ։*

Մուժիկ·– *Ռուս գիւղացի։*

Ցար·– *Ռուսիոյ թագաւորները կը կոչուէին ցար կամ ձար։*

ՑՈՎՀԱՆՆԷՍ ՑԱԿՈԲԵԱՆ·– *Ուսուցիչ եւ հրապարակագիր, բնիկ վանեցի, հեղինակ՝ պատմութեան դասագիրքերու եւ «Ուղեդրութիւններ» անունով երկհատոր ստուար գործի մը, տպուած Երեւանի մէջ, 1932ին։ Մեռած է Երեւան։*

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ·– Աւելի լայն տեղեկութիւններ տալ Անիի մասին (անցեալը եւ ներկան)։ Ցիշել կատարուած պեղումները եւ երեւան հանուած կարեւոր յիշատակարանները։ Ներկայացնել պրոֆ· Մառի դերը այդ պեղումներուն մէջ։ – Ծանրանալ դարաբաղցի հայը ոգեւորող զգացումներուն վրայ։ – Վերլուծել պրոֆ· Մառի յայտարարութիւնները եւ հանել պատշաճ եզրակացութիւններ։

ՓԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ·– Պակասաւոր բայեր։

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ·– «Պանդուխտը»։

15· ՀԱՅԵՐԷՆ

Մեր շուրջը լեզուներ ճոր ու հին,
Մեր շուրջը կը խօսին այլօրէն,
Մենք խօսինք, եղբա՛յր իմ,
Հայերէն:

Կուլ չերթանք այս ահեղ լափումին,
Թոյլ չըտանք մեր լեզուն աւերեն·
Մենք խօսինք, եղբա՛յր իմ,
Հայերէն:

Մենք ունինք ձիւնապատ Մասիս սար,
Այդ սարը կու գայ հին դարերէն
Ու անվերջ կը խօսի
Հայերէն:

Զաւակըդ հայկազնեան դպրոց տար,
Մենք գրենք մեսրոպեան տառերով
Ու խօսինք մեր անոյշ
Բառերով:

Մեզ ցրուեց թշնամին անօրէն,
Թէ կ'ուզես՝ սերունդներ մեզ ճանչեն,
Մենք հա՛յ ենք, ե՛կ խօսինք
Հայերէն:

Այս օտար աշխարհի չորս ծագին,
Մենք սիրենք մեր լեզուն ջերմօրէն
Եւ վարենք ու վարուինք
Հա՛յօրէն:

ԽԱՉԻԿ ԴԱՇՏԵՆՑ

ՓՈԽԱԲԵՐԱԿԱՆ ԻՄԱՍՏ·– Բառ մը փոխաբերական իմաստով գործածուած է, երբ բուն իմաստէն տարբեր իմաստ մը կ'առնէ· օրինակ՝ աքռռին *ոտքը*, ընթերցումը կը *սնուցանէ* միտքը, *քաղցր* յիշատակ, *կատաղի* կռիւ, *պաղ* ընդունելութիւն, *դանդաղ* մտածել եւն· : Գոյականը, ածականը, բայը եւ մակբայը միայն կրնան գործածուիլ իրենց բուն եւ փոխաբերական իմաստով :

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Այլօրէն·– *Ուրիշ կերպով, տարբեր ձեւով* :

Ահեղ·– *Սոսկալի, ահաւոր* :

Լափում·– *Լափել, կլլել· փոխաբերաբար՝ ազգութիւնը կորսընցընել, ապազգայնացում* :

Ծագ·– *Ծայր, սահման* : *Ջրոս ծագ՝ չորս կողմ* :

ԽԱՉԻԿ ԴԱՇՏԵՆՑ·– Բուն անունն է Խաչիկ Տօնոյեան: Ծնած է Սասուն, 1910ին: 1915ի հայկական տարագրութեան ատեն ապաստանած է Հայաստան: Ուսումը ստացած է նախ Երեւանի, ապա՝ Մոսկուայի մէջ: Գլխաւոր գործերն են «Բոց» (էերթուածներ), «Տիգրան Մեծ» (թատերախաղ) եւ ընդարձակ վէպ մը՝ «Խոդեդան»: Անգլերէնէ թարգմանած է նաեւ Շեքսպիրի մէկ քանի թատերախաղերը: Այժմ կ'ապրի Երեւան եւ կը զբաղի գրականութեամբ :

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ·– Այս էերթուածը նուիրուած է սփիւռքի հայութեան· հրաւէր մըն է չմոռնալու հայ լեզուն, յաճախելու հայկական դպրոց եւ միշտ հայերէն խօսելու : – Վեր առնել հեղինակին ջերմ հայրենասիրութիւնն ու խոր սէրը իր լեզուին հանդէպ : – Ցոյց տալ գրելու պարզ, բայց յուզիչ ու արտագրաւ ձեւը, որ Դաշտենցի գլխաւոր յատկանիշը կը կազմէ :

16· ՄՈՒՐԱՑԿԱՆԸ

1

Մուրացկան մը բոլոր անցորդներէն ողորմութիւն կ'ուզէր եւ ամէն դուռ կը զարնէր:

Հարուստները բարձրաձայն կը կանչէին ղինք, երբ հրապարակին վրայ պատահէին իրեն: Մեծ աղմուկով կը հալածին կամ կը վռնդուային, իրենց դրպանէն դանդաղօրէն դուրս կը հանէին պարարտ քսակնին եւ մուրացկանին ափին մէջ կը ձգէին իրենց լուման. բայց երբ ամայի փողոցի մը մէջ հանդիպէին անոր, չան պէս կը վռնտէին՝ գոչելով.

– Կորսուէ՛, թշուառական: Մարդոցմէ չե՞ս ամչնար այսպէս մուրալով: Դուն ալ մեզի պէս աշխատէ եւ ապրուստդ ճարէ:

Կրօնաւորները կանդ կ'առնէին մուրացկանին առջեւ, ամէն անգամ որ ճամբու մը մէջտեղ պատահէին անոր: Եւ իրենց դրպանէն հանդիսաւորապէս դուրս հանելով քսակնին, մուրացկանին ափին մէջ կը սահեցընէին փոքրիկ դրամ մը: Բայց երբ քիչ անցուդարձ ունեցող փողոցի մը մէջ հանդիպէին անոր, քայլերնին կ'ելլատէին՝ աղաղակելով.

– Կորսուէ՛, անիծեալ: Աստուծմէ չե՞ս վախնար այսպէս մուրալով: Դուն ալ աշխատէ ամենուն պէս եւ ապրուստդ ճարէ:

Մանուկները միայն կը դիմային մուրացկանին վրայ եւ բան մը կու տային անոր՝ առանց գուցամոլութեան: Եւ մուրացկանը կ'օրհնէր զանոնք մրմնջելով.

– Թույլ տուէք այդ մանուկներուն, որ ինծի գան, վասն զի երկնքի արքայութիւնը այդպիսիներունն է:

2

Մուրացկանը, օր մը, մեծաւոր տան մը դուռը զարկաւ: Տանտիրուհին, դեռահաս ու գեղանի կին մը, դուռը բացաւ: Մուրացկանը ներս մտաւ, բարեւ տուաւ կնոջ եւ գետինը նստաւ ուժասպառ:

– Բանի մը պէտք ունի՞ս, – հարցուց բարեսիրտ կինը:

– Ծարաւ եմ:

Կինը սոթուեց թեւերը, պաղ ջուր քաշեց հորէն եւ մուրացկանին տուաւ սափորը:

Մուրացկանը սափորին կպցուց չրթները եւ խմեց, երկար ու առատ: Երբ խմեց վերջացուց, կնոջ յանձնեց սափորը եւ չնորհակալ եղաւ, բայց դուրս չելաւ տունէն:

– Ուրիշ բանի մը պէտք ունի՞ս, – հարցուց կինը:

– Անօթի եմ:

Կինը հաց ու թուղ բերաւ, մուրացկանը կերաւ ախորժակով եւ չնորհակալ եղաւ, բայց դուրս չելաւ տունէն:

– Ուրիշ բանի մը պէտք ունի՞ս, – հարցուց բարեսիրտ կինը նորէն:

– Մերկ եմ:

Կինը նոր հագուստներ բերաւ: Մուրացկանը հագաւ զանոնք եւ չնորհակալ եղաւ. ապա մօտեցաւ դեռահաս կնոջ եւ փսփսաց մեղմաձայն.

– Կի՛ն դու, այս դթութեան գործդ երկնքի արքայութեան դուռները կը բանայ քու առջեւ:

Ըսաւ եւ լուսապայծառ ամպի մը մէջ անհետացաւ։

Քրիստո՛ն էր։

Փրկիչը, ողորմելի ցնցոտիներու տակ ծածկուած, աչխարհի վրայ չըջելու ելած էր, համբելու համար ճչմարիտ քրիստոնեաները։

ՄԻՆԱՍ ՁԵՐԱՋ

Ժողովրդական ասացուածք.— *Մազին թելը չարժել։*

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Պարարտ.— *Գէր, այտուեղ կը նչանակէ դրամով լեցուն (քսակ)։*
Լումայ.— *Մանր դրամ. հոմանիշ են դանդ, նաքտարակիւտ։*
Ամայի.— *Անմարդաբնակ. տեղ մը, ուր մարդ չի գտնուիր։*
Երագել.— *Արագացնել, վուԹացնել։*
Դեռահաս.— *Երիտասարդ, դեռատի։*
Գեղանի.— *Գեղեցիկ։*

ՄԻՆԱՍ ՁԵՐԱՋ (1852–1929).— Գրագէտ, հրապարակագիր եւ ազգային գործիչ։ Ծնած է Պոլիս, ուր ստացած է նաեւ իր ուսումը։ Երկար տարիներ ապրած է Եւրոպա եւ Լոնտոնի մէջ հիմնած է փրանսերէն թերթ մը։ Իր հրատարակուած գործերն են «Գրական փորձեր», «Գրիչ եւ սուր», «Ազգային դատաբարակուրիւն», «կենսագրական միւսիոններ», «Արեւելեան վիպակներ» եւն.։ Այս վերջինը, որ պատմուածքներու ժողովածու մըն է, նախ փրանսերէն գրած եւ ապա թարգմանած է հայերէնի։

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.— Ներկայացնել այս գըրուածքին մէջ գործող անձերը, ցոյց տալով իւրաքանչիւրին յատկանշական կողմերը: Անոնցմէ ո՛վ ամենէն աւելի կը գրաւէ մեր համակրութիւնը, ինչո՛ւ: — Ուրկէ՞ առնուած է հետեւեալ խօսքը. «Թոյլ տուէք մանուկներուն, որ ինծի գան»: — Քրիստոս ի՞նչ ընելու եկած էր աշխարհի վրայ: — Ուրիշ ի՞նչ անուններ կը տրուին Քրիստոսի: — Բացատրել աւետարան, աւետարանիչ, առաքեալ, նոր ուխտ, հին ուխտ, մեսիա բառերուն իմաստը:

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ.— Անցողական բայեր:

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ.— «Ծեր մուրացկանը»:

17. ԾԻԾԵՌՆԱԿԻՆ ԾՆՈՒՆԴԸ

1

Յուդայի երկիրը, Նազարէթ քաղաքին արեւոտ դաշտերուն մէջ, Յիսուս մանուկը կը խաղար իր ընկերներուն հետ:

Առուակին ջուրովը եւ եղերքի հողովը կ'աշխատէր Յրել մանրիկ թռչուններ, զորս յետոյ թեւատարած կը չարէր դետինը:

Փարիսեցի մը անցաւ:

– Մեղաւո՛ր տղայ,– գոչեց փարիսեցին,– Շաբաթ օրով ի՞նչ կ'ընես հոդ:

Ու իր կոչտ ոտքերովը ուզեց աւերչակել կաւէ թռչունները. բայց Յիսուս թաթիկներովը իսկոյն ծափ զարկաւ եւ հոդէ կերտուած այդ թռչունները կեանք առին յանկարծ ու թռան:

Ծիծեռնակները ծնած էին: Իրենց մթին թեւերով անոնք բարձրացան մինչեւ այն տանիքը, որուն տակ Յիսուս կը բնակէր: Ու մեւնոյն հոդէն, որմէ չինուեցան, իրենց բոյնը կառուցին:

2

Տարիներ ետք, երբ Յիսուս խաչը ուսին դէպի Գողգոթա կը քալէր, հէգ թռչունները թախծագին հետեւեցան անոր՝ ճամբու ամբողջ երկայնութեան, թեւերնին թոյլ-թոյլ ծփացնելով օդին մէջ եւ ընդհատ-ընդհատ ցաւագին ճիչեր արձակելով:

Տէրը մեռնելու կ'երթար. արցունքի հետ՝ կարմիր կայլակներ կը հոսէին երեսէն:

Այն ատեն՝ ծիծեռնակները իրարու ետեւէ իրենց կտուցով փետեցին պսակին այն փուշերը, որոնք անոր ճակատը կը ծակծկէին։

Ժամեր անցան։ Հուսկ հեկեկանքէ մը ետք, խաչեալը աւանդեց հոգին։

Երկիրը սասանեցաւ, ծիծեռնակները սրսփացին ու իրենց թեւերը առին սուգի այն վերարկուն, զոր այնուհետեւ երբեք չկրցան ձգել իրենց վրայէն։

ՏԻԿ. Ա. ԹԷՈԴԻԿ

Ժողովրդական ասացուածք.— *Ջուրը պատէն վեր հանել։*

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Նազարէթ.— *Պաղեստինի մէջ քաղաք մը, ուր կը բնակէին Քրիստոսի ծնողքը՝ մինչեւ մկրտութիւնը։*

Թրել.— *Շաղուել, ճմռել։*

Փարիսեցի·— *Կրօնքի աշխատքին ձեւակերպութեանց հետեւող հրեայ ազանդաւորներ էին փարիսեցիները: Փոխարերաբար կը նշանակէ կեղծ բարեպաշտ, կեղծաւոր:*

Շաբաթ·— *Հրեաներու Շաբաթը սուրբ օր է:*

Կերտուած·— *Շինուած:*

Գողգոթա·— *Երուսաղէմի մօտ լեռ մը, որուն վրայ խաչուեցաւ Յիսուս:*

Թախծագին·— *Տխուր, տխրալի, վշտալի:*

Ընդհատ–ընդհատ·— *Ժամանակ–ժամանակ, երբեմն–երբեմն (ընդհատել՝ ընդմիջել, խօսքը կտրել):*

Հուսկ·— *Վերջին:*

Հեկեկաձիք·— *Լալով հեծկլտալ, յոգ:*

Սասանիլ·— *Շարժիլ, ցնցուիլ, դղրդիլ:*

Այնուհետեւ·— *Անկէ ետք:*

ՏԻԿԻՆ ԱՐՇԱԿՈՒՀԻ ԹԻՆՈՒԻԿ·— Գրագիտուհի: Ծնած է Պոլիս: Իր հրատարակուած գործերն են «Արդի բարոյագիտութիւնը» եւ «Ամիս մը ի Կիլիկիա»: Մեռաւ Թոխաթէ, 1923ին:

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ·— Ճշդել այս կարգի գըրուածքներուն տեսակը: Պատմել նիւթը՝ աւորը խառնելով ինչ որ կ'աւանդէ Աւետարանը: Աւելի լայն տեղեկութիւններ տալ Պաղեստինի, փարիսեցիներու, խաչելութեան եւ այլ յարակից դէպքերու եւ դէմքերու մասին: Կարդալ այս առթիւ բանի մը կտոր Դուրեան Պատր·ի *Դրուագներէն*: — Բացատրել իմաստը *կարմիր կայլակները, սուղի վերարկու* ասութիւններուն: — Խօսիլ Թէոդիկի մասին:

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ·— Բայերու ժխտական ձեւերը:

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ·— Պատմեցէք դրուագ մը Յիսուսի կեանքէն (շարադրութիւնը գրելու ատեն կրնաք օգտուիլ կրօնի ձեր դասագիրքերէն կամ ուղղակի Աւետարանէն):

18. ԶԻՍ ՏԱՐԷՓ...

Յոգնեցայ գիրքերէն անհամար.
Աշխարհէն այս խաւար զիս տարէք,
Տարէ՛ք զիս այս երկրէն անարեգ:

Տարէք զիս մեր դաշտերը պայծառ,
Մեր սարերն անառիկ, վեհանիստ,
Մեր արտերն արեւոտ ու հանգիստ:

Փրկեցէք մտքերէն այս անծայր,
Փրկեցէք խօսքերէն այս խելօք,
Դարձուցէք զիս մանուկ ու անհոգ:

Փրկեցէք սուրերէն այս սուրսայր,
Խորախոց խոհերէն իմաստուն.
Մեր սարերը տարէք, տարէք տուն...:

ՎԱՀԱՆ ՏԷՐԵԱՆ

ՓՈԽԱՐԵՐՈՒԹԻՒՆ.– Փոխարերութիւնները պատկերաւոր բացատրութիւններ են եւ կը ծառայեն թէ՛ լեզուն գեղեցկացնելու եւ թէ աւելի շնորհ ու աւելի ուժ տալու խօսքին: Այսպէս՝ փոխարերութիւն մը ըրած կ'ըլլանք, երբ «առիւծ» անուանենք քաջ մարդ մը կամ «գառնուկ» կոչենք հեզ անձ մը:

Պէտք է զգուշանալ անիմաստ եւ չափազանցուած փոխաբերութիւններ գործածելէ:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Անարեգ·– *Անարեւ, արեւազուրկ, արեւ չունեցող:*
վեհանիստ·– *Բարձր, փառաւոր դիրք ունեցող:*
Սուրսայր·– *Սուր բերան ունեցող· սայր՝ բերան:*
Խորախոց·– *Խոր կերպով խոցող, վիրաւորող:*

ՎԱՀԱՆ ՏԷՐԵԱՆ (1885–1920)·– Բանաստեղծ: Ծնած է Ախալքալաքի Գանձա գիւղը: Ուսած է Մոսկուայի Լազարեան ճեմարանը, ապա հետեւած՝ համալսարանի պատմական եւ լեզուաբանական ճիւղերուն: Կանուխէն սկսած է գրել· 1908ին հրատարակուած է իր բերքուածներուն առաջին ժողովածուն՝ «Մրճնշաղի անուրջներ» խորագրով: Կատարած է նաեւ բազմաթիւ թարգմանութիւններ: Մեռած է թոխախտէ՝ Օրենպուրկի մէջ (Ռուսիա):

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ·– Ներկայացնել այս բերքրուածին մէջ տիրող զգացումը: – Հեղինակը ո՞ւր կ'ուզէ, որ տանին զինք· ինչո՛ւ: – Ո՞րն է այն երկիրը, ուրկէ կ'ուզէ հեռանալ կամ ուր կ'ուզէ երթալ:

19. ՓԱՆՋՈՒՆԻ

1

Փանջունի չատ ուշ լեզու ելած է. բայց անգամ մը խօսիլ սկսելէ ետք, ա՛լ բերանը դիւրաւ չէ դոցած: Քանի կը մեծնար, իր խօսելու կատաղութիւնը կ՚աճէր: Խեղճ հայրը ստիպուեցաւ բժիշկի դիմել՝ այդ անսովոր երեւոյթին դարման մը գտնելու համար: Բժիշկը քննեց տղան. լեզուն նայեցաւ, կոկորդը նայեցաւ, աչքերուն նայեցաւ եւ վճռաբար ըսաւ հօրը.

– Ձար ու դարման չկայ, այս տղան միշտ պիտի խօսի:

– Բայց տան մէջ ա՛լ դիմացուելիք բան չէ:

– Համպակ թխեցէք ականջնին, ա՛յս է միակ մի-ջոցը,– պատասխանեց բժիշկը:

Հակառակ իր խօսելու մարմաջին, փոքրիկ Փանջունի յաճախ ակամայ կը դործածէր բառերը, բոլորովին աղաւաղելով անոնց նշանակութիւնը: Օր մը, սեղանի մը վրայ դրուած անօթ մը կ՚առնէ եւ գետին նետելով ջարդ ու վշուր կ՚ընէ:

Հայրը, իրիկունը դործէն վերադարձին, կը տեսնէ եղածը եւ տղան կանչելով ու անօթին կտորուանքը ցոյց տալով՝ կը դոչէ.

– Ծօ ի՞նչ ես ըրեր անօթը:

– Շինեցի, հայրիկ,– կը պատասխանէ Փանջունի միամիտ համոզումով:

– Ծօ ի՞նչ չինել, կոտրեր ես է՛:

– Ջէ՛, հայրիկ, չինեցի,– կը պնդէ տղան:

Ի զուր հայրը երկար-բարակ կը բացատրէ, թէ երբ առարկայ մը գետին նետելով կտոր-կտոր կ՚ընենք, այդ դործողութիւնը շինել բայով չի բացատրուիր, այլ կոտրել: Անկարելի կ՚ըլլայ բառագիտական այդ նըր-

բութիւնը հասկնալ Փանչունիին: Ան չարունակեց կոտըրտել եւ ամէն անգամ, որ «ի՞նչ կ'ընես կոր» ըսելով վինք յանկարծանէին, անդրդուելի ու անխռով՝ կը պատասխանէր.

– Կը չինեմ կոր:

2

Դպրոցին մէջ՝ Փանչունի ընկերներուն հետ վիճելով ու ճառ խօսելով ժամանակ կ'անցընէր, իսկ դասերուն բնաւ չէր հետեւեր, չհասնելով կա՛մ դասատուին, կա՛մ դասարքին, կա՛մ դասարանին եւ կամ տետրակին ու գրչածայրին:

Օր մը, թուաբանութեան խնդրի մը մասին վէճ ունենալու իր դասընկերներէն մէկուն հետ:

– Հինգ անգամ հինգ քսանըհինգ կ'ընէ,– կ'ըսէր

ընկերը, որ ողջամիտ տղայ մըն էր եւ որ յետոյ հարուստ վաշխառու մը եղաւ:

– Չէ՛,– կը յամառէր Փանջունի,– հինգ անգամ հինգ յիսուն կ՚ընէ:

– Ո՛չ, քսանըհինգ կ՚ընէ:

– Յիսուն կ՚ընէ:

Միւսը՝ տեսնելով, որ անկարելի է խօսք հասկցնել Փանջունիին եւ չուզելով անօգուտ կռիւի մը տեղի տալ, հաշտարար շեշտով մը պատասխանեց.

– Լա՛ւ, ես թող այնպէս գիտնամ, թէ քսանըհինգ կ՚ընէ, դուն ալ այնպէս գիտցիր, թէ յիսուն կ՚ընէ. ա՛լ չխօսինք այդ մասին ու երթանք միատեղ գնդակ խաղանք:

– Չ՚ըլլար,– պնդեց Փանջունի,– պէտք է, որ նախ համոզուիս, թէ հինգ անգամ հինգ յիսուն կ՚ընէ:

– Այդ անկարելի է:

– Անպատճառ պէտք է, որ քեզ համոզեմ, – շարունակեց մեր հերոսը հետզհետէ բորբոքելով:

– Երբեք չեմ կրնար համոզուիլ եւ դուն ալ երբեք չես կրնար ապացուցանել ըսածդ,– պատասխանեց ապագայ վաշխառուն:

– Չե՛մ կրնար ապացուցանել,– մռնչեց Փանջունի,– ա՛ռ քեզի համոզիչ ապացոյց մը:

Եւ գետնէն քար մը առնելով՝ իջեցուց խօսակիցին գլխուն:

Գլուխը վիրաւորուեցաւ թեթեւօրէն, բայց տղան կրկին համոզում չգոյացուց, թէ հինգ անգամ հինգ կրնայ յիսուն ըլլալ եւ լալով գնաց բողոքելու վարժապետին:

Վարժապետը իսկոյն կանչեց Փանջունին.

– Ինչո՞ւ ընկերոջդ գլուխը պատռեցիր, – գոչեց ձայնով մը, որով Եհովա ըսած էր Կայէնին. «Ի՞նչ ըրիր քու եղբօրդ»:

– Ձինք համոզելու համար, – պատասխանեց Փանջունի հանդիսաւորապէս:

Հայրը, տեսնելով իր զաւկին տարօրինակ ընթացքը, յաճախ կը պոռար ակռաները կճրտելով.

– Փորձա՛նք պիտի ըլլաս, փորձա՛նք...:

ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆ

ժողովրդական ասացուածք.– *Աչքին փոչի ցանել:*

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Փանջունի.– *Այս անունով կը կոչուի եր. Օտեանի «Առաքելութիւն մը ի Ծապլվար» երգիծավէպին գլխաւոր հերոսը:*

Մարմաջ.– *Սաստիկ փափաք (խօսելու):*

Աղաւաղել.– *Իմաստը փոխել, խեղաթիւրել:*

Անդրդուելի.– *Ըսածին վրայ հաստատ, անխախտ:*

Վաշխառու.– *Բարձր տոկոսով դրամ փոխ տուողը:*

Կճրտել.– *Ակռաները իրարու զարնել:*

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.– Ցոյց տալ Փանջունիի նկարագրին յատկանշական կողմերը. հօրը յուսահատութեան պատճառները: – Ի՞նչն էր, որ մղեց Փանջունին վէճի բռնուելու իր ընկերոջ հետ: Ինչո՞վ վերջացաւ այդ վէճը: Ո՞րն է վիճելու լաւագոյն ձեւը: – Պատմել Ֆանի մը դրուագ Փանջունիի հետագայ գործունէութենէն: – Բացատրել Եհովա բառին իմաստը: – Ցիշել ուրիշ երգիծավէպեր մեր գրականութեան մէջ:

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ.– Բայերու բաղադրեալ ձեւերը:

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ.– Նկարագրեցէք ձեր մէկ դասընկերը, ցոյց տալով անոր բնաւորութեան գուարճալի կողմերը:

20· ԱՐԱՔՍԻ ԽԱՂԵՐԸ

1

Վեց տարեկան էի, երբ առաջին անգամ տեսայ Արաքսը: Սուրբ Խաչի տօնին՝ ծնողքս ու ես պատրաստուեցանք երթալու մօրեղբօրս տունը, որ կը դտնուէր Արաքսէն անդին, Հայթաղ գիւղը:

Ճամբայ իննկանք առաւօտ կանուխ. մայրս դերկը առած էր ձիս: Պէտք է ձիով անցնէինք հոսանուտ ջուրերուն մէջէն, որովհետեւ պետը կամուրջ չունէր:

Ես անհամբեր էի տեսնելու Արաքսը եւ չարունակ կը հարցնէի մօրս.

– Մայրի՛կ, հեռո՞ւ է Արագը:

– Չէ՛, որդի. մօտ է, չատ մօտ:

Ցանկարծ հեռուէն լսուեցաւ նախ խուլ ու անորոշ, ապա յստակ ու միապաղաղ թնդիւն մը, որ կամաց կամաց դարձաւ անծայր չառաչիւն:

– Կը լսե՞ս, որդի, Արտն է,– ըսաւ մայրս կուրծքին վրայ սեղմելով ինծ:

Սիրտս թունդ եւաւ. աչքս կտրածին չափ ջուր էր, անծայրածիր ջուր: Կատարեալ ծո՛վ:

Վար իջանք ձիերէն, պահ մը հանդիստ տալու համար անոնց: Երեք լուղարդներ, ջղուտ, արեւառ ու կորովի մարդիկ, մեզի պիտի ընկերանային եւ դետին միւս ափը պիտի անցընէին մեզ:

Կրկին հեծանք ձիերը, բաւական հանդստանալէ

եաք: Լուղորդներէն մէկը հօրս ձիուն սանձը բռնեց, միւս երկուքը անցան մեր ձիուն երկու կողմերը:

– Ամուր բռնեցէք դուք ձեզ. ջուրին մի՛ նայիք,– պատուիրեցին լուղորդները:

– Աչքերդ պոցէ. ուժով բռնէ մէջքէս, – ըսաւ մայրըս:

Պոցեցի աչքերս ու բռնեցի մօրս իրանը:

– Եա՛ Տէր Յիսուս, – մրմնջեց հայրս երեսը խաչակնքելով:

Եւ ամէնքս մէկ մտանք ջուրը:

2

Ջուրը վայրկեանակս ծածկուեցաւ ջուրին տակ, դուրս մնացին անոնց գլուխները միայն: Ես, աչքերս փակ, կը պողպէի ամբողջ մարմինով: Ինծի այնպէս կը թուէր, թէ ձիու վրայ չէի նստած: Կը լսէի միայն ձիերուն փնչոցը, հօրս բարձրաձայն աղօթքը եւ ալիքներուն չառաչը:

Աչքերս բացի՝ մանկական հետաքրքրութենէ մըղուած: Կ'ուզէի տեսնել դեռը, իմ երազած Արագը: Ու նայեցայ չուրերուն: Յանկարծ կարծես դեռը փոխեց իր ընթացքը. դլուխս դարձաւ: Ինծի թուեցաւ, թէ դէպի անդունդ կ'երթայինք: Թուլցայ, նուաղեցայ. մօտ էի վար իյնալու:

– Մայրի՛կ... մայրի՛կ,– հազիւ կրցայ ձայնել:

Մայրս ղպայ վտանգը. անմիջապէս ձեռքը թիկունքիս տարաւ ու դրկեց ղիս:

– Աչքերդ պոչէ, որդի՛. պոչէ աչքերդ:

Աչքերս վերստին վակեցի. վայրկեան մը մոռցայ, թէ ո՛ւր եմ, ի՛նչ կ'անցնի կը դառնայ չուրջս: Կարծես ամեհի վիշապ մը առած կը տանէր ղիս հեռո՛ւ, հեռո՛ւ:

– Տեսա՞ք, ի՞նչպէս եկանք,– յանկարծ լսեցի եռեւէս լուղորդի ձայնը:

Ուշքի եկայ, աչքերս բացի: Հասած էինք ղիմացի ափը: Հայրս դունատ էր:

– Փա՛ռք քեղ, Տէ՛ր, հապար բերան ու՛ր քեղ, – կը մրմնջէր ան աչքերը արցունքէն խոնաւցած:

– Երեխայիս աչքերը դարձան չուրէն. լաւ որ իմաց տուաւ,– վրայ բերաւ մայրս պուրպուրուտ ձայնով:

– Պղտիկ է, կը մեծնայ ու կը հասկնայ, որ պետէն անյնելու ժամանակ չուրի հոսանքին չեն նայիր, – դիտել տուաւ լուղորդը:

Ես լուռ էի. ա՛լ չէի նայեր Արագսին: Անոր տեսքը այլեւս հաճելի չէր ինծի:

Ա. ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ

ժողովրդական ասացուածք.– Աչքը դառնալ:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Արաքս.— *Հայաստանի մայր գետը: Կը բխի Թրքահայաստանի լեռներէն, կը բաժնէ ռուսական Հայաստանը պարսկականէն եւ կուռ գետին հետ կը թափի Կասպից ծովը: Կը կոչուի նաեւ Արազ, Երասխ, իսկ Աստուածաշունչին մէջ՝ Գեհոն:*

Հոսանուտ.— *Հոսանք ունեցող, խիստ արագ վազող:*

Անծայրածիր.— *Ծայր՝ սահման չունեցող. անհուն:*

Արեւառ.— *Արեւէն այրած:*

Թիկունք.— *Կռնակ:*

Ամեհի.— *Կատաղի, անզուսպ:*

Վիշապ.— *Առասպելական կենդանի մը՝ օձի կամ ձուկի կերպարանքով:*

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.— Պատմել նիւթը եւ ներկայացնել գործող անձերը առանձին առանձին: Անոնց մէջ ո՛վ ամենէն աւելի կը գրաւէ ձեր ուշադրութիւնը: — Գիտէ՞ք հետաքրքրական պատմութիւններ լուղորդներու եւ սուզակներու կեանքէն: — Հայաստանի գետերէն որո՞նք ծանօթ են ձեզի. ո՞րն է անոնց մէջ ամենէն արագահոսը: Ո՞ւր կը գտնուի Հրազդան գետը. ուրիշ ի՞նչ անուններով կը կոչուի ան:

ՓԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ.— Արմատ, բարդ եւ ածանցեալ բառեր:

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ.— Նկարագրեցէք գետ մը կամ նաւով պտոյտ մը գետի վրայ:

21. Ա Ն Դ Ա Ս Տ Ա Ն

Արեւելեան կողմն աշխարհի
Խաղաղութի՛ւն թող ըլլայ···
Ո՛չ արիւններ, ֆրտի՛նճ հոսին
Լայն երակին մէջ ակօսին·
Ու երբ հնչէ կռչնակն ամէն գիւղակի՝
Օրհներգութի՛ւն թող ըլլայ:

Արեւմտեան կողմն աշխարհի
Բերրիութի՛ւն թող ըլլայ···
Ամէն աստղէ ցօղ կայլակի,
Ու ամէն հասկ ծուլէ ոսկի·
Եւ ոչխարներն երբ սարին վրայ արածին՝
Ծիլ ու ծաղի՛կ թող ըլլայ:

Հիւսիսայինն կողմն աշխարհի
Առատութի՛ւն թող ըլլայ···
Ոսկի ծովուն մէջ ցորեանին
Յաւէտ լողայ թող գերանդին·
Ու լայն ամբարն աշուններուն երբ բացուի՝
Բերկրութի՛ւն թող ըլլայ:

Հարաւայինն կողմն աշխարհի
Պտղաբերո՛ւմ թող ըլլայ···
Ծաղկի մեղրը փեթակներուն,
Յորդի գինին բաժակներուն·
Ու երբ թըխեն հարսերը հացը բարի՝
Սիրերգութի՛ւն թող ըլլայ:

ԴԱՆԻԷԼ ՎԱՐՈՒԺԱՆ

ԲԱՂԴԱՏՈՒԹԻՒՆ·– Պէտք է, որ փոխաբերութեան մէջ գործածուած բաղդատութիւնները ըլլան ո՛չ միայն ճիշդ, այլեւ բնական ու յստակ: Անբնական եւ չափազանցուած բաղդատութիւնները ծիծաղելի կը դառնան: Օրինակ՝ կարելի չէ ըսել «պետութեան կառքը կը ծփար հրաբուխի վրայ», որովհետեւ կառքը չի ծփար եւ մանաւանդ հրաբուխի վրայ չի ծփար:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Անդաստան·– *Արտեր, ցորենի դաշտերու օրհնութիւն:*

Ակօս·– *Հերկուած արտի մէջ բացուած փոքր փոսեր, ուր սերմը կը ցանուի:*

Բերրիութիւն·– *Բարեբերութիւն, առատութիւն:*

Ցօղ·– *Շաղ· թեթեւ անձրեւ:*

Հասկ·– *Ցորենի պլուխ:*

Ոսկի ճուլել·– *Պատկերաւոր բացատրութիւն, որով հեղինակը կ'ուզէ արտայայտել ցորենին հասուննալու զաղափարը:*

Գերանդի·– *Մանդաղ, հնձելու գործիք:*

Երկրպագութիւն·– *Ուրախութիւն, խնդութիւն, ցնծութիւն:*

Պաղաքերում·– *Պաուղ տալը, բարեբերութիւն:*

ԴԱՆԻԷԼ ՎԱՐՈՒԺԱՆ (1884–1915)·– Բանաստեղծ: Բուն անունն է Դանիէլ Զարուֆեանեան: Ծնած է Սեբաստիոյ Բրգնիկ գիւղը: Ուսումը ստացած է Պոլիս եւ Վենետիկի Մուրատ-Րափայէլեան վարժարանը: Աւարտած է նաեւ Կանտի (Պելճիքա) համալսարանը: Սկսած է գրել դպրոցական եղած ատեն: Իր ճերքուածները ամփոփուած են չորս հատորներու մէջ· «Սարսուռներ», «Ցեղին սիրտը», «Հերանուշ երգեր», «Հացին երգը» (այս վերջինը հրատարակուած է մահէն ետք): Նահատակուած է 1915ին:

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.– Հեղինակը ի՞նչ բաղձանքներ կը յայտնէ այս էերքուածին մէջ: Ի՞նչ նմանութիւններ կան «անդաստան» անունով ծանօթ եկեղեցական արարողութեան եւ այս էերքուածին միջեւ:– Ի՞նչ կ'ուզէ հասկցնել հեղինակը սա խօսքով. «ո՛չ արիւններ, էրտի՛նէ հոսին»: – Տալ հետեւեալ պատկերաւոր բացատրութիւններուն բուն իմաստը. «ամէն աստղէ ցօղ կայլակի», «ոսկի ծովուն մէջ ցորեանին», «յաւէտ լողայ թող գերանդին»:– Ի՞նչ զգացում կը տիրէ ամբողջ էերքուածին մէջ:

---

22. «Ա Ն Ի Ք Ա Ղ Ա Ք» . . .

1

Ամէն իրիկուն՝ Իւղաբեր մօրաքրոջս պաչօնն է քնացնել զիս, եւ այդ նպատակին հասնելու համար ան իր բեկբեկ ձայնով կ'երգէ.

Անի քաղաք նստեր կու լայ,
Զրկայ ըսող՝ մի լա, մի լա...

Այս ողբագին երգը յուսահատութիւն կը պատճառէ ինծի: Անորոշ, բայց թանձր տխրութիւն մը կ'ընկճէ հոգիս: Աչքերս կը վակեմ եւ քնանալ կը ձեւացնեմ. Իւղաբեր մօրաքրոջս ձայնը հետզհետէ կը մեղմանայ ու վերջապէս կը մարի: Ան դղուշութեամբ վերմակը կը քաշէ ուսերուս եւ յուշիկ քայլերով կը հեռանայ:

Երբ կը զգամ, թէ առանձին եմ ննջասենեակիս մէջ,

աչքերս լայն կը բանամ: Կանթեղին տակար լոյսով կը տեսնեմ, որ ստուերներ կ'երկարին մութ անկիւններէն եւ կը խուժեն դէպի ինձ: Սարսափէս կարմրած՝ աչքերս կը փակեմ նորէն ու ինծի այնպէս կը թուի, թէ Անի քաղաքը նստեր կու լայ աւերակներու մէջ:

Բայց երբէ ահաբեկեալ լռութիւնս խզեմ եւ ձայն բարձրացնեմ, Իւղաբեր մօրաքոյրս պիտի գայ դարձեալ եւ դուռը եռեւէն փակելով պիտի սկսի երգել. «Անի քաղաք նստեր կու լայ...». որովհետեւ մեծերը համոզուած են, որ ես միայն այդ երգով կը քնանամ:

2

Եւ հիմա որ Իւղաբեր մօրաքոյրս, գլուխը աջէն ձախ դարձնելով, կը համոզէ զիս, որ ննջասենեակս երթամ ու պառկիմ, ես յուսահատօրէն կը բողոքեմ եւ հիւանդ գլուխս կը դարձնեմ դէպի անկիւնի պատուհանը:

Դուրսը, փողոցին մէջ, մարդ մը կը բարձրանայ զառիվերը: Մէկ ձեռքը բռնած է դոյլի նման վառարան մը եւ միւս թեւին տակ կը կրէ զործիքները: Մանրուկ եւ կորաքամակ մարդ մըն է, ծռած սրունքներով. չըրջուն թիթեղագործ մը, որ տուներու դրան առջեւ անպոյ կը նորոգէ պղինձները կամ թիթեղեայ տուփերով կը չինէ զանազան սամաններ: Աղքատիկ արհեստաւոր է՝ աղքատիկ յաճախորդներու համար:

Աչքերս կը հետեւին մարդուն, որ դժուարաւ կը բարձրանայ զառիվերը:

Յանկարծ փողոցի տղաքը կը թողուն իրենց խաղը, կը յարձակին թիթեղագործին վրայ եւ ակնթարթի մը մէջ կը տեսնեմ, որ մարդը գետին տապալած է: Գործիքները նետուած են աղին անդին եւ վառարանին կրակը ցրուած է ձիւներուն վրայ: Մարդը, աւերակ-

ներուն մէջ նստած, ձեռքերը գլխուն ու ծունկերուն զարնելով կ'ողբայ, մինչ տղաքը խնդալով եւ աղմկելով կը հեռանան ու կ'անհետին կողմնակի փողոցներուն մէջ:

Այս տեսարանը աղիքներս կը գալարէ ու ես ամբողջ ուժովս կը գոռամ:

Մայրս, մօրաքոյրներս, մեծ մայրս կու գան դէպի ինձ, կը չրջապատեն զիս ու կը հարցուփորձեն: Ես կատաղութենէս կու լամ:

Իմ մանկական հոգիս կ'ըմբոստանայ կատարուած խժդուժութեան դէմ. եւ այդ մարդը, որ կը չարունակէ ողբալ իր ցրուած գործիքներուն եւ տապալած կրակարանին քով, ինծի համար Անի քաղաքն է, որ նստեր կու լայ:

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

Ժողովրդական ասացուածք.— *Բերնովը Թուչուն բռնել:*

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Բեկբեկ.— *կոտրտուտք, տկար:*

Ընկճել.— *ձնչել, չարչրկել:*

կարկամած.— *ինք իր վրայ կծկուած, ոլորուած, գալարուած:*

Ահաբեկեալ.— *Սարսափահար, լեզապատառ:*

կորամամակ.— *կռնակը ծռած, կորացած:*

Խժդուժութիւն.— *Անգթութիւն:*

ՏԻԿԻՆ ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ.— Գրագիտուհի: Ծնած է Պոլիս, 1878ին: Ուսումը ստացած է Պոլիս եւ Փարիզ: Գրած է վէպեր, պատմուածքներ, ճամբորդական տպաւորութիւններ եւն.: Իր հրատարակուած գործերն են «Շնորհիւով մարդիկ», «Կեղծ հաճարներ», «Աւերակներու մէջ», «Պրոմեթէոս ազատագրուած», «Սիլիհտարի պարտէզները» եւն.: Մեռած է Հայաստան:

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ – Ցոյց տալ նմանութիւնները, որ կան Անի քաղաքին եւ շրջուն թիթեղագործին միջեւ: Ինչի՞ խորհրդանշան է այստեղ Անին եւ ինչո՛ւ: – Ի՞նչ զգացում կը տիրէ այս ամբողջ գրուածքին մէջ: – Խժդուժութի՞ւն մըն էր կատարուածը թէ մանկական խաղ մը· ի՞նչպէս կ'ըմբռնէք դուք զայն: Ինչո՞վ յանցաւոր էին մանուկները:

ՓԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ·– Կորուսման, փոփոխման կանոն:

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ·– «Շրջուն վաճառորդ մը»:

23· Հ Ա Յ Ը Ե Ւ Հ Ա Յ Ը

1

Ռոստով քաղաքին մէջ, դիշերը ուշ ատեն գարեջրատան մը առջեւէն անցած պահուս, ներսը ճերմակ բաճկոն հագած սպասարկու մը տեսայ, որ ազահութեամբ հայ մըն էր· ուստի՝ ներս մտայ եւ ըսի հայերէն.

– Ի՞նչպէս ես, Աստուած տունդ չքանդէ· ի՞նչպէս ես:

Չեմ գիտեր ի՛նչպէս կրցայ ըսել, որ ան հայ մըն էր, բայց կրցա՛յ: Այդ բանը լինձի ենթադրել տուողը անոր դէմքին թխութիւնը չէր միայն, ո՛չ ալ քթին կորութիւնը, ո՛չ ալ խտութիւնն ու առատութիւնը իր մազերուն, ո՛չ ալ նոյնիսկ իր վառվռուն աչքերը: Շատեր կան, որ նոյն թխութիւնը, նոյն քթի կորութիւնը եւ նոյնատեսակ մազեր ու աչքեր ունին, բայց հայ չեն: Մերը զարմանալի ցեղ մըն է:

Ուստի՝ ռուսական պարեզրատունը մտայ, ողջունելու համար հայրենակից մը, որ օտար մըն էր օտար հողի վրայ:

– Վա՛յ, դո՛ւն,– ըսաւ ան զարմացումի կանխամտածուած եղանակով մը, որ մեր լեզուն եւ խօսելու կերպը այնքան զաւեչտական կը դարձնէ: – Ի՞նչպէս գտար այս տեղը:

– Կը քալէի, երբ քեզ տեսայ, – պատասխանեցի ես սիրալիր: – Ի՞նչ է անունդ, ո՞ւր ծնած ես:

– Մուշ ծնած եմ, – ըսաւ ան: – Ո՞ւր կ'երթաս, ի՞նչ կ'ընես հոս. հաղուստներէդ կրնամ հետեւցնել, որ ամերիկացի ես:

Աստուա՛ծ իմ, ո՛րքան ուրախալի էր ինծի համա՛ր տեսնել այս մշեցի թխադէմ հայը: Դուք չէք կրնար երեւակայել, թէ ի՛նչ մեծ հաճոյք է հայու մը համար ուրիշ հայու մը հանդիպիլ աշխարհի հեռաւոր մէկ անկիւնը, մանաւանդ զարեզրատան մը մէջ: Ո՛վ հոդ կ'ընէ այլեւս զարեզուրին պէչ որակը, ո՛վ կը մտահոգուի ճանճերով:

– Վա՛յ, վա՛յ, – ըսաւ մշեցի հայը մասնաւոր հրճուանքով, – ուրեմն հայերէն ալ կը խօսիս: Զարմանալի է, որ չես մոռցած:

Ծունկերը կը ծեծէր ու բարձրաձայն կը խնդար: Կը հայհոյէր ու սրամտօրէն կը ծաղրէր աշխարհն ու իր մեծ պալափարները: Խօսքը, նայուածքը, չարժումներն ու ժպիտը, բոլորը հայկական էին. եւ այս ամենուն մէջէն ես կը տեսնէի ցեղին վերածնումը, թէպէտ տարիները անցած էին, թէպէտ քաղաքները կործանած էին, հայրեր, եղբայրներ ու զաւակներ սպաննուած էին, ծանօթ վայրերը մոռցուած, երազները ջախջախուած ու կենդանի սրտերը ատելութեամբ սեւցած էին:

2

Աշխարհի մէջ կ'ուզէի տեսնել ուժ մը, որ կարենար փճացնել այս ցեղը, այս պզտիկ ճետը անկարեւոր ժողովուրդի մը, որուն պատերազմները մղուած ու չեն շահուած, որուն շինութիւնները խորտակուած են, որուն գրականութիւնը չի կարդացուիր, որուն երաժշտութիւնը չի լսուիր եւ որուն աղօթքները այլեւս չեն արտասանուիր:

Կոտորեցէք այս ցեղը, եթէ կրնաք: Ըսենք, որ դարձեալ աշխարհը պատերազմի մէջ է: Կործանեցէք Հայաստանը· փորձեցէք, տեսէք կրնա՞ք: Իրենց տուներէն հանելով անապատ ղրկեցէք այս ցեղին զաւակները· ղրկեցէք զանոնք հացէ ու ջուրէ: Այրեցէք անոնց տուներն ու եկեղեցիները: Պիտի տեսնէք, որ անոնք դարձեալ պիտի ապրին, դարձեալ պիտի խնդան: Ու երբ քսան տարի ետք՝ անոնցմէ երկու հոգի իրարու հանդիպին գարեջրատան մը մէջ, պիտի խնդան ու պիտի խօսին իրենց լեզուովը:

Փորձեցէք, տեսէք °բան մը կրնա՞ք ընել անոնց: Փորձեցէք, տեսէք կրնա՞ք արգիլել զանոնք ծաղրելէ աշխարհն ու իր մեծ գաղափարները:

Աշխարհի մէջ երկու հայեր կը խօսակցին· փորձեցէք, տեսէք կրնա՞ք·կոտորել զանոնք:

ՈՒ· ՍԱՐՈՅԵԱՆ

ժողովրդական ասացուածք·– Կրակին վրայ իւղ լեցնել:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

կորութիւն·– Ծռութիւն՝ աղեղի կամ կամարի ձեւով:

կանխամտածուած·– Կանուխէն, առաջուընէ մտածուած:

Թխադէմ·– Թուխ, մթագոյն դէմքով:

Որակ·– *Տեսակ, յատկութիւն. վատորակ՝ գէշ տեսակ, լաւորակ՝ լաւ տեսակ:*

Հրճուանք·– *Ուրախութիւն, ցնծութիւն, բերկրանք:*

Վերածնում·– *Վերստին, նորէն ծնիլը:*

Ճետ·– *Սերունդ, տոհմ, ցեղ:*

Անապատ դրկել·– *Ակնարկութիւն հայկական տարագրութեան (1915):*

ՈՒԻԼԵԸՄ ՍԱՐՈՑԵԱՆ·– Տաղանդաւոր հայ գրագէտ, որ սակայն անգլերէն միայն կը գրէ: Ծնած է Ֆրեզնօ (Ամերիկա), 1908ին: կանուխէն սկսած է գրել կարճ պատմուածքներ, որոնք երեւցան ամերիկեան թերթերու մէջ՝ մեծ համբաւ մը ապահովելով իրեն: Այդ պատմուածքներէն շատերը հրատարակուած են առանձին հատորներով: Հայերէնի թարգմանուած իր գործերն են «Պատմուածքներ», «Անունս Արամ է» եւ «Մարդկային կատակերգութիւն», որ ժապաւէնի վրայ առնուած է: Գրած է նաեւ թատրերգութիւններ:

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ·– Պատմել նիւթը եւ ցոյց տալ պատճառները երկու հայրենակիցներու զգացած ուրախութեան: – Ո՞րն է այս գրուածքին մէջ տիրող հիմնական գաղափարը: – Հեղինակը ի՞նչպէս կը ներկայացնէ հայը եւ հայութիւնը: – Ի՞նչ կը թելադրեն ձեզի մեր անցեալի մասին իր ըրած ակնարկութիւնները, իր անխախտ հաւատքը մեր ապագայի մասին: – Յիշել մեր ժողովուրդին յատկանշական առաւելութիւնները ու թերութիւնները:

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ·– Դերասանուհի:

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ·– «Այցելութիւն՝ հիւանդ ազգականի մը»:

24. ՏԱՂ՝ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆ

Հայաստանի ձիւնագագաթ
Սարերն են աճոյշ,
Անցեալ կեանքի ոսկեսապատ
Դարերն են աճոյշ,
Քաջակորով եւ իմաստուն
Մեր նախնիքներուն
Շիրիմներուն փոշիապատ
Քարերն են աճոյշ:

Հայաստանի զուարթահոս
Ջուրերն են աճոյշ,
Խաղողներու շաբաթահոս
Ճուռերն են աճոյշ.
Դարեր ապրած մագաղաթեայ
Մեր մատեաններուն
Մեսրոպաշար, արդարախօս
Գիրերն են աճոյշ:

Հայաստանի ծաղկաւորուած
Ծառերն են աճոյշ,
Քնարներու հայրենաբաղձ
Լարերն են աճոյշ.
Աշխարհաշէն ժողովուրդի
Փառքը վկայող
Ծաղկաբանդակ, կամար կապած
Քարերն են աճոյշ:

ԳԵՂԱՄ ՍԱՐԵԱՆ

ՊԱՏԿԵՐ.– Պատկերը տեսակ մը փոխաբերութիւն է, որ կենդանութիւն, շնորհ ու գեղեցկութիւն կու տայ գրուածքին։ «Ընդունէ աղքատը» պարզ խօսք մըն է. եթէ ուզենք պատկերով բացատրել զայն, կրնանք ըսել. «Բա՛ց դուռդ աղքատին առջեւ»։

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ոսկեապատ։– *Սապատ՝ կուզ. ոսկեապատ՝ բառ առ բառ կը նշանակէ ոսկիէ կուզ ունեցող։*

Քաջակորով.– *Քաջ, կորովի։*

Նախնիք.– *Մեր հայրերը, նախահայրերը, հիները։*

Ճուռ.– *Խաղողի փոքր ողկոյզ։*

Մագաղաթեայ.– *Մագաղաթ՝ ոչխարի կամ այծի մորթ, մագաղաթեայ՝ ոչխարի կամ այծի մորթի վրայ գրուած։*

Մեսրոպաշար.– *Մեսրոպի գտած գիրերով շարուած, գրուած։*

Ծաղկաքանդակ.– *Փայտի կամ քարի վրայ ծաղիկներ քանդակուած։*

ԳԵՂԱՄ ՍԱՐԵԱՆ.– Բանաստեղծ։ Ծնած է Թաւրիզ (Պարսկաստան), 1902ին։ Նախակրթութիւնը ստացած է ծննդավայրին մէջ։ 1922էն ի վեր կ'ապրի Երեւան եւ կը զբաղի գրականութեամբ։ Իր գլխաւոր գործերն են «Երկաթէ ոտնաձայներ», «Միջօրէ», «Բանաստեղծութիւններ», «Բալլադներ» եւայլն։

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.– Բացատրել «տաղ» եւ «երգ» բառերուն տարբերութիւնը։ Ոտանաւորի ուրիշ տեսակներ ծանօ՞թ են ձեզի։ – Որո՞ւ ձօնուած է այս «տաղ»ը. հեղինակը ինչե՞ր կը տեսնէ հայրենիքին մէջ։ Ամենէն աւելի ի՞նչ բան գրաւած է իր ուշադրութիւնը։

25. ՅԵՂԻՆ ՁԱՅՆԸ

1

– Օ՛հ, ի՛նչ աղէկ հանդիպում, – ըսաւ տանտիրուհին, որուն ետեւ բարձրահասակ մէկը կեցած էր. – ձեզի կը ներկայացնեմ տոքթոր Ճէյմս Գլարքը, որ վերջերս Հայաստանէն վերադարձաւ: Անշուշտ շատ բաներ պիտի ունենաք իրարու ըսելիք:

Տոքթորը քայլ մը յառաջացաւ ու ձեռքս սեղմելով ջերմօրէն.

– Պարո՛ն,– ըսաւ,– ուրախ եմ, որ հայու մը ձեռքը կը սեղմեմ եւ առիթ կ՛ունենամ յայտնելու ձեր ցեղին համար ունեցած սքանչացումս:

Մալաթիոյ կողմերը որքանոց մը հաստատած էր, աւելի ճիշդ՝ «տուն» մը, ուր քանի չափ որբեր հաւաքած եւ ուղած էր զանոնք բարոյապէս պինել այն ծանրը, անխնայ ոգորումին համար, որ իրենց կը սպասէր այդ արուեստեան ու տոկունութեան հողին վրայ:

2

– Օր մը, – սկսաւ տոքթ. Գլարք իր պատմութիւնը,– մօտակայ գիւղացիները տղայ մը բերին ինծի, զոր ճամբուն եղերքը բռներ էին, միս մինակ քարի մը վրայ հանդչած ատենը: Կորիւնի պէս բան մըն էր. գուռ առատ մազեր ունէք, երկու կողմէն ուռուցիկ ճակատով, կրակի պէս վառող աչքերով: Ուրկէ՞ կու գար, ո՞ւր կ՛երթար, չկրցաւ որոշ բան մը ըսել:

«Ա՛լ ամբողջ հոգածութիւնս իրեն նուիրեցի։ Խեռ, անհանդարտ, ապստամբ տղայ մըն էր։ Ութ–ինը տարեկան մը ըլլալու էր, բայց անհաւատալի ուժ մը ունէր, վայրի կատուի դիւրաթեքութիւն մը։ Երեք անգամ վարժուհիին ձեռքէն փախաւ, անոր երեսը ճանկռտելով ու շրջազգեստը բզկտելով։ Երեք անգամուն ալ գիւղացիները գտան զինք ու նորէն ինծի բերին։

«Քիչ – քիչ սակայն կակուղցաւ։ Այս փոփոխութիւնը սկսաւ այն օրէն, երբ ձեռնարկեցինք կարդալ սորվեցընել իրեն։ Ինչ որ մեր անոյշ վարմունքը, մեր բոլոր քաղցր խօսքերը չկրցան ընել, իր առջին դրուած պզտիկ գիրքը յաջողեցաւ ընել։ Սաքօն բոլորովին ուրիշ տղայ մը դարձաւ։

«Մէկ քանի շաբաթ ետք, սկսանք խօսիլ իրեն տիեզերքին վրայ, Աստուծոյ վրայ, Յիսուսի վըրայ։ Սաքօն, աչքերը մեզի յառած, մտիկ կ՚ընէր հասկընալու տենչով մը։ Կ՚ըսէի իրեն, թէ գերագոյն էակ մը մեզի համար ստեղծեր էր բնութեան բոլոր բարիքները, թէ անոր երախտապարտ մնալու էինք, որովհետեւ միշտ կը հսկէր մեր վրայ, եւ անոր ուղղելու էինք մեր մաղթանքները, որովհետեւ պիտի տար մեզի ինչ որ իրմէ խնդրէինք։

«– Ըսէ՛, Սաքօ՛, դո՛ւն ալ բան մը ուզէ Աստուծմէ։ Ի՞նչ կ՚ուզես, որ տայ քեզի։

«Գլուխը ծռեց ու պատասխան չտուաւ։ Յետոյ,

մէկէն, կրկին վեր առաւ գլուխը, իր վառող աչքերը ինծի յառեց ու ըսաւ.

«– Կ'ուզեմ, որ խելք տայ ինծի:

«Ցեղին ձայնն էր, որ կը խօսէր իր բերնովը: Անգիտակցաբար, բնականօրէն կը խնդրէր այն զէնքը, որ պիտի ապրեցնէր զինք ներկայ քաղաքակրթութեան լոյսին մէջ: Անով էր, որ իր ցեղը տեւեր էր ու պիտի տեւէր:

«Զէ՛, այդ ձգտումով, դէպի այդ հորիզոնը լարուած կամքով մը, վախ չկայ, որ հայութիւնը կորսուի», – եզրակացուց տօքթորը ոտքի ելլելով:

ԼԵՒՈՆ ԲԱՇԱԼԵԱՆ

Ժողովրդ. ասացուածք.– *Երկու ծայրը իրար բերել:*

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ոգորում.– *Կռիւ, պայքար. բայը՝ ոգորել:*

Արութիւն.– *Քաջութիւն, կորովութիւն, կ'ըսուի նաեւ արիութիւն:*

Կորիւն.– *Առիւծի ձագ, փոխաբերաբար կը նշանակէ քաջ, անվեհեր:*

Խեռ.– *Անսանձ ըմբոստ, անզուսպ:*

Դիւրաթեքութիւն.– *Դիւրաւ ծռելու յատկութիւն, ճկունութիւն:*

Էակ.– *Մարդ, արարած, գերագոյն էակ՝ Աստուած:*

Ձգտում.– *Նպատակի մը հասնելու ճիգ:*

ԼԵՒՈՆ ԲԱՇԱԼԵԱՆ (1866–1943).– Գրագէտ եւ հրապարակագիր: Ծնած է Պոլիս: Ուսումը ստացած է Պէրպէրեան վարժարանի մէջ: Կանուխէն սկսած է գրել կարճ պատմուածքներ, որոնք իր մահէն ետք միայն լոյս տեսան առանձին հատորով: Իր գրական ծածկանուններն են Լ. Զարթումեան, Ծիծեռնակ եւ Թափառիկ:

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.— Ներկայացնել Սաֆոյի բնաւորութեան գլխաւոր գիծերը: Ի՞նչ բանի կը վերագրէ իր մէջ առաջ եկած փոփոխութիւնը: — Ընդլայնել «ցեղին ձայնը» բացատրութեան իմաստն ու տարողութիւնը: Կը խօսի՞ ձեր մէջ ալ այդ «ձայն»ը, ի՛նչպէս: — Վեր հանել տոհք. Գլարէի կատարած դերին կարեւորութիւնը: — Յիշել ուրիշ օտարներ, որոնք նոյն դերը կատարած են մեր մէջ:

ՓԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ.— Դերասանուհի տեսակները:

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ.— 1. Ներկայացնել որբ տղայ մը: 2. Պատմել որբերու կեանքէն դրուագ մը:

26. ԿՈՐՍՈՒԱԾ ԱՐԴԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

1

Անգամ մը Արդարութիւնը կորսուեցաւ յանկարծ: Ան յաճախ կ'երթար պահուըտիլ աչխարհի հեռաւոր անկիւնները, բայց մարդիկ ամէն անգամ կը յաջողէին գտնել զայն, վանդակի կամ սնտուկի մէջ կը դնէին եւ ուղածնուն պէս կը չարչարէին:

Այս անգամ, սակայն, յայտնի չէ ի'նչ հնարքով, Արդարութիւնը կրցաւ այնպէս մը պահուըտիլ, որ կարելի չեղաւ հետքը գտնել: Սկսաւ մեծ իրարանցում. առանց Արդարութեան դժուար էր ապրիլ:

Եւ ահա առաջ եկաւ պատերազմիկ ազնուական մը, ահագին զօր ու զօրքով:

– Կ'երդնում,– գոչեց ան,– գտնել Արդարութիւնը, ո'ր ծակն ալ մտած ըլլայ:

Իրմէ ետք առաջ անցաւ մեծատուն մը, ուղտերու վրայ բարձած ոսկի ու արծաթ, զարդ ու զարդեղէն:

– Կը տեսնէ՞ք,– ըսաւ ան,– Արդարութիւնը պիտի գտնեմ այս ոսկիով:

Այսպէս ահա ուժն ու ոսկին զացին փնտռելու կորսուած Արդարութիւնը:

Երրորդ անձ մը, ցնցոտիներ հագած, ճակատը տառապանքէն ակօսուած, հետեւեցաւ միւս երկուքին, նոյնպէս Արդարութիւնը գտնելու յոյսով:

Թչուառ էր ան ու աղքատ: Ընծաներու փոխարէն՝ հետը կը տանէր փոքրիկ սրուակ մը, որ լեցուած էր որբերու եւ այրիներու արցունքով, դժբախտներու հառաչանքով եւ զոհաւորներու դառն քրտինքով: Կը կարծէր, թէ այդպիսով պիտի կրնար դրաւել Արդարութիւնը:

Կը քալէր անխոնջ, կը բարձրանար լեռներն ի վեր, կ'իջնէր ձորերէն վար, կ'անցնէր մեծ քաղաքներէն եւ խուլ, հեռաւոր գիւղերէն ու ամէն քայլափոխի կը կանչէր աղաչանքով.

– Ո՞ւր ես, Արդարութի՛ւն:

Արդարութիւնը չկար ու չկար:

2

Անօթի, ծարաւ, յոգնած ու վշտահար, երկար թափառեցաւ Թչուառ մարդը, մինչ կուրծքին վրայ սեղմած թանկագին սրուակը, որուն մէջի հեղուկը սկսեր էր եռալ ու պղպջալ:

Վերջապէս, յուսաբեկ եւ ուժասպառ, հասաւ լերան մը կատարը, նստեցաւ ժայռի մը վրայ եւ սկսաւ մտածել: Մտածեց, թէ պարապ բան էր Արդարութիւնը փնտռել. ուստի՝ բարկացած հանեց սրուակը ծոցէն ու ղարկաւ ժայռին:

– Վիշտերն ու արցունքները օդուտ չունին,– ըսաւ ան,– Արդարութիւնը չի սիրեր Թչուառ մարդիկը:

Բայց հազիւ փչրուեր էր սրուակը, լսուեցաւ ահագին որոտում: Թափուած արցունքներէն բարձրացաւ թանձր ծուխ մը, սիւնի պէս ոլորուեցաւ, եւ անոր մէջէն սարսափած Թչուառին դէմ ցցուեցաւ ահատեսիլ հսկայ մը:

Վախէն կարկամած՝ Թչուառը ինկաւ երեսի վրայ:

– Ելի՛ր,– ըսաւ հսկան մեծաձայն,– ելիր եւ մի՛ վախնար:

– Ո՞վ ես դուն, ահե՛ղ ոգի,– հարցուց Թչուառը:

– Բողոքն եմ ես. ծնած եմ թափուած արցունքներէն եւ արձակուած հառաչներէն: Ես եմ, որ կրկին աչխարհ պիտի բերեմ անհետացած Արդարութիւնը: Նայէ՛...

Արշալոյսի կարմրորակ լոյսին մէջ ցցուեցաւ հըսկային վեհաչուք հասակը: Գետինը կը դղրդար:

Հեռուն, բարձունքի մը վրայէն, յանկարծ երեւցաւ Արդարութիւնը խոր ու տխուր հայեացքով, առանց կչիռքի, առանց սուրի:

– Վերադարձի՛ր, Արդարութի՛ւն, – կանչեց Բողոքը,– իմ ձայնս թող կչիռք ու սուր դառնայ քեզի համար: Վերադարձի՛ր աշխարհ:

Արդարութիւնը, իբրեւ պատասխան, գլուխը շարժեց:

– Դեռ ո՛չ, դեռ փոքր ես դուն...: Գնա՛, նոր արցունք ու նոր վիշտեր կուտակէ, մեծցիր ովկիանոսի պէս, ցոռա հեղեղատի պէս, եւ այն ատեն միայն ես կու գամ աշխարհ կչիռքով ու սուրով:

Ըսաւ ու կրկին անհետացաւ անմատչելի բարձունքներու ետեւ:

Այդ օրէն սկսեալ, պատերազմիկը արեան մէջ կը վնտռէ Արդարութիւնը, հարուստը՝ ոսկիի, իսկ թշուառը վիշտով ու արցունքով կը սնուցանէ Բողոքը, որպէս զի մեծնայ ան ովկիանոսի պէս եւ կորսուած Արդարութիւնը վերադարձնէ աշխարհ:

ՎՐԹ. ՓԱՓԱԶԵԱՆ

Ժողովրդ. ասացուածք.– *Սուտ խենթ ըլլալ:*

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Մեծատուն.– *Հարուստ, ունեւոր:*

Բարձած.– *Աներեւոյթը՝ բառնալ. վերցնել, բարձրացնել, բեռցընել:*

Ցնցոտի.– *Հինցած հագուստ, հոմանիշ՝ դրգլեակ:*

Անատեսիլ.– *Վախնալիք տեսք, կերպարանք ունեցող:*

Կշիռ·– *Հին ատեն արդարութիւնը կը ներկայացնէին դիցուհիի կերպարանքով, մէկ ձեռքը սուր, միւս ձեռքը կշիռ մը։ Կշիռքը խորհրդանշան է արդար դատաստանի, իսկ սուրը՝ պատիժի։*

Կուտակել·– *Կոյտ կազմել, դիզել։*

Հեղեղատ·– *Ջուրի հոսանք, անձրեւի առատութենէ գոյացած գետակ։*

Անմատչելի·– *Մօտենալը անկարելի, անմերձենալի։*

ՎՐԹԱՆԷՍ ՓԱՓԱԶԵԱՆ (1866–1920)·– Գրագէտ եւ ուսուցիչ։ Ծնած է Վան։ Երիտասարդ տարիքին անցած է Կովկաս, ուր մնացած է երկար ատեն։ Աշխատակցած է օրաթերթերու եւ գրական հանդէսներու։ Ապրօ կեղծանունով թղթակցութիւններ գրած է Պարսկաստանէն եւ Հայաստանէն։ Իր գլխաւոր գործերն են «Հաջի բէգ», «Պատկերներ թիւրքահայերի կեանքից», «Պատկերներ գիւղից», «Սանթօ», «Պատմութիւն հայոց գրականութեան» եւն։ Գրած է բազմաթիւ անտիպ երկեր։ Մեռած է Երեւան։

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ·– Պատմել նիւթը եւ ճշդել գրուածքին տեսակը։ – Արդարութիւնը ինչո՞ւ յաճախ «կը կորսուէր»։ Ջանալ վերլուծել պատճառները։ – Վերջին պահուն ո՞վ գնաց փնտռելու կորսուած Արդարութիւնը։ Ներկայացնել անձերը, յիշելով իւրաքանչիւրին ձեռք առած միջոցները։ – Ի՞նչ դեր կատարելու կոչուած է Բողոքը։ – Բացատրել Արդարութեան տուած պատասխանը եւ հանել պատշաճ եզրակացութիւն։ – Ի՞նչ բարոյական կը գտնէք այս ամբողջ պատմութեան մէջ։

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ·– Դերանունի հոլովումը։

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ·– Ներկայացուցէք ձեր աշխատութեան սենեակը։

27. ԵՐԳ ԽՆԴՈՒԹԵԱՆ

Այս լաւ, այս լոյս օրերը կը շշնջեն սրտիս հետ
Ու կ'ըսեն ինձ, երկի՛ր իմ, դուն միշտ կանաչ կը
մընաս:

Իմ սրտիս մէջ՝ դու հաղցըր, գեղածիծաղ ու կայտառ,
Աղմկայոյզ, խայտացող ջուրի կարկաչ կը մընաս:

Ինծի պէս դո՛ւն ալ կ'ապրիս գարնան օրերը պայծառ,
Երկի՛ր իմ, դու բոցագեղ, կարմիր կակաչ կը մընաս:

Արեւելքի թանձրախիտ, լուռ խաւարը բզըկտող
Ցորդաբուխ ու հըրեղէն լոյսի ճառագիչ կը մընաս:

Սիրտերէ սիրտ արձակուած, մեր մտածման, մեր
բազկին
Ու մեր ձեռքուած շարքերուն կապ ու պահանջ կը
մընաս:

Քու խնդութիւնըդ կ'ըսէ, կ'ըսէ քու կամքդ ալ արդար,
Թէ հին ալխտէդ, տեսիլքերէդ դու աննահանջ կը մընաս,

Հպարտութեամբ ու խանդով կը բարախէ սիրտդ հիմա.
Թող բոցկլտայ այդ սիրտը... դու միշտ կանաչ կը
մընաս:

Ս. ՏԱՐՕՆՑԻ

ՊԱՏԿԵՐԻ ՑԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԸ.– Պատկերը պէտք է ըլլայ պարզ եւ բնական: Հարկ է զգուշանալ կեղծ, բռնազբօսիկ կամ ուռուցիկ պատկերներէ, որոնք ո՛չ միայն չեն գեղեցկացներ գրուածք մը, այլեւ տգեղութիւն կու տան անոր:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Խայտացող.– Ուրախ, ուրախութենէ ցատկռտող:
Կարկաչ.– Մեղմ ձայն (ջուրի):
Բոցագեղ.– Բոցի պէս գեղեցիկ:
Կակաչ.– Մաղիկի տեսակ մը:
Ցորդաբուխ.– Ցորդ, առաւօրէն բխող:
Տեսիլ.– Փափաք, բաղձանք, իղձ:
Անմահանուշ.– Ջնահանջող. եւ չդարձող, աննահանջ մնալ՝ կը նշանակէ չնահանջել, եւ չդառնալ, չընկրկիլ:

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.– Հեղինակը որո՞ւ կ'ուղղէ իր խօսքը եւ ի՞նչ մաղթանքներ կ'ընէ: – Ի՞նչ զգացում դրուած է այս ամբողջ բերդուածին մէջ: – Ցոյց տալ պատկերաւոր բացատրութիւններ եւ պարզել անոնց իմաստը («կանաչ մնալ», «լոյսի ճաճանչ», «ծուլուած շարքեր» եւն.): – Փորձեցէք պատկերները վերածել իրենց պարզ ձեւին եւ բաղդատել իրարու հետ:

28. ԿԱՂԱՆԴԻ ԿՕՇԻԿԸ

1

Դեկտեմբերի վերջին օրը բարեկամի մը տունը դացած էի կաղանդը չնորհաւորելու։

– Ինծի նայէ, – ըսաւ բարեկամս, – մենք պատրաստուած ենք այցելութեան երթալու ընտանիքի մը, որ հոս մօտերը կը բնակի։ Միասին կ'երթանք։ Կինը Հերանոյշին դասընկերուհին եղած է, ամուսինն ալ համակրելի երիտասարդ մըն է։

– Չեղի համար, – ըսաւ տիկին Հերանոյշ, – ծաղիկներէն աւելի հրապուրիչ բան մըն ալ կայ հոն, փոքրիկ մանչուկ մը, հրեշտակի պէս սիրուն։

Միասին դուրս ելանք։ Տունը ըսուածին չափ մօտ չէր, բայց ճամբան մաքուր էր։ Անկիւնադարձի մը վրայ՝ մենք մեզ դէմ առ դէմ գտանք տղեկի մը, որ ուլիկի ոստոստումներով վար կ'իջնէր գառիվերէն։ Մէկ ձեռքով լանճոր մը բռնած էր, միւս ձեռքով՝ պատկառելի մեծութեամբ կօչիկ մը, փայլուն ու ողորկ։

– Ո՞ւր, Շահա՛ն, – հարցուցին ուղեկիցներս։

Յետոյ՝ լինծի գառնալով աւելցուցին.

– Ասիկա այն փոքրիկ մանչուկն է, որուն մասին խօսեցանք ձեզի։

2

Շահան յայտնապէս զժգոհ էր այս հանդիպումէն, իր դժգոհութիւնը քանիցս արտայայտեց ուսերը ցնցելով։

– Շահա՛ն, մանչո՛ւկս, մաման ո՞ւր դնաց, որ դուն այդպէս մինակդ փողոցները ինկեր ես,– հարցուց տիկին Հերանոյշ:

Փոքրիկը, որ մինչ այդ լուռ էր, զրեթէ զայրոյթի չեչտով մը պոռթկաց.

— Մաման տունն է, դո՛ւն ալ տուն գնա:

Յայտնի էր, որ տղան օճիքը ազատել կ'ուզէր, որովհետեւ նոյն սասսը մեզի ալ ուղղեց.

– Դո՛ւն ալ գնա, դո՛ւն ալ գնա, ամէնքդ ալ դացէք:

– Ո՞ւր կը տանիս այդ կօշիկը, – հարցուց բարեկամս:

Շահան խնճորը նետեց եւ զոյգ ձեռքով կօշիկը կուրծքին սեղմեց: Ապա վճռականօրէն յայտարարեց.

– Ձեմ տար, չեմ տար:

– Լա՛ւ, լա՛ւ, մի՛ տար. բայց որո՞ւ կը տանիս հայրիկիդ կօշիկը:

– Սարգիսին կը տանիմ, – ըսաւ Շահան՝ ճամբուն վարի կողմը տնակ մը մատնացոյց ընելով:

– Մա՛նչա, այս կօշիկը չատ մեծ է Սարգիսին համար:

– Իրեն պիտի չըլլայ, մօրքուր, – բացատրեց Շահան.– կը տանիմ, որ Կաղանդ պապան երբ իրեն բան բերէ, այս կօշիկին մէջ դնէ. յետոյ նորէն ետ կու տայ:

– Իմ անուչի՛կ մանչուկս, Կաղանդ պապան երբ Սարգիսին բան բերէ, Սարգիսի՛ն կօշիկին մէջ կը դնէ. ինչո՞ւ ուրիշի կօշիկին մէջ պիտի դնէ:

– Է՛հ, Սարգիսը կօշիկ չունի, անոր համար Կաղանդ պապան բան մըն ալ չբերաւ:

Տիկին Հերանոյշ պահ մը անչարժացաւ փոքրիկին հետ դիրկընդխառն: Ապա ըսաւ.

– Նայէ՛, Շահա՛ն, ես տեսայ, որ Կաղանդ պապան

Սարգիսին նուէրները ծրարեր ղրկեր էր ղպրոցին քովի խանութը: Կաղանդ պապան հիւանդ է, ինք չի կրնար բերել: Հիմա հայրիկին կօշիկը հօբարին տուր, որ տուն տանի, ես ու դուն երթանք Սարգիսին նուէրները բերենք:

– Է՛հ, Սարգիսը կօշիկ չունի, – պնդեց Շահան, – ինչի՞ մէջ պիտի դնենք իր խաղալիկները:

– Հոդ մի՛ ըներ, տղա՛ս, կաղանդ պապան կօշիկ ալ առած է Սարգիսին համար:

3

Բոլորովին ապահովուած՝ Շահան հօրը կօշիկը երկարեց բարեկամիս, որ օդին մէջ մանկիկին ուղղեալ ապտակ մը ուրուագծելով հարցուց.

– Ծօ՛ խայտառակ, ինչո՞ւ հայրիկին կօշիկը կը տանիս Սարգիսին եւ քու կօշիկդ չես տանիր:

Շահան, որ այլեւս իր գաղտնիքը յայտնելուն մէջ վտանգ մը չէր տեսներ, պատասխանեց.

– Է՛հ, հայրիկին կօշիկը մեծ է, կաղանդ պապան շատ բան կը դնէ մէջը:

Բարեկամս չրթունքը խածաւ, ի նշան զարմացու-մի:

– Վա՛յ փոքրիկ չարաճճի, տեսա՞ր. մրեւնոյն կօշիկին մէջ թէ՛ հօրը թակարդ լարեր է, թէ՛ կաղանդ պապային...

ԵԴ. ՏԱՐՕՆԵԱՆ

Ծողովրդ. ասացուածք.– կա՛մ աղն է պակաս, կա՛մ մաղը:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հրապուրիչ·– *Դիւթիչ, հմայիչ, հրապուրող:*

Զառիվեր·– *Դարվեր, ցից, պէպի վեր բարձրացած (տեղ): Հականիշն է զառիվայր:*

Ողորկ·– *Հարթ, հաւասար, յղկուած, չիտակ:*

Ուղեկից·– *Ուղի՝ ճամբայ, ուղեկից՝ միասին ճամբայ գացող, ճամբու ընկեր:*

Զայրոյթ·– *Բարկութիւն:*

Մատնացոյց ընել·– *Մատով ցոյց տալ:*

Հօրաքր·– *Հօրեղբայր:*

Ուրուագծել·– *(Ապառակի) ձեւը գծել օդին մէջ:*

ԵԴՈՒԱՐԴ ՏԱՐՕՆԵԱՆ·– Գրագէտ եւ ուսուցիչ: Ծնած է Բաղէշի Խուլթիկ գիւղը, 1895ին: Ուսումը ստացած է ծննդավայրին, Պոլսոյ եւ Ժընեւի մէջ: Առաջին հատորով հրատարակած է մանուկներու կեանքէն առնուած պատմուածքներու ժողովածու մը՝ «Մանկապատում»: Ապա, իր աշակերտներուն կողմէ՝ պատմուածքներու հաւաքածոյ մը՝ «Հաւաստիւռ» (1959): Մեռաւ Պէյրութ, 1967ին:

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ·– Ներկայացնել այս պատմուածքին մէջ գործող անձերը՝ տալով իւրաքանչիւրին յատկանշական կողմերը: Անոնցմէ ո՞վ աւելի կը գրաւէ ձեր համակրութիւնը· ինչո՛ւ: – Ի՞նչ հնարքի դիմած էր Շահան՝ իր ընկերոջ կաղանդի նուէր ապահովելու համար: Ընդգծել իր ընկերասիրութիւնը: – Ինչո՞վ կը կարծէք, որ վերջացաւ այս պատմութիւնը:

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ·– Կաղանդը ձեր տան մէջ:

29. ԾՆՈՒՆԴԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

1

Կէս գիշերուան մօտ արթնցաւ Զարմինէ եւ աչուկները խոշոր-խոշոր բացաւ մութին մէջ: Մխոքը ինկաւ, որ Ծնունդի գիշեր էր եւ իր կօշիկները առջի իրիկունէն վառարանին մէջ դնել տուած էր, որպէսզի Յիսուս Մանուկը նուէրներով լեցնէ զանոնք:

Գլուխը դեռ լեցուն էր սրտառուչ պատմութիւններովը Յիսուսին, որ թեւերը կը բանար աղքատներուն եւ մանուկներուն:

Արդեօք ի՞նչ նուէր պիտի գրկէր իրեն:

Ան, որ առտու իրիկուն մտիկ կ'ընէր խելօք տղոց աղօթքը, հարկաւ լսած էր իր սրտին բաղձանքը: Շատ բան չէր ուզեր ինք. միայն ոսկի մազերով աղուոր պուպրիկ մը, կապոյտ հալուածք, որ «մամա, պապա» ըսէր: Պիտի չկոտրէր զայն, ինչպէս կոտրած էր առջի տարուան խամաճիկը: Աչքի լոյսին պէս պիտի խնամէր, յետոյ կնունք պիտի ընէր եւ մամային անունը պիտի դնէր անոր:

Յանկարծ այս լուսաղեղ պատկերը ցրուեցաւ ժամահարին հնչումովը: Ազնակը համրեց՝ մէկ, երկու, երեք, մինչեւ տասնեւերկու:

– Կէս գիշեր է – խորհեցաւ, – հիմա նուէրները եկած ըլլալու են:

Մէկդի նետեց վերմակը եւ կամացուկ մը վար իջաւ անկողնէն: Կանթեղը առաւ, դուռը բացաւ եւ սենեակէն դուրս ելաւ:

2

Մարմարէ բարձր փառարանին մօտ անպատում ուրախութիւն մը կը սպասէր իրեն։

– Ա՜խ, իմ անուշիկ Յիսուս, – աղաղակեց Զարմինէ յուզումէն այլայլած։

Հիանալի պուպրիկ մը դրեր էին իր կօշիկին մէջ, կապոյտ բեհեզէ հագուստ մը հագած, ճիշդ իր ուզածին պէս։ Ծրջազգեստն ալ կապոյտ դիպակէ էր եւ անա՜նկ աղուոր շրշիւն մը ունէր որ… խենթենալիք բան էր։

Զարմինէ կանթեղը վար դրաւ եւ դետինը նստաւ։

Բայց… ի՞նչ էր փառարանին քովը դրուած սա աղտոտ տարկան։ Տեղէն ելաւ նայելու համար։ Զոյգ մը կօշիկներ էին՝ ցեխոտ, մաշած, ծակծկած։ Ոտքին ծայրովը մէկդի բրաւ ցանոնք եւ փերցուց քղանցքը, տեսնելու համար, թէ ոտքը աղտոտած չէ՞ր այդ հպումէն։

Սակայն, գաղափարներու տարօրինակ զուգորդութեամբ, մէկէն միտքը եկաւ Նունիկը, իրենց սպասուհիին աղջիկը, որ երկու օր առաջ բերել տուեր էին

որբանոցէն, որպէս զի Ծնունդը մօրը քով անցընէր: Ցիշեց անոր վտիտ, ցամքած, վախկոտ դէմքը՝ ճակատէն վեր սոթաուած անչնորհք մազերով:

– Տեսնենք Ցիսուս ի՛նչ նուէր տուեր է անոր, – մտածեց Զարմինէ:

Ապշած մնաց խեղճ աղջնակը. թեւերն ու ոտքերը կոտրած հին խաղալիկ մըն էր տեսածը: Հապա Ցիսուս, որ կը սիրէ՛ր աղքատները եւ մանուկները... ա՞ն ալ պրկանք կ՚ընէր այդ խեղճին: Ձեռքը առաւ աղքատին առջեւ նետուած տխուր այդ նուէրը, իբրեւ չոր հացի պատառ մը: Զարմանքով նշմարեց, որ նախորդ տարուան իր խամաճիկն էր՝ թեւատ, կոտրած, մէկդի նետուած:

Այն ատեն իր միամիտ հաւատքին չէնքը փլաւ ինկաւ ոտքերուն տակ: Ուրեմն իրենց նուէրներն ալ երկինքէն ու ամպերէն իջած չէին, – խորհեցաւ աչքերը արցունքէն խոնաւցած: Մե՛ղք:

Մինչեւ իր էութեան խորը ցնցուեցաւ եւ գեղեցիկ չարժումով մը իր կապոյտ պուպրիկը նունիկի կօշիկներուն մէջ գետնեց, իսկ թեւատ խամաճիկը դրաւ իր նոր մուճակին մէջ:

Ցիսուս, որ աղքատները եւ մանուկները կը սիրէր, սիրտի ներէր անչուշտ իրեն այս լուռ բողոքը իր ծնողքին անիրաւութեանը դէմ:

Եւ առանց ետին դառնալու, կանթեղը առաւ ու վեր ելաւ:

ԶԱՊԷԼ ԱՍԱՏՈՒՐ

ծողովրդ· ասացուածք·– Տակ տակառը լեցնել:

ԲԱՒԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Խամաճիկ·– *Մարդկային պատկեր՝ փայտէ կամ խաւաքարտէ չինուած, զոր կը շարժեն լարերով։ Փոխաբերաբար խամաճիկ կը կոչուին անոնք, որ ուրիշներու ձեռքը խաղալիկ են։*

Լուսագեղ·– *Լոյսի պէս գեղեցիկ, լուսաւոր։*

Ժամահար·– *Ժամերը զարնող։*

Անպաստում·– *Զպատմուելիք։*

Այլայլած·– *Դէմքին արտայայտութիւնը փոխուած։*

Բեհեզ, դիպակ·– *Ազնիւ ու նուրբ կերպաս։*

Վտիտ·– *Նիհար, վատուժ։*

Թեւատ·– *Թեւը կտրած։*

Մուճակ·– *Կօշիկ, ոտնաման։*

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ·– Ներկայացնել Զարմիճէի մտածումները կաղանդի, Ծնունդի եւ Յիսուսի մասին։ Յիշել իր բաղձանքը եւ յարակից մանրամասնութիւնները, նաեւ իր հիասթափութեան պատճառները։ Ընդգծել իր կատարած զոհողութեան աստիճանը։ – Բացատրել «գաղափարներու զուգորդութիւն» և «միամիտ հաւատքին շէնքը փլաւ» նախադասութեանց իմաստը։ – Ցոյց տալ Զարմիճէի բնաւորութեան յատկանշական կողմերը։

ՓԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ·– Վերատեսութիւն աւանդուած կանոններու։

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ·– «Մեր Ծնունդը»։

30· Ա Ր Կ Ա Յ Ծ Ճ Ր Ա Գ

Ցաղքաճակի գիշերն է այս տօնական·—
Հա՛րս, եղ լեցուր ճրագին:
Պիտի դառնայ կուրէն տղաս յաղթական·—
Հա՛րս, ֆիթը առ պատրոյգին:

Սայլ մը կեցաւ դրան առջեւ, հորին ֆով·—
Հա՛րս, վառէ լոյսը ճրագին:
Տղաս կու գայ ճակատն հըպարտ դափնիով·—
Հա՛րս, բեր ճրագը սեմին:

Բայց··· սայլին վրայ արիւն եւ սո՞ւգ բեռցեր են···
Հա՛րս, ճրագդ ասդին երկարէ:
Հերոս տղաս հոն զարնըւած է սրտէն·—
Ա՛խ, հարս, ճրագըդ մարէ՛···

ԴԱՆԻԷԼ ՎԱՐՈՒԺԱՆ

ԱՅԼԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ·— Գրականութեան մէջ միտք կամ գաղափար արտայայտելու ձեւ մը կայ, որով մարդիկ ուղղակի չեն ըսեր իրենց ըսելիքը, բայց կը հասկցնեն գայն ուրիշ խօսքերով: Արտայայտութեան այս ձեւը կը կոչուի այլաբանութիւն, որ փոխաբերութիւններու յաջորդութիւն մըն է ճաեւ:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Պատրոյգ·— *Մոմի կամ կանթեղի վառող թելը:*

Դափնի·— *Մշտադալար ու անթառամ ծառ մը, որուն տերեւնեըէն պսակ կը հիւսէին հին աւեն՝ յաղթական զօրավարներն ու բանաստեղծները պսակելու համար:*

Կսկիծ·— *Ցաւ, վիշտ, մորմոք:*

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.— Ցոյց տալ մօր մը ապրումները այս էերքուածին մէջ: — Մայրը ի՞նչպէս կը յուսայ տեսնել իր զաւակը, ի՞նչ անձկութիւն կը դնէ իր սպասումին եւ յոյսին մէջ: Ընդգծել իր ծանր յուսախաբութիւնը, տառապանքը եւ խորունկ կսկիծը: — Ի՞նչ իմաստով գործածուած է «սայլին վրայ արիւն եւ սո՞ւգ բեռցեր են» նախադասութիւնը:

---

31. «ՀԱՅՐԵՆԻՔՍ Կ'ՈՒԶԵՄ ԵՍ...»

1

Սրճարանին դուռը կը բացուի եւ մարդ մը ներս կը մտնէ, կլոր ու մսեղ դէմքով, սեւ-սեւ մազերով, մի-ջահասակ՝ բայց հաստաբուն կտմուածքով մարդ մը: Կ'ներթայ անկիւն մը կը նստի:

— Բարի եկար, Նորա՛ծ, — կ'ըսեն իր ծանօթները:

Հպիւ կը պատասխանէ «բարի եկար»ներուն, վե-րապահ ու ցած ձայնով: Քովինս կը խթէ պիս եւ կա-մայ մը կը հարցնէ ինծի.

— Քանի՞ տարեկան կը կարծես այս մարդը:

— Քառասուն, քառասունըհինգ տարեկան մը ըլ-լալու է, — կը պատասխանեմ ես:

Ծօսակիցս կը ժպտի ու կ'աւելցնէ.

— Իննսուն տարեկան է եւ դեռ ոչխարն վրայ ճեր-մակ մազ մը չունի:

Կը դիտեմ նորեկը ուշադրութեամբ. ի՛նչ մարմին, ի՛նչ պնդեր, ի՛նչ կորովալիր ամրակազմութիւն... դըժ-ուար է հաւատալ:

– Քանի՞ տարի է, որ երկրէն դուրս ելած է:

– Այս մարդը ամենէն հինն է այստեղուանքը. քսանըհինգ տարիէն աւելի է...

– Ի՞նչ ունի իր վեղը. կին, զաւակ, մարդ մարդասանք մնայե՞ր է:

– Հարկաւ մեռնողներ պտնուեցան Նորսոյենց տունէն ալ. բայց մեծ ֆիւֆլէք են, պարո՛ն, չա՛տ մեծ: Մէկ քանի աղբրատանք ունի, ժմնած կարպուած տղոց տէր է. հարսներ ունի, թոռներ ունի, որոնց երեսը չէ տեսած, որոնց հասպէքը կը քաշէ:

Նորէն կը նայիմ մարդուն, որ կեանքի մոգական աղբիւրէն ջուր խմած եւ յաւիտենապէս երիտասարդ մնալու սահմանուած ըլլալ կը թուի, զալ տատապելու համար օտարութեան այս անվախճան աքսորանքին մէջ: Կը նայիմ իրեն եւ այս անդամ թախծութեան ստուերը աւելի տեսանելի կը պտնեմ իր երեսին վրայ:

– Բայց այսքան տարիներ ետքը հայրենիք երթալ չ'ուզե՞ր, ճար մը չի՞ կրնար պտնել, – կը հարցնեմ անհամբերութեամբ:

– Ի՞նչ կ'ըսես, աղբա՛ր, մարդը խենթ զարճեր է: Մանաւանդ այս վերջին մէկ քանի տարին խելքը միտքը իր տանը, իր զաւակներուն ու թոռներուն վրայ է: Շատ վարա ծախսեց, հնար չգտաւ: Նոր մէկը տեսածին պէս՝ ոտքերը կ'իյնայ, կ'աղաչէ, կը պաղատի, որ մէջոց մը պտնեն, ճամբայ մը ցուցնեն հայրենիք վերադառնալու:

Պահ մը լռելէ ետք՝ խօսակիցս կը չարունակէ.

– Օր կայ, որ տղու պէս կու լայ, տղու խօսքեր կ'ընէ. «Տանս հասպէթովը կը մեռնիմ. ղիս ուղարկեցէք, մէկ ղիմ ֆիւլֆէքի երես տեսնիմ, ղիմ թոռներ, ղիմ ճժեր տեսնիմ...ուղարկեցէք, Աստծու խէրուն...»: Խօսք չի հասկնար, «հայրենիքս կ'ուզեմ» կ'ըսէ ու կու լայ:

2

«Հայրենիքս կ'ուզեմ»...

Ասիկա աղիողորմ պաղատանքն է թափառական ու վտարանդի ժողովուրդին, որ հողին կ'աղաղակէ, բայց հողը չի լսեր իր կանչը:

Դանուբէն մինչեւ Նեղոս ու Մարիցայէն մինչեւ Միսիսիփի, նոյն տրամութեան ատուերը, նոյն կարօտի ողբը ու նոյն յաւիտենական ուխտաւորը, որ կը քալէ ու տեղ չի հասնիր:

«Հայրենիքս կ'ուզեմ» կը կրկնէ Նորսոն՝ անթառամ, մշտակորով երիտասարդութեան մը մէջ յաւերժական, ինչպէս ցեղը, որ կը կանչէ յամեցող արշալոյսը, կը կանչէ բարձրաձայն եւ կը յուսայ միշտ:

Բայց արդէն կարծես կը տեսնէ ճաճանչող լոյսը...:

Ռ. ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ

ծողովրդ. ասացուածք.— Փուչի վրայ ըլլալ:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

վերապահ.— Զգոյշ, զգուշաւոր:

խթել.— Հրել, մշտել:

կորովալիր.— Կորովով, ուժով լեցուն:

Քիւֆլէք.— Թուրքերէն բառ. կը նշանակէ ընտանիք, գերդաստան:

Աղբրտաճք.— Գաւառական բառ. կը նշանակէ եղբայրներ:

ծմճած.— Գաւառական բառ. կը նշանակէ հասած, մեծցած:

Հասրէք.— Թուրքերէն բառ. կը նշանակէ կարօտ:

Մոգական աղբիւր.— Հեքիաթներու մէջ գործածուած բացատրութիւն. իրը թէ գոյութիւն ունի ակ մը կամ աղբիւր մը, որուն ջուրէն խմողները միշտ երիտասարդ կը մնան:

Թախծութիւն.— *Տխրութիւն, տրտմութիւն, վիշտ:*

Ջիւմ.— *Թաւառական բառ՝ իմ նշանակութեամբ:*

Ճժեր.— *Թաւառական բառ, եզակին՝ ճիժ, կը նշանակէ փոքր տղայ, երախայ:*

Խէր.— *Թուրքերէն բառ. կը նշանակէ բարիք, «Աստծու խէրուն» կը գործածուի «Աստծու սիրուն» իմաստով:*

Աղիողորմ.— *Ցաւագին, արտաճմլիկ:*

Վտարանդի.— *Աքսորական, տարագիր, պանդուխտ:*

Անթառամ.— *Չթառամող, չխամրող:*

Մշտակորով.— *Միշտ կորովի, միշտ ուժեղ:*

Ցաւերժական.— *Միշտ տեւող, յաւիտենական:*

Ցամեցող.— *Ուշացող:*

ՌՈՒԲԻՆ ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ (1874–1915).— Գրագէտ եւ հրապարակագիր: Ծնած է Խարբերդ: Գրած է արձակ էջեր, հեքիաթներ եւ պատմուածքներ: Անոնցմէ մաս մը ամփոփուած է «Ցայգալոյս» անունով հատորի մը մէջ: Խմբագրած է «Ռազմիկ» եւ «Ազատամարտ» թերթերը: Հրատարակած է «Մեղրագետ» անունով ընթերցանութեան դասագիրքերու շարք մը: Նահատակուած է 1915ին:

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.— Ներկայացնել այս գրուածքին մէջ տիրող զգացումը: – Ընդգծել Նորսոյի հայրենաբաղձութիւնը, ընտանեսիրութիւնը եւ հողի կարօտը: – Մատնանշել պանդուխտներու եւ տարագիրներու ցաւագին վիճակը: – Ի՞նչ իմաստով գործածուած են այստեղ Դանուբ, Նեղոս, Մարիցա եւ Միսիսիփի անունները: – Պարզել «յամեցող արշալոյս», «արդէն կը տեսնէ ճաճանչող լոյսը» պատկերաւոր բացատրութեանց իմաստը: – Ի՞նչ բանի պէտք է վերագրել այս գրուածքին մէջ գործածուած թուրքերէն բառերը:

ՓԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ.— Դերքայ եւ իր տեսակները:

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ.— «Հայրենիքի սէրը»:

32. ԴՐՈՒԱԳՆԵՐ

1

Քսենոփոն, Կիւրոսի պատմութեան մէջ, սրտաչարժ դրուագ մը արձանապատած է հայ կեանքէ: Երուանդ թագաւոր դլուխ կը քաշէ Պարսկաստանի մեծապօր ինքնակալէն, որուն դաշնակցութիւն ուխտած էր եւ պարսկական պատերազմներուն խոստացած էր օգնել զօրքով եւ դրամով: Կիւրոս հայ թագաւորին վրայ կու գայ հզօր բանակով: Երուանդ ի վերջոյ կը բռնուի եւ հանդիսաւոր ատեանի մէջ կը դատուի հրապարակաւ:

– Ինչո՞ւ զրժեցիր խոստումդ, – կը հարցնէ Կիւրոս:

– Որովհետեւ ազատ ըլլալ ուզեցի, – կը պատասխանէ առաւ խօսիլ չզիտցող հայ թագաւորը:

– Ի՞նչ կ'ընէիր քու իշխանութեանդ տակ գտնուող թագաւորի մը, եթէ նոյն անհաւատարմութեան մէջ բռնէիր զայն քեզի դէմ:

– Մահուամբ կը պատժէի, – կը պատասխանէ մահէն չվախցող հայ թագաւորը:

Այս հարցուփորձէն՝ ուշիմ Կիւրոս կը հասկնայ, որ հայ թագաւորը արժանիքի տէր անձնաւորութիւն մըն է եւ կ'որոշէ սիրաշահիլ զայն. վրկանք մը բաւ համարելով:

– Ի՞նչ կու տաս, որպէս զի թագուհիդ գերի չվաճառեմ, – կը հարցնէ:

– Ամբողջ ունեցածս կու տամ, – կը պատասխանէ Երուանդ:

– Ի՞նչ կու տաս, որպէս զի զաւակներդ գերի չվաճառեմ:

– Ինչ որ ունիմ՝ կու տամ:

– Անգամ մը տուիր, նորէ՞ն կու տաս ունեցածդ,

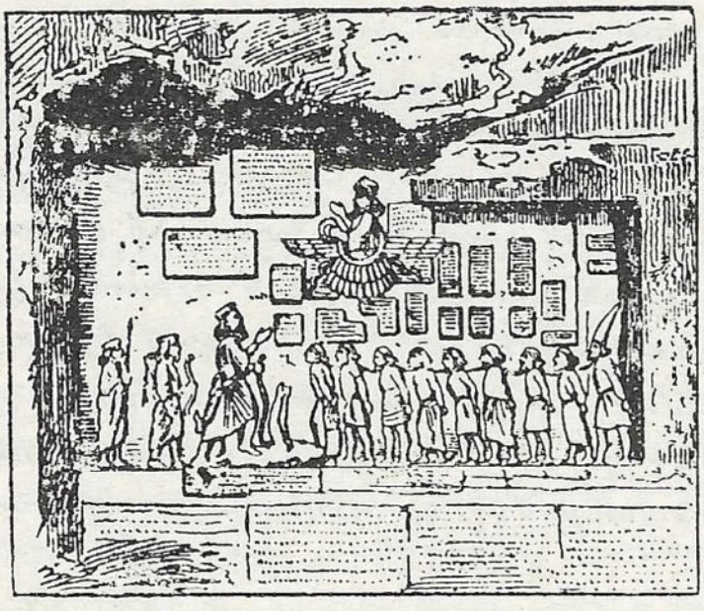

– վրայ կը բերէ Կիւրոս ժպտելով:

Ապա, դառնալով հայոց գահ ա ժ առանդ իշխանին, Երուանդի որդի Տիգրանին, որ սահմանուած էր օր մը Տիգրան Ա. մեծանուն աշխարհակալ թագաւորն ըլլալու, Կիւրոս կը հարցնէ.

– Եւ դուն ի՞նչ կու տաս, որպէսզի նորապսակ կինդ աղախին չդարձնեմ ինծի:

– Կեանքս կու տամ, – կը պատասխանէ Տիգրան պարզօրէն:

2

Կիւրոս կը հաշտուի հայոց արքունիքին հետ, եւ դինակցութիւնը կը նորոգուի իր ու Երուանդի եւ Տիգրանի միջեւ: Պարսից եւ հայոց զօրքերը միանալով՝ Կիւրոսի թշնամիներուն դէմ կը քալեն: Ի նշան հաշտութեան, Կիւրոս նոյն իրիկունը չքեղ հացկերոյթ մը

կու տայ Հայոց Թագաւորին, պահմառանգին եւ անոնց պարագաներուն:

Բոլոր ներկաները կը զմայլին Կիւրոսի քաջութեան հաւասար վեհանձնութեանը եւ Փիւրիքական գեղեցկութեան հաւասար հոգեկան բարձրութեանը վրայ:

Գիշերը, երբ պահմառանգ իշխանն ու իշխանուհին մինակ կը մնան, Տիգրան կը հարցնէ իր կնոջ.

– Ի՛նչպէս, դուն ալ գեղեցիկ չգտա՞ր Կիւրոսը. ազնիւ, վեհանձն չէ՞ր:

– Ես անոր նայած չունէի,– կը պատասխանէ Հայ իշխանուհին:

– Հապա ո՞րու կը նայէիր:

– Ես անո՛ր կը նայէի, որ կ'ըսէր, թէ իր կեանքը կու տայ, որպէս զի ես գերի չերթամ, որպէս զի ազախին չդառնամ պարսից ինքնակալին:

Զգացումներու այսքան քնքուշ փափկութիւն, այսչափ նուրբ կենցաղագիտութիւն պատիւ պիտի բերէին քաներորդ դարու ամենէն զարգացած, ամենէն բարեկիրթ կնոջ: Եւ մտածել, որ իր պարզութեան մէջ փսեմ այս խօսքն ըսող հայուհին կ'ապրէր մեզմէ երկու հազար հինգ հարիւր տարի առաջ:

ԲԻՒԶԱՆԴ ՔԷՉԵԱՆ

ժողովրդ. ասացուածք.– *Մատը մոխիրը չթաթխել:*

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Դրուագ.– *Զատ, զատուած պատկեր, հատուած, միջադէպ, գրուածքի մը առանձին կտորները կամ մասերը:*

Քսենոփոն.– *Յոյն պատմագիր, իմաստասէր եւ զօրավար: Պարսկաստան գնաց Կրտսեր Կիւրոսի օգնութեան եւ, անոր պարտութենէն ետք, իր տասը հազար զինուորներուն հետ Հա–*

յաստանի մէջէն նահանջեց դէպի Սեւ ծով, ցունաստան վերադառնալու համար: Իր վերադարձի պատմութիւնը գրի առաւ «Նահանջ բիւրուն» անունով (427–355 Ք. ա.):

Կիւրոս.– *Պարսիկ մեծաղօր ինքնակալ: Տիրեց Բաբելոնի, Ասքենատանի, Լիւդիոյ եւ այլ երկիրներու:*

Երուանդ.– *Թագաւոր Հայոց, ծանօթ՝ Սակաւակեաց անունով: Թագաւորեց 569–565ին (Ք. ա.):*

Գլուխ բաշել.– *Փոխարերաբար՝ երես դարձնել, ապստամբիլ:*

Ինքնակալ.– *Բացարձակ իշխանութեամբ թագաւոր, երկրի մը միահեծան տէրը:*

Գերիշխանութիւն.– *Գերագոյն, վերին իշխանութիւն, վեհապետութիւն:*

Տիգրան Ա.– *Հայոց նշանաւոր թագաւորներէն մէկը, որդի Երուանդի, որուն համար կը կոչուի Երուանդեան: Դաշնակից էր Կիւրոսի: Ցաղթեց մարց Աժդահակ թագաւորին: Կ'ապրէր Ք. ա. վեցերորդ դարուն:*

Աղախին.– *Սպասուհի:*

Կենցաղագիտութիւն.– *Քաղաքավար վարմունք, քաղաքավարական կանոններու համաձայն ընթացք:*

ԲԻԶԱՆԴ ՓԷՉԵԱՆ (1859–1927).– Հրապարակագիր: Ցիսուն տարի անընդհատ ծառայեց հայ մամուլին, իբրեւ խմբագիր: Հիմնադիր «Բիւզանդիոն» օրաթերթին: Թարգմանած է նամականի մը եւ գրած է Պոլսոյ Ազգ. Հիւանդանոցի պատմութիւնը: Մեռած է Պոլիս:

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.– Պատմել նիւթը, ընդլայնելով պատմական դրուագները: – Խօսիլ Երուանդ Սակաւակեացի եւ Տիգրան Երուանդեանի մասին աւելի ընդարձակ, մանրամասնութիւնները գաղելով հայոց պատմութենէն: – Ընդգծել Երուանդ թագաւորի ազա–

տասիրութիւնն ու խիզախ ոգին եւ Տիգրանի ընտանեսիրութիւնը: – Յիշել հայ իշխանուհիներ, որոնք նշանաւոր հանդիսացած են իրենց գործերով: – Այս գրքուածքին մէջ ո՞վ ամենէն աւելի կը գրաւէ մեր համակրութիւնը եւ ինչո՛ւ:

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ.– Մակբայ:

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ.– Ներկայացուցէք մեր ազգային հերոսներէն մէկը:

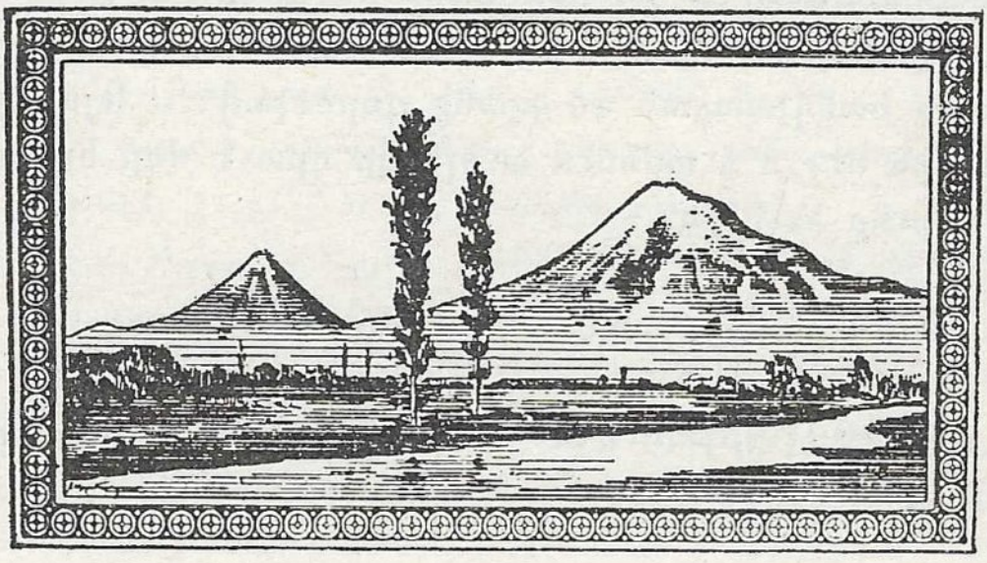

33. ՈՒԽՏ՝ ԱՐԱՐԱՏԻՆ

Պիտի հասնիմ, սրբազա՛ն լեռ, կատարիդ,
Երբ ջրհեղեղը ռուսքերուն գտնէ վերջ,
Ու արիւնի ծովերն հագնին ծիածան...
Երբ մորթըւած լսաղաղութեան աղաւնին
Վերադառնայ արհաւիրքի վիհերէն՝
Ձիթենիի հաշտարար ճիւղը բերնին, –
Պիտի հասնիմ կատարիդ...

Քաղաքներէն, ճամբաներէն, դաշտերէն,
Աքսորի խուլ գըռիհներուն խորերէն,
Պիտի շարքերը մեր խըրոխտ փոթորկին
Մեր պապերուն ի խնդիր սուրբ երազին...
Պիտի փշրի՛ն մեզ իրարմէ անջատող
Ճակատագրին սեւ պատնէշները բոլոր.
Պիտի հասնիմ՝ մեր ջուրերուն ու հողին
Ամենասուրբ ըրած կարօտը շեփոր.
Պիտի հասնիմ՝ թէ արեւներն իսկ փըլչին,
Եւ ճամբաներն ըլլան դըժոխք ու արիւն,–
Պիտի հասնի՛մ կատարիդ...

Տե՛ս մեր շարքերը խանդաբորբ ու արի,
Տե՛ս մեր կարօտը՝ խոյանիմով վահագնի,
Տե՛ս մեր հոգին՝ ինչ ձիւներուդ պէս մաքուր,
Ու կամքը մեր, տե՛ս, ժայռերուդ պէս ամուր,
Եւ հաւատա՛, կրանիտեայ ո՛վ աստուած,
Սրբազա՛ն լեռ, հաւատա՛,
Որ կը հասնինք, մենք կը հասնինք կատարիդ···

Ա. ԾԱՌՈՒԿԵԱՆ

ԱՅԼԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ՅԱՏԿԱՆԻՇԸ.— Երբ ըսենք «մարդիկ աճիւրաւութեան ծառէն երջանկութեան պտուղներ չեն կրցած քաղել երբեք», այլաբանութիւն մը ըրած կ'ըլլանք: Այլաբանութիւններով հարուստ գիրք մըն է Աստուածաշունչը:

Այլաբանութեան գլխաւոր յատկանիշն է յստակութիւնը:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Կատար.— *Գագաթ, գլուխ: Այրարատ լերան գագաթը (Մեծ Մասիս) 5160 մեթր բարձրութիւն ունի:*

Ռուսմբերու ջրհեղեղ.— *Փոխաբերաբար՝ առատօրէն տեղացող ռումբ, ռումբերու տարափ:*

Ծիածան հագնիլ.— *Փոխաբերաբար՝ երբ պատերազմը վերջանայ:*

Արիւաւիրք.— *Սարսափ, սոսկում:*

Ձիթենի.— *Ձիթապտուղի ծառ: Ձիթենիի ճիւղը խորհրդանշան է հաշտութեան եւ խաղաղութեան:*

Գռիհ.— *Նեղ վտղոց:*

Ի խնդիր.— *Զոհի համար բառերուն չարքը վոխուած է այս տողին մէջ. պէտք էր ըսուէր «սուրը երագին ի խնդիր», այսինքն սուրը երագը փնտռելու համար կամ փնտռելով:*

Պատնէշ.— *Պատուար, թումբ, արտելք:*

Շեփոր·– *Փող· փչողական նուագարան մը: Կարօտը չեփոր ընել՝ պատկերաւոր բացատրութիւն մըն է եւ կը նշանակէ կարօտը յայտնել չեփորով, այսինքն բարձրաձայն:*

Խանդաբորբ·– *Խանդով, սիրով, եռանդով վառուած:*

Խոյանիմ·– *Վազք, թռիչք, սլացք:*

Վահագն·– *Մեր առասպելական պատմութեան հերոսներէն, որ կը բաղդատուի Հերակլէսի հետ եւ որուն ծնունդը երդած են մեր Դպրեան երգիչները:*

Կրանիտեայ·– *Խիստ կարծր քար մը, որձաքար: «Կրանիտեայ աստուած»՝ փոխաբերութիւն մըն է, որով Արարատը կը նմանցուի ամրակուռ եւ կրանիտի պէս կարծր աստուածոյ մը:*

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԾԱՌՈՒԿԵԱՆ·– Բանաստեղծ, հրապարակագիր եւ ուսուցիչ: Իր հերքուածներէն մաս մը ամփոփուած է «Առագաստներ» անունով հատորի մը մէջ: Լոյս ընծայած է նոյնպէս, առանձին գիրքով, ընդարձակ հերքուած մը՝ «Հէյ, ջա՛ն երեւան»: Խմբագիրն է «Նայիրի» գրական շաբաթաթերթին: Իր վերջին գործն է «Մանկութիւն չունեցող մարդիկ»: Ունի նաեւ արձակ գրուածքներ եւ ուսումնասիրութիւններ:

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ·– Մատնանշել հեղինակին պատկերալից ոճը, ցոյց տալ պատկերները եւ պարզել անոնց իմաստը: – Բացատրել այս հերքուածին մէջ տիրող ոգին եւ գլխաւոր զգացումը: – Ի՞նչ ուխտի մասին է խօսքը այստեղ: – Իսկ ի՞նչ պիտի ըսէիք դուք, եթէ ուզէիք ուխտ մըն ալ դուք ընել Արարատին:

34. ԲԵԹԼԵՀԵՄԻ ՄԷՋ

1

Կը մտնենք Բեթլեհեմի հայոց վանքին ուխտաւորներու յատուկ չէնքը: Կը բարձրանանք ընդարձակ տանիքը, ուրկէ մեր առջեւ կը պարզուի պեղեցիկ համայնապատկեր մը: Հեռուն՝ դաշտապեաիններ, բլուրներ, լեռներ, ձիթաստաններ, իսկ աւելի մօտ՝ պարտէզներ ու այլիներ ձորերու մէջ:

Յանկարծ սենեակ մը կը բացուի. քանի մը մանուկներ կան, ութ–տասը հոգի, պլխաբաց կամ կիսամաչ փէսերով եւ ոտաբոպիկ: Պատէն կախուած թուղթի մը վրայ՝ այբուբեն. ասդին, սեղանի մը առջեւ, հայ վարժապետ մը՝ ակնոցաւոր, նիհար ու բարի հայեացքով: Այո՛, դպրոց մըն է 10–12 աշակերտներով:

Դժուար եւ դժնդակ բան մըն է այս լեռներուն եւ անապատներուն մէջ հայ մանուկը հայ պահելու եւ մեծցնելու խնդիրը, երբ մանաւանդ ծնողներու հայութիւնը դունատած է արդէն:

Կը խօսինք վարժապետին հետ, որ նոյն մտահոգութիւններն ունի:

Տղեկ մը, սեղանին առջեւ կեցած, քերականի մը մէջէն վանկեր կը կարդայ, մինչ անդին՝ տղաքը իրենց դիտցածը կը խաղան...: Վանկերը կը կապուին այսպէս կամ այնպէս:

2

Կը կանչենք «բարձրացոյն» կարդէն ութ–ինը տարեկան տղայ մը, կարծեմ Յակոբիկ անունով: Վառվռուն մանչուկ մըն է, պատրաստ՝ ամէն հարցի պատասխանելու:

Կը հարցնեմ վարժապետին, թէ ի՛նչ գիտեն աչակերտները։

– Անգլիան սորվեցան այս տարի եւ լաւ գիտեն, – կ՚ըսէ ան պոհունակութեամբ։

Ես չլսելու կը ձարնեմ. Անգլիա և Բեթլեհէմի հայոց ծաղկոցի աչակերտնե՛ր...

– Դուն ի՞նչ ազգ ես, – կը հարցնեմ Յակոբիկին։

– Հայ եմ, – կը պատասխանէ համարձակ։

– Ի՞նչ լեզու կը խօսիս։

– Հայերէն։

– Ի՞նչ եկեղեցիի զաւակ ես։

– Քրիստոնեայ։

– Հայ եկեղեցիի, – կը ճչդենք։

Ուրիշ հարցում մըն ալ։

– Ո՞րն է մեր հայրենիքը, գիտե՞ս տեսնենք։

– Հայաստա՛ն, – կ՚ըսէ Յակոբիկ կայծկլտուն աչքերով։

– Անոր մեծ քաղաքը, մայրաքաղաքը ո՞րն է։

Կը լռէ։ Կը լռէ նաեւ, երբ մեր տառերը գտնողնեբուն մասին կը հարցնեմ։ Կու տամ անուններըը, զորս կը կրկնէ մանաւոր հաճոյքով։

– Ապրի՛ս, ապրի՛ս, – կ՚ըսենք եւ Յակոբիկ տեղը կ՚երթայ։

Սակին՝ վարժապետը անհանդիստ է սակայն. հապա Անգլիա՞ն։

– Հոս եկուր նայիմ, Յակոբիկ, – կը կանչէ ան։

Ու կը հարցնէ վատահ չեչտով.

– Ըսէ՛ տեսնեմ, ո՞ւր է Անգլիան, քանի՞ մասի կը բաժնուի։

– Անգլիա կը բաժնուի երեք մասերու, – կը պատասխանէ Յակոբիկ ու մանրամասնութիւններ կու տայ։

Վարժապետը գոհ է այլեւս։

Ո՛չ Անգլիա, — կը մտածեմ ես, — լայնատարած նաեւը ես մեր մանուկները պիտի հոգիներուն մէջ, ան չձգիս ատոնց մեր վսեմ Հայաստանին:

Կը մնինեմ յուզումով:

Գ. ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ

Ծոցովրդ. ասացուածք.— *Մկան բմբին խնդալ:*

ԲԱՌԵՐ ԱՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Բերթեիէմ.— *Գալեատինի պիղծին մկկը, ուր ծնաւ Քիւսու:*

Համայնապատակեր.— *Երջանկացքի ամրոյջ բնանկարը, ընդհանուր տեսարան:*

Գուճաթիլ.— *Գոյնը նետել: «Հայութիւնը գունաւած է» փոխաբերաբար կը նշանակէ հայութիւնը մոռնալու վրայ է:*

Ծագկոց.— *Բան իմաստով՝ ծագիանոց, ծագիկի պարտէզ: Մագկոց կը կոչուի այն դասարանը, ուր առաջին մը փոխանցման շրջան կը կազմէ մանկապարտէզի եւ նախակրթարանի միջեւ:*

ԳԱՒՐԻԷԼ ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ.— Գրագէտ, հնձաղատ եւ հրապարակագիր: Ծնած է Շապին-Գարահիսար: Ուսումը առացած է ծննդավայրին եւ Գոլոյ կեդրոնական վարժարանին մէջ: Գրած է ճառախոտրդական նոթեր. զրական ուսումնասիրութիւններ եւ դիմանկարներ: Աւելցնեմ մաս մը հրատարակուած է «Քաղաքդ դար գրականութիւն» անունով: Եղած է խմբագիր «Ձակատամարտ», «Ցուսաբեր» եւ «Հայրենիք» թերթերուն: Խմբագրած է «Նոր Շարժում» գրական ամսաթերթը (1923–1924): Մեռած է Մ. Նահանգներու մէջ, 1962ին:

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.— Ներկայացնել հայ վարժարաններու դերը օտար երկիրներու մէջ: Մատնանշել հեղինակին մոտահոգութիւնները այս մասին: — Ուրիշ ի՞նչ միջոցներ կան մեր հայութիւնը աւետարար պահելու համար հայրենիքէն դուրս: — Հեղինակը ի՞նչ կ'ուզէ մանաւանդ, որ տրվին հայ աշակերտները մեր դպրոց-

ներուն մէջ: Ինչո՞ւ ան յուզումով կը մեկնի Բեթլեհէմի ծաղկոցէն, ի՞նչ բանի կը վերագրէք այդ յուզումը: – Ո՞րն է այս ամբողջ գրուածքին մէջ տիրող հիմնական գաղափարը: – Տեղեկութիւններ տալ Պաղեստինի եւ իր ներկայ վիճակին մասին:

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ.– Մակբային տեսակները:

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ.– 1. Ներկայացուցէք գրօսանքի պահը ձեր վարժարանին մէջ: 2. Դրուագ մը պատմեցէք ձեր կատարած ճամբորդութիւններէն: 3. Եթէ այցելած էք Երուսաղէմ կամ Բեթլեհէմ, գրեցէք ձեր տպաւորութիւնները:

---

35. ՈՐՍԱՐԴՈՒԹԻՒՆ

1

Լսուեցաւ վողի ձայնը: Սամուէլ վազեց դէպի՛ այն կողմը, ուրկէ եկած էր ձայնը: Իրեն հետեւեցան պատանի Յուսիկը, որ ընտանիքի պաշտօն կը կատարէր, եւ մէկ քանի ծառաներ:

Ուռենիներու թաւուտներէն դուրս խոյացաւ ահագին եղջերու մը՝ ծանր, բազմաճիւղ եղջիւրներով: Անվտանգ տեղ մը նայեցաւ չուրջը, ապա փորձեց փախչիլ: Շուները անմիջապէս չրջապատեցին զայն, բայց չհամարձակեցան մօտենալ: Սուր եղջիւրները ո՛չ միայն վահանի դեր կը կատարէին, այլեւ աչտէի:

Յանկարծ վրայ հասաւ Սամուէլ, ահագին նիզակը ձեռքին: Եղջերուն կատաղի կերպով յարձակում գործեց եւ անչուչա իր սուր եղջիւրներով դուրս կը թափէր

յանդուգն ախոյեանին փորոտիքը, եթէ երիտասարդին նիզակը չհշտակի չմխուէր անոր ալ ուսին մէջ: Բայց նիզակը խոցեց միայն, առանց մահուան չափ ազդել կարենալու:

Շուները դարձեալ չըլլապատեցին իրենց որսը, իսկ Սամուէլ կրկնեց նիզակի զարկը: Այս անգամ հարուածը դպաւ ազդրին: Եղջերուն, խրտչելով, պատռեց չուններու շղթան եւ սկսաւ փախչիլ: Ծառաներէն ո՛չ մէկը կըցաւ անոր առջեւն առնել: Սամուէլ հետապնդեց կատաղի անասունը:

Քիչ անդին, իր ուղեկիցներուն հետ կեցած, Սամուէլի հայրը անհամբերութեամբ կը դիտէր երկու ախոյեաններուն սրարշաւ վազքը: Կ'ուզէր անձամբ տեսնել, թէ ի՛նչպէս կը վերջացնէ որդին իր անհաւասար ձակատը որսին հետ: Եղջերուին երկար, ճապուկ ոտքերը հաղիւ կը դպչէին դետնին. իր արշաւի աստիճանի մէջ՝ ահագին թռիչքներ կը գործէր ան: Սամուէլ անդադար նետեր կ'արձակէր անոր ետեւէն: Նետերը, թէեւ ծանր, բայց փետուրէ գրիչներու նման ցցուած կը մնային եղջերուի մարմնին վրայ:

2

Վիրաւոր անասունը կը չարունակէր փախչիլ, իր շաւիղին վրայ թողնելով հոսող արեան կարմիր հետքերը: Ո՛չ նուազ զայրացած էին Սամուէլի ծառաները, որոնք չուններուն հետ կը վազէին գանազան կողմեր եւ, կտրելով յամառ անասունին ճամբան, կ'աշխատէին սպրդիլ անոր փախուստը դէպի դետափ, այն վախով որ մի գուցէ նետուէր դետին մէջ եւ լողալով անցնէր միւս ափը: Սամուէլի կը հետեւէր միայն իր դինակիրը՝ պատանի Յուսիկը:

– Տո՛ւր ինձի արկանը, – դարձաւ ան դէպի պատանին,– եթէ ոչ այս անիրաւը բոլորովին կը յոչնեցընէ զիս:

Պատանին տուաւ անոր կաշիէ երկար պարանը: Սամուէլ արկանին մէկ ծայրը վաթթնեց ձախ թեւին, իսկ մնացեալ մասը կարժի ձեւով հատաքեց ալ ձեռքին մէջ եւ նետեց եղջերուի ուխտն: Արկանը անցաւ բազմաճիւղ եղջիւրներուն մէջ եւ վաթթուեցաւ պարանոցին:

Հիմա ուժ պէտք էր արկուած պահելու կատաղի անասունը, այլապէս ան կրնար իր եռեւէն քաշել յանդուգն արկանաբկուն: Բայց Սամուէլի բազուկներուն մէջ բաւական ուժ կար դիմելու համար դայն: Ան իր արկանով այնպէս կաշկանդեց հուժկու անասունը, ինչպէս ճանճը կը կաշկանդուի սարդի ոստայնին մէջ:

Այդ մէջոցին վրայ հասաւ պատանի Յուսիկը եւ կը պատրաստուէր իր նիզակը խրել վիրաւոր անասունին կողը, բայց Սամուէլ արգիլեց:

– Թող տուր,– ըսաւ,– ես կենդանի պէտք է տանիմ հօրս մօտ:

Հայրը տեսաւ եւ սիրտը լեցուեցաւ անհուն ուրախութեամբ: Իր մօտ կեցած էր պարսից կարկնոտ զօրապետը:

– Ի՞նչպէս դուք այս որսորդութիւնը,– հարցուց ան զօրապետին:

– Սքանչելի՛,– բացատրեց ապշած պարսիկը: – Գիտէ՞ք, իշխա՛ն, եղջերուի որսորդութիւնը աւելի դժուար է, քան առիւծի կամ վագրի որսորդութիւնը, որովհետեւ եղջերուն արագավազ ոտքեր ունի եւ կը վախչի: Առիւծը կամ վագրը ամօթ կը համարեն վախչիլը եւ կը կռուին. իսկ կռուողին հետ դիւրին է կռուիլ, կա՛մ յաղթել եւ կամ յաղթուիլ:

Սամուէլ, որը եռեւէն քաշելով, մօտեցաւ հօրը:

— Ես իմ պարտքը վերջացուցի,— ըսաւ ան երեսի քրտինքը սրբելով.— մեր ճաշին համար այժմ բաւական խորովածացու միս ունինք:

ՐԱՖՖԻ

Ժողովրդական ասացուածք.— *Մատ խածնել:*

БԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Զինակիր.— *Զէնք կրող:*

Թաւուտ.— *Մացառ, պուրակ, անտառակ:*

Աշտէ.— *Տէգ, նիզակ:*

Ախոյեան.— *Հակառակորդ, թշնամի, նաեւ՝ պաշտպան, ջատագով:*

Ճապուկ.— *Ճկուն, դիւրաշարժ:*

Շաւիղ.— *Նեղ ճամբայ:*

Արկան.— *Հաստ չուան, պարան, արկանարկու՝ պարանը նետող:*

Կարժ.— *Թելի կամ դերձանի կապոց:*

Պարանոց.— *Վիզ:*

Խորովածացու.— *Խորոված պատրաստելու սահմանուած:*

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.— Պատմել նիւթը եւ ընդլայնել զայն, օգտուելով Րաֆֆիի «Սամուէլ» վէպէն. ի հարկին անկէ կարդալ ընդարձակ հատուածներ: — Ներկայացնել Սամուէլի խոր նկարագիրը եւ գործած չարիքները, մանրամասնութիւնները քաղելով հայոց պատմութենէն: Յիշել անոր եղերական վախճանը: — Ընդգծել Սամուէլի ֆիզիքական ուժը, յանդգնութիւնն ու ճարպիկութիւնը: — Խօսիլ պարսիկներու եւ հայերու յարաբերութեանց մասին՝ Դ. եւ Ե. դարերուն:

---

36. ԵՐԶԱՆԿՈՒԹԻՒՆԸ

Բաղաքներու ժըլմորին մէջ տեսնդագին
Երջանկութիւնը գտնելէ վըհատած,
Դուրս նետուեցայ խաժամուժէն մարդկային
Ու մեր գեղուն կեանքին բաւղէն մըթամած:

Վեր սլացայ տափակ, ռամիկ դաշտերէն
Եւ ըսի· «Լեռն անշուշտ գիտէ բոյնն անոր»:
Բայց ինձ ճաղատ տիտանն ըսաւ տրտմօրէն·
«Ես լոկ ամպրոյթըս կը ճանչնամ դարաւոր»:

Թողուցի լեռն ու հովերուն վօտեցայ,
Այդ սէգ, ազատ ոգիներուն անսահման·
Ըսին անոնք· «Մեզ հառաչներն են իսկայ
Ցաւերու, որ պիտի գաղտնիք միշտ մընան»:

Հովերէն վեր ելայ ու վեր՝ ամպերէն,
Գացի երկինքն ու աստղերուն հարցուցի·
«Մեր ճշոյղներն արցունքի մեծ շիթեր են»,
Ըսին մութին այդ աչուըներն ալ ինծի:

Աստղերէն վեր, անհունին մէջ ամայի
Տեսայ Աստուած, որ թախծագին կը խորհէր·
«Երջանկութիւնն ո՞ւր է, ո՛վ Հայր», գոչեցի·
Ու Տէրն ըսաւ ինծի· «Ես ալ չեմ գիտեր···»:

ԱՐՇԱԿ ՉՕՊԱՆԵԱՆ

ԱՅԼԱԲԱՆԱԿԱՆ ՅՈՐԻՆՈՒՄ.– Երբ այլաբանութիւն մը երկաբաժգկի գրուածքի մը սկիզբէն մինչեւ վերջը, տարածուելով ամբողջական հատուածներու վրայ, կը դառնայ այլաբանական յօրինում:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ժխոր.– *Աղմուկ:*

Վհատիլ.– *Յուսահատիլ:*

Խաժամուժ.– *Խուժան, ամբոխ, խառնիճաղանճ:*

Ջեռուն.– *Գետնաքարշ, գետնին վրայ քաշկռտուող. նաեւ որդ, ճճի:*

Բաւիղ.– *Ելք չունեցող ճամբայ, լաբիւրինթոս:*

Ռամիկ.– *Հասարակ, սովորական, ցած:*

Ճաղատ.– *Մազերը թափած, կունտ: Այստեղ կը նշանակէ բուսականութենէ զուրկ, անբոյս, լերկ:*

Տիտան.– *Հսկայ, վիթխարի, փոխաբերաբար՝ լեռ:*

Նշոյլ.– *Լոյս, ցոլք, շող:*

Շիք.– *Կաթիլ, կայլակ:*

ԱՐՇԱԿ ՉՕՊԱՆԵԱՆ (1872–1954).– Գրագէտ, բանաստեղծ, քննադատ եւ հրապարակագիր: Ծնած է Պոլիս 1872ին: Միջնակարգ կրթութիւնը ստացած է Պոլսոյ Կեդրոնական վարժարանը: Վարած է «Ծաղիկ» եւ «Անահիտ» գրական հանդէսները: Աշխատակցած է հայերէն եւ ֆրանսերէն թերթերու: Գրած է բազմաթիւ գործեր, ինչպէս՝ «Տղու հոգիներ», «Թուղթի փառք», «Հայ էջեր», «Հայրենի քնար», «Քերթուածներ», «Դէմքեր» (2 հատոր), «Արշալոյսի ձայներ», «Պատկերներ», «Հայրէններու բուրաստանը», ինչպէս նաեւ զանազան ուսումնասիրութիւններ: Մեռած է Փարիզ, 1954ին:

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.— Երջանկութիւնը գտնելու համար որո՞ւ դիմեց հեղինակը: Ի՞նչ պատասխան տուին իրեն լեռը, հովը, աստղերը եւ Աստուած: Բաղդատել Աստուծոյ տուած պատասխանը եւ հանել յարմար եզրակացութիւն: — Ի՞նչ բանի մէջ կը կայանայ երջանկութիւնը իրապէս եւ ո՞ւր պէտք է փնտռել զայն ամենուսին: — Պարզել պատկերաւոր բացատրութիւնները:

37. ԸՆԹԵՐՑՈՂՆԵՐ

1

Վարպետ Մինասը, ակնոցն աչքերուն, խանութին առջեւ նստած լրագիր կը կարդայ։ Իր չուրջ բոլորուած են քանի մը գիւղացիներ։ Աջ կողմը, խանութի դրան սեմին, կուժ ամաններու մօտ նստած է ծաղկաւեր դէմքով ծերունի մը։ Ձախ կողմը կեցած է պառաւ կին մը եւ միամիտ աչքերով մէկուն միւսին կը նայի շարունակ։

Ամէնքն ալ մտիկ կ՚ընեն լուռ ու մունջ։

— Գերմանական զօրքը տեղափոխուեցաւ Արեւելեան Փրուսիա, — կը սկսի կարդալ Մինաս՝ աջ ցուցամատը շարժելով։ — Դէ՛հ, Թող երթան, խե՛րն անիծած...։ Գիտէ՞ք ինչ կ՚ըսէ. կ՚ըսէ թէ նեմեցներու զօրքը կը փախչի փրուսիացիներու երկիրը։ Ինչպէս կ՚երեւայ, ռուսերէն շատ կը վախնան։

— Լա՛ւ, Մինաս, — տարակուսանքով կը հարցնէ պայտար Պօղոս, — նեմեցները նեմեցներ են, հապա այդ փրուսիացինե՞րը ով են։

— Փրուսիացինե՞րը, — կը յարէ Մինաս, — անոնք ալ ուրիշ ազգ են։

— Հա՛ա՛, — կը բացագանչէ անտառապահ Վանոն։

— Մինա՛ս, քեզ մատաղ, — վիզը ծռելով վրայ կը բերէ միամիտ պառաւը, — նայէ Ներսէսիս մասին բան կա՞յ գրուած։

— Սպասէ՛, — կ՚ըսէ Մինաս եւ կը շարունակէ կարդալ. «Բրիտանական ականակիր մը խարիսխ ձգեց Օսթանիի մօտ»։ Տեսա՞ք, այդպէս ալ պէտք էր։

— Ի՞նչ կ՚ըսէ, — կը հարցնէ ժամկոչ Անտոն գլուխը քերելով։

– Կ'ըսէ, թէ ռուսերը ռումբ նետեցին նեմեցներու քաղաքին վրայ:

– Պա՛հ,– կը բացագանչէ անտառապահը:

– Հապա՛, ռուսերուն ո՞վ կրնայ դիմադրել:

– Այդ լաւ է,– կ'ըսեն գիւղացիները եւ զոհունակութեամբ իրարու երես կը նային: – Վարի կողմը կարգա, տեսնենք ուրիշ ի՛նչ կայ:

2

– Մինա՛ս, թէ արեւդ սիրես,– դարձեալ կ'ընդմիջէ պառաւը՝ ձեռքերը կուրծքին խաչաձեւ, – տե՛ս, Ներսէսիս մասին բան կա՞յ դրուած:

– Քիչ մը սպասէ՛, – կը կրկնէ Մինաս լրագրին էջը դարձնելով:

– Լսեցէ՛ք, – նորէն կը սկսի կարդալ Մինաս. «Ճափոն զօրք կ'ուղարկէ Ռուսաստան»: Ա՛ս էր պակաս: Գիտէ՞ք ինչ կ'ըսէ. կ'ըսէ, թէ ճափոնցիք Ռուսաստան կ'երթան կռուելու: Հը՛մ, ճափոնցիք չէ, անոնց պապին պապն ալ պայ, նորէն բան չի կրնար ընել ռուսին: Այն վաղ էր, որ էշը կապ էր... այն ժամանակ ռուս զօրքին մէջ հայեր չկային, հիմա՝ ո՛րքան ուզես...:

– Ճիշդ է, հիմա չատ կան, – կ'ըսեն մէկ քանի գիւղացիներ հառաչելով:

– Իսկ դուք տեսա՞ծ էք այդ ճափոնցիները, – կը հարցնէ վարպետ Մինաս իր ունկնդիրներուն։

– Հա՛, – կ՚ըսէ դարբին Թորոս վիզը ծռելով, – մեր տղուն գրքին մէջ ճափոնցիի մը պատկերը կայ։

– Դուն դեռ պատկերն ես տեսեր, – վրայ կը բերէ Մինաս խնդալով․– այդ ճափոնցիները որ տեսնէք, խնդալնիդ կու գայ․ անճոռնի մարդիկ են, թիզ ու կէս հասակով։ Գլխնուն պարնէք, կը մեռնին։ Անոնք ո՛վ են, որ ռուսերուն պլտի յաղթեն։ Բայց ուրիշ են անգլիացիք․ անոնց ըսածը ըսած է, ըրածը՝ ըրած։

– Իսկ այդ անգլիացիք հայ քրիստոնեայ են, չէ՞, – կը հետաքրքրուի ծաղկաւեր դէմքով ծերունին։

– Ի հարկէ, – կը հաստատէ Մինաս, – անո՛նք ալ, ֆրանսացինե՛րն ալ․․․։

– Ներսէսին մասին բան չկարդացիր, Մինա՛ս. – կ՚ընդմիջէ դարձեալ պառաւը յուսահատ շեշտով։

Եւ լրագրի ընթերցումը կը շարունակուի։

ՍՏ․ ԶՈՐԵԱՆ

ժողովրդական ասացուածք․– Հասած տանձ է։

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ծաղկաւեր․– Ծաղկախտ տարափոխիկ հիւանդութիւն մըն է, որուն ենթարկուողը ցաւ ու քերուրտուք պատճառող բշտիկներ կը հանէ դէմքին վրայ․ ծաղկաւեր՝ կը նշանակէ ծաղկախտէ աւրուած (երես)։

Փրուսիա․– Գերմանիոյ գլխաւոր մասերէն մէկն է․ մայրաքաղաքը՝ Պերլին, որ միաժամանակ ամբողջ Գերմանիոյ մայրաքաղաքն է։ Փրուսիա կը բաժնուի երկու մասերու, Արեւելեան եւ Արեւմտեան։

Պայտար․– Ձիերուն ոտքը եւկաթ, պայտ զամող։

Ակռանակիր.— *Պայթուցիկ նիւթեր, ռումբեր փոխադրող նաւ:*

Օսքանտ.— *Պելճիքայի գլխաւոր նաւահանգիստներէն մէկը՝ Հիւսիսային ծովու վրայ:*

Վաղ.— *Կանուխ:*

Ունկնդիր.— *Ունկն (ականջ) դնող, մտիկ ընող:*

Հայ քրիստոնեայ.— *Բացատրութիւն մը, որով ազգութիւնը կը շփոթուի կրօնքի հետ: Անգրագէտ մարդիկ կը կարծեն, թէ ամէն քրիստոնեայ հայ է:*

ՍՏԵՓԱՆ ԶՈՐԵԱՆ.— Գրագէտ: Ծնած է Ղարաքիլիսէ, 1890ին: Գրած է վէպեր եւ պատմուածքներ: 1909ին լոյս տեսաւ իր առաջին պատմուածքը՝ «Բաղցածները»: Իր գլխաւոր գործերն են «Պատերազմ», «Կրակ», «Գրադարանի աղջիկը», «Ցեղկոմի նախագահը», «Ձմրան գիշեր», «Մի կեանքի պատմութիւն», «Պապ թագաւոր», «Հայոց բերդը»: Մեռաւ 14 Հոկտեմբեր 1967ին, Երեւան:

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.— Պատմել նիւթը, ցոյց տալով վարպետ Մինասի նկարագրին գլխաւոր գիծերը: Ներկայացնել միւս գործող անձերը՝ իրենց յատկանշական կողմերով: Անոնց մէջէն ո՞վ ամենէն աւելի կը գրաւէ ձեր համակրութիւնը: — Բացատրել կանոնաւոր ընթերցումի կանոնները ու պայմանները: Յիշել վարպետ Մինասի մեկնաբանութեանց սխալ ու թերի մասերը: Մատնանշել այս գրուածքին մէջ զգալի հեգնանքը:

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ.— Նախադասութիւն:

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ.— Ներկայացուցէք ծերունի մը, որ թերթ կը կարդայ:

---

38. ՃԵՆԿԻԶ ԽԱՆ

1

Հիւանդ է Ճենկիզ Խանը, մահամերձ հիւանդ, պառկած է ոսկի մահիճին մէջ:

— Վեզի՛ր,— հազիւ կը շշնջէ ան,— մահը կը մօտենայ: Կը հրամայեմ, որ սպառազէն զինուորներով շրջապատել տաս քաղաքը, պարիսպները, դարպասները, բուրգերն ու աշտարակները: Հսկեցէ՛ք պալատին վրայ, հսկեցէ՛ք անքուն, որպէս զի մահը ներս չսողոսկի: Դարան մտէք, ու եթէ մահը գայ՝ բռնեցէք եւ սպաննեցէք:

Ըսաւ ու ելաւ ոտքի:

— Վեզի՛ր, սուրս տուր, որ եթէ մահը գայ՝ սիրտը մխեմ:

Հրամանը կատարեցին:

— Չեմ կրնար վերցնել, ծանր է,— ըսաւ ահարկու Խանը, — դաշոյնս տուր:

Դարձեալ հնազանդեցան:

— Վեզի՛ր, թեւս չի շարժիր. ո՞վ է բռներ թեւս:

— Ո՛չ ոք, տէ՛ր իմ. ո՞վ կը յանդգնի բռնել աշխարհի տիրոջ բազուկները:

— Վեզի՛ր, մութ է, աչքերս չեն տեսներ. ո՞վ մարեց ճրագները:

— Ո՛չ ոք, տէ՛ր իմ. ո՞վ կը համարձակի մարել տիեզերակալին ապարանքին ջահերը:

— Վեզի՛ր, շունչ չկայ, ո՞վ նստեր է կուրծքիս վրայ. կախեցէք այդ յանդուգնը:

Կը տիրէ քար լռութիւն:

2

Մահը լո՛ւռ ներս սողոսկած է ապարանքէն ու կեցած՝ Յանի մահճին առջեւ:

– Ե՛ս եմ,– կը չչնջէ ան հազիւ լսելի ձայնով,– ե՛ս եմ կաչկանդած ձեռքերդ, ե՛ս եմ խաւարեցուցած աչքերդ, ե՛ս եմ նստած կուրծքիդ վրայ:

– Դուն ի՞նչպէս եկար, աւազա՛կ,– կը գոչէ Յանը վերջին ուժերը հաւաքելով:

Բայց ձեռքերը կը թուլնան բոլորովին եւ դաշոյնը վար կ'իյնայ:

– Վեղի՛ր, մահը եկաւ, ինչո՞ւ ձգեցիր: Դաւաճանութի՛ւն, կաչա՞ռք....

– Ես հեռուէն չէմ եկած,– կ'ըսէ մահը,– միշտ քու մէջդ էի ես, քեզմէ անբաժան: Երբ երիտասարդ էիր, դուն կը յաղթէիր ինծի, բայց մաքառեցայ եւ մաշեցուցի ուժերդ: Հիմա պարտուած ես դուն: Յայտնէ վերջին կամքդ ու երթանք:

– Վեղի՛ր, կը հրամայեմ, որ թունաւորես պետութեանս բոլոր աղբիւրներն ու դետերը, ծովերն ու ովկիանոսները, որպէս զի ինծի հետ մեռնին ամէ՛նքը, ամէ՛նքը...:

Վեկիլը չլսեց դաժան արքային այս վերջին կամքը, որովհետեւ մահը կաչկանդած էր անոր լեզուն:

– Վեղի՛ր, տապանիս վրայ այսպէս գրել տուր. «Ճննկիլ Յան տիրեց աշխարհի, բայց աշխարհ փոշիի հատիկ մըն է մահուան առջեւ: Մահն է աշխարհներու միակ տէրը, ա՛ն է ամենահզօր տիեզերքի մէջ: Ա՛ն է միայն անմահ ճշմարտութիւնը...»:

ԱՒ. ԻՍԱՀԱԿԵԱՆ

Ժողովրդական ասացուածք.– Հաւկիթին մէջ մազ փնտռել:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ճենկիզ Խան (1154 – 1227)։– *Նշանաւոր մոնկոլ աշխարհակալ, հիմնադիրը՝ մոնկոլեան առաջին կայսրութեան։ Ամբողջ քսան տարի պատերազմեցաւ եւ տիրեց Հնդկաստանի, Պարսկաստանի, Չինաստանի եւն.։ Մեծ աւերներ գործեց նաեւ Հայաստանի մէջ։*

Վեզիր։– *Թուրքերէն բառ. կը նշանակէ նախարար։*

Սպառազէն։– *Ամբողջովին զինուած։*

Դարպաս։– *Պալատի դուռ, մեծ բակի դուռ։*

Տիեզերակալ։– *Ամբողջ աշխարհի տիրող։*

Մաճառիլ։– *Կռուիլ, պատերազմիլ։*

Տապան։– *Շիրիմ, գերեզման։*

ԱԽԵՏԻՔ ԻՍԱՀԱԿԵԱՆ։– Բանաստեղծ։ Ծնած է Ալեքսանդրապոլ (Լենինական) 1875ին։ Կրթել սկսած է 1891ին։ Աշխատակցած է Հայաստանի եւ արտասահմանի զանազան թերթերու եւ գրական հանդէսներու։ Իր հրատարակուած գործերն են «Երգեր ու վերբեր», «Աշնան ծաղիկներ», «Հայրենի աղբիւրից», «Աբու Լալա Մահարի». «Երկերի ժողովածու» (4 հատոր) եւն։ Գրած է նաեւ կարճ պատմուածքներ։ Ունի անտիպ վէպ մը՝ «Ուստա Կարօ եւ Օրթէ Յարութ»։ Մեռաւ 1957ին, Երեւանի մէջ։

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ։– Ամփոփել նիւթը եւ ընդգծել հեղինակին հանած եզրակացութիւնը։ – Խօսիլ Ճենկիզ Խանի մասին աւելի մանրամասնօրէն։ Յիշել մանաւանդ անոր գործած աւերները Հայաստանի մէջ։ – Ցոյց տալ մոնկոլ Խանին բնաւորութեան հիմնական գիծերը։ – Յիշել ուրիշ թաթար աշխարհակալներ, որոնք Հայաստան արշաւած եւ հուրի ու սուրի մատնած են զայն։

39. ԳԵՂՕՆ ԱՐՄԵՆԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐՈՒՆ

Կար ժամանակ, դարեր առաջ,
Մեր աճուռներն էին ադուռ.
Մեր իշխաններն հպարտ ու բաջ,
Մեր ասպետներն հրոչակաւոր
Կը կրէին խորհրդաւոր
Տոհմանուններ նայիրական՝
Վիհերու պէս անդնդախոր,
Լեռներու պէս կախարդական...

Կը կոչուէին անոնք վարած,
Սուր ու կայծակ. ամպրոպագոռ
Անուն անոնց. պերճ էր ու կարճ.
Մինչ տոհմանուն իբրեւ շեփոր
Կ'արձագանգէր ձորէ ի ձոր,
Հովերուն մէջ հայրենական,
Այրարատեն մինչեւ Տըմոր.
– Քաջքերուն՛, կամսարակա՛ն...

Այդ անուանց տեղ մարտաշառաչ,
Հիմա ի՛նչհան Պօղոս, Գրիգոր...
Դի՛ք, ո՞վ ըրաւ մեզ անճանաչ,
Հիւծա՞խտ է այս թէ կեղ ու բոր...
Ու մանաւանդ ի՛նչհան պզտոր
Տոհմանուններ թուրանական,
Զոր կ'աւանդեմք բոռնէ ի բոռ,
Որպէս տաժանք, որպէս խարան...:

ԶՕՆ

Իշխա՛ն հայոց, իշխա՛ն հզօր,
Որ պիտի գաս վաղ–անագան,
Տո՛ւր մեզ կրկին արեւածոր
Մեր անուններն արմենական...:

ՍԱՐ. ՍԱՀԱԿԵԱՆ

ԳԵՂՕՆ.– Գեղօնը տեսակ մը գովերգ կամ գովասանական երգ է եւ ընդհանրապէս նուիրուած կ՚ըլլայ թագաւորներու, իշխաններու, հերոսներու եւն.: Գեղօնը կը բաղկանայ ութական տողնոց երեք հաւասար տուներէ եւ չորս տողնոց «ձօնէ» մը:

БАՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ասպետ.– *Ազնուական, ձիաւոր:*

Տոհմանուն.– *Տոհմի անուն, մականուն:*

Նայիրական.– *Նայիրի՝ Հայաստանի հին անունն է. Նայիրական՝ հայկական:*

Անդնդախոր.– *Շատ խորունկ:*

Կախարդական.– *Դիւթիչ, հմայիչ, հրապուրիչ:*

Ամպրոպագոռ.– *Ամպրոպ՝ փոթորիկ, ամպրոպագոռ՝ փոթորիկի պէս գոռացող:*

Պերճ.– *Շքեղ, փառաւոր:*

Տմոր.– *Հին Հայաստանի Կորճայք կամ Կորդուիք նահանգին մէջ քաղաք մը. կը կոչուի նաեւ Տմորիս:*

Քաջբերունի, Կամսարական.– *Նախարարական տոհմերու անուններ են:*

Մարտաշառաչ.– *Կազմուած է մարտ (կռիւ, պատերազմ) եւ շառաչ (զէնքերու ձայն) բառերէն: Կը նշանակէ ռազմական զէնքերու ձայն:*

Դիմ.— *Սուտ աստուածներ. այս բառէն կազմուած է դիցաբանութիւն, որ կը խօսի հին աշխարհին պոյութիւն ունեցող աստուածներու մասին:*

Կեղ.— *Վէրք, խոց:*

Բոր.— *Բորոտութիւն:*

Թուրաճական.— *Թաթարական, Թրքական:*

Տաժանիմ.— *Նեղութիւն, յոգնութիւն:*

Խարան.— *Հրաշէկ երկաթով մորթին վրայ առաջ բերուած նշան:*

Վաղ-անագան.— *Կանուխ կամ ուշ. վաղ՝ կանուխ, անագան՝ ուշ:*

Արեւածոր.— *Աբեւէն ծորուած, կաթած, այսինքն գործածուած է արեւափառ, արեւու պէս լուսաւոր իմաստով:*

ՍԱՐԳԻՍ ՍԱՀԱԿԵԱՆ.— Բանաստեղծ: Ծնած է կեսարիա, 1900ին: Ուսումը ստացած է ծննդավայրին մէջ: Իր բերքուածներուն մէկ մասը հրատարակուած է երկու առանձին հատորներով, «Ջորավանիմ» եւ «Բարձրբերդ»: Ունի նաեւ թարգմանութիւններ անգլերէնէ եւ փրանսերէնէ: Կեղծանունն է Ս. Սեպուհ:

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.— Հեղինակը ի՞նչ տարբերութիւն կը դնէ մեր հին ու նոր անուններուն միջեւ: Ի՞նչ անուններ կ'ուզէ, որ գործածուին հիմա ալ: Ի՞նչ կը խնդրէ հայոց իշխանէն: Կը յիշէ՞ք գուտ հայկական տոհմանուններ: — Կարդացա՞ծ էք ուրիշ գեղօնիներ. ո՞վ է մեր մէջ գեղօնի վարպետը: Որո՞նք են գեղօնի կանոնները: Կրնա՞ք այս բերքուածը վերածել արձակի:

40· ԳԱՅԼԵՐԸ

1

Այն տարին երաշտ էր,– սկսաւ պատմել ուստա Սարգիսը: – Երկասայ Յակոբը, Թմբկահար Դաւիթն ու ես որոշեցինք վիւղերը երթալ հայրահպատիկ հաւաքելու: Գիւղէ գիւղ պտըտեցանք, բաւական ցորեն ու դարի հաւաքեցինք, պահ տուինք ծանօթի մը մօտ ու կրկին ճամբայ ինկանք դէպի մեր տուները:

Գիշերը վրայ հասաւ: Կը քալէինք ձիւնին մէջէն, ցուրտը ըսես՝ Թուրի պէս կը կտրէր մարդուս երեսը: Ճամբան ալ լաւ չէինք գիտեր, քալէ՛ հա քալէ...

Դաւիթ, որ առջեւէն կ'երթար, յանկարծ դարձաւ մեղի եւ ուրախութեամբ գոչեց·

– Տղա՛ք, ահա գիւղը· նայեցէ՛ք:

– Ո՞ւր է, – հեռաքրքրուեցանք Յակոբն ու ես:

Նայեցանք· իրաւ որ հեռուն բազմաթիւ ճրագներ կ'երեւէին: Բայց ես նկատեցի, որ ճրագները կը չարժէին:

– Տղա՛ք, – ըսի, – ասիկա գիւղ չէ: Նախ որ ամեռ տաեն գիւղացիներու տան դուռն ու կտուրը փակ կ'ըլլան, լոյս չ'երեւիր դուրսէն: Յետոյ՝ այս ճրագները կը չարժին:

– Ուրեմն ի՞նչ... – հարցուցին ընկերներս:

– Գայլեր են, – վրայ բերի ես վախով, – գայլերու վոհմակին բերանն ենք ինկեր:

Խօսքս դեռ չէի վերջացուցեր, երբ տեսայ, որ ճրագները կը մօտենան: Ա՛լ տարակոյս չկար, գայլեր էին: Մութին մէջ, ձիւնապատ դաշտին վրայ, հոս ու հոն կը վազվզեն· կը տարածուին, կ'ուզեն չրջապատել մեզ:

Լսած էինք, որ երբ գայլերը նուագի ձայն առնեն, այլեւս մօտ չեն գար: Ես ու Յակոբը սկսանք մեր զուռնաները փչել, Դաւիթն ալ ձեռք առաւ թմբուկը, դը՛մբ հա դը՛մբ: Կէս գիշերին, այս ամայի դաշտին մէջ կարծես նուագահանդէս էինք սարքած:

2

Զուռնայի ձայնը լսեցին թէ չէ, գայլերը կանգ առին: Սկսան ոռնալ, բայց ի՛նչ ոռնոց... Աստուած հեռու ընէ: Զուռնային հետ ձայն ձայնի տուած կ'ոռնային: Խնդալու բան էր, սակայն ո՞վ սիրտ ունէր խնդալու: Վախէն արիւննիս սառած էր:

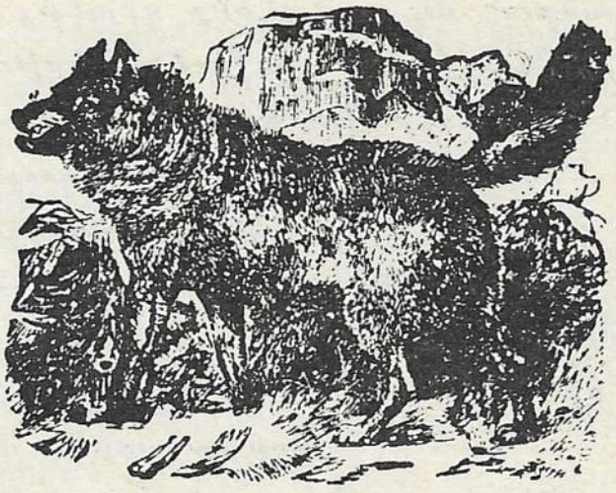

Կենալ չէր ըլլար, չարունակեցինք քալել նուագելով, թմբուկ պարնելով: Գայլերն ալ չորս կողմէն մեզի կը հետեւէին: Գլուխնիս ի՞նչ ցաւցընեմ, յանկարծ չան հաչոցի ձայն մը լսեցինք: Տեսնենք՝ մօտիկ գիւղի մարդիկ տուներէն դուրս եկան ու ճրագները բռնած կեցան զուռներուն առջեւ:

Քանի մենք գիւղին կը մօտենայինք, այնքան գայլերը կը հեռանային մեզմէ: Վերջապէս ետ դարձան ու կորսուեցան գացին:

Գիւղացիք եկան զիմաւորելու մեզ: Տեսան, որ երկու զուռնաճի եւ թմբկահար մը նուագելով գիւղ կը մտնեն, բայց հետերնին հարսնեւորներ չկան: Մնացին զարմացած:

— Հապա հարսնեւորնե՞րը ուր են...

— Հարսնեւորները ետ դարձան, չուզեցին ձեր գիւղը մտնել, — կատակեցինք մենք:

— Ո՞վ էին որ...

— Գայլերը:

— Ի՞նչպէս թէ գայլերը:

— Ախպէ՛ր, — ըսինք, — պատմելու ժամանակը չէ հիմա: Ցուրտէն սառեցանք, տաք տեղ մը տարէք մեզ, հոն կը պատմենք:

Մտանք գիւղապետին տունը: Կրակ վառեցին, սեղան չտկեցին մեզի համար: Պահ մը ետք գիւղացիները հաւաքուեցան չուրջերնիս: Մենք սկսանք պատմել, թէ ի՛նչ փորձանքի հանդիպած էինք ճամբան: Մէկ կողմէ կը պատմէինք, միւս կողմէ կը ծիծաղէինք:

Բայց ի՛նչ ծիծաղելու բան էր...:

ՅՈՎՀ. ԹՈՒՄԱՆԵԱՆ

Ժողովրդ. ասացուածք.— *Ոսպը քարոտ է:*

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

երաշտ.— *Անջրդի, անբեր, անպտուղ:*

երգասաց.— *Երգ ըսող: Գիւղերու մէջ սովորութիւն կար, հարսանիքի կամ տօնախմբութիւններու առեն, երգ ըսել: Այդ պաշտօնը կը կատարէին մասնաւոր մարդիկ, որոնք երգասաց կը կոչուէին:*

վոհմակ.— *Գայլերու խումբ:*

Զուռնա.— *Թուրքերէն բառ. կը նշանակէ տեսակ մը սրինգ, որ չատ սուր ու խլացուցիչ ձայն ունի:*

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԹՈՒՄԱՆԵԱՆ (1869–1923).— Բանաստեղծ: Ծնած է Լոռիի Դսեղ գիւղը: Սկսած է գրել փոքր տարիքէն: Մեծ զարկ տուած է մանկական գրականութեան: Հիմնադիրներէն մէկն է «Հասկեր» մանկական ամսագրին: Գրած է բազմաթիւ հեքիաթներ, կարճ պատմուածքներ, բանաստեղծութիւններ եւն.: Կատա-

բած է նաեւ թարգմանութիւններ: Իր գործերուն մէջ ուշագրաւ են «Սասունցի Դաւիթ» դիւցազնավէպը, «Քաջն Նազար» (հեքիաթ), «Գիքոր» (պատմուածք), «Անուշ», «Թմբկաբերդի առումը», «Լոռեցի Սաքօ», «Փարւանա», «Մի կաթիլ մեղր» եւն.: Իր բանաստեղծութիւնները հրատարակուած են բանի մը անգամ, առանձին հատորներով:

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.– Պատմել նիւթը: Ներկայացնել երեք նուագածուներու յուսահատ վիճակը: – Մատնանշել երաժշտութեան ազդեցութիւնը գայլերուն վրայ: Ուրիշ ի՞նչ կենդանիներ կան, որոնք կ'ազդուին երաժշտութենէ: – Խօսիլ գիւղական բարբերու մասին: – Գայլերու կեանքէն ուրիշ ի՞նչ դրուագներ կրնաք պատմել:

---

41. ԳԱՅԼԻՆ ԱՐՑՈՒՆՔԸ

1

Մշուշոտ առտու մըն է եւ այնչափ ցուրտ, որ թուքըդ գետին չհնկած կը սառի: Գիւղացիներու բազմութիւն մը եկեր բոլորուեր է պզտիկ հրապարակի մը վրայ, գիւղին մէկ ծայրը: Հոն, բոլորակին մէջտեղ, ճարճատող ձիւնին երեսը դայլ մը պառկած է: Ամբողջ մարմինը սարսափէն սմքած, կծկուած է: Ոտքերը իրարու կապուած են, առջեւի թաթերէն մէկը ծալուած է եւ արիւնոտ, մաղերը գզգզուած են եւ աչքերը, չես գիտեր վախէ՞ն թէ գայրոյթէն, հազիւ կը պլպլան:

Օր մը առաջ լեռն էր դեռ: Իր կորիճ նախահայրերը սրտոտ կռիւներ մղեր էին մրցակից գազաններու

կամ նոյնիսկ իրենց նմաններուն դէմ ու արիւնի գնով յաջողեր էին սերունդնին ապրեցնել եւ մշտնջենաւորել:

Օր մը առաջ, յազաւ ու ապահով, սուր դունչը արեւուն դէմ տնկած, ոտնգերը լայն բացած, լերան պաղուկ հովը ծծեր էր:

Քաղցը, սակայն, նոր արշաւանքի մը դիրկը նետեր էր զայն: Զոր ոսկորի մը կամ անլեզու քոթոթի մը կարօտովը, դիշեր մը մինչեւ դիւղին մօտերը գացեր եւ լարուած թակարդի մը մէջ գտեր էր ինքզինք:

2

Շուներու խայտաբղէտ վոհմակ մը կը սլքտայ հրապարակին չորս կողմը, մարդկային բոլորակին չուրջ: Հոն են այդեպանին գամփռէն նկսած մինչեւ փողոցի երբեմնի անտէր լակոտները, ժմնած շուներ հիմա, որոնք անթիւ գոհեր տուած ըլլալով դիշերնները գիւղ այցելող պատահական գայլերուն, եկեր են արիւնի հինցած հաշիւներ մաքրելու:

Ասպարէզը բաց է ահա շուներուն առջեւ: Առաջին պատեհութիւնը պզտիկ շուներունն է: Բայց այս խեղճերէն չատեր, պոչերնին եռեւի սրունքներուն արանքը սեղմած, մէկդի քաշուեր են արդէն: Ուրիշներ հազիւ սիրտ կ'ընեն ազատ թողուած գայլին մօտենալ քիչ մը, բայց կը նահանջեն ահաբեկ եւ իրենց տէրերուն փէշերուն տակ կ'ապաստանին:

Աւելի սրտոտներն են, որ խենթ խոյանք մը կը փորձեն գազանին վրայ. պահ մը նոյնիսկ կռիւի կը բռնուին անոր հետ: Գայլը իր ժանիքներուն եւ եռեւի թաթերուն ուժովը դէմ կը դնէ կարիճի պէս ու իր նորեկ թշնամիները այն աստիճան կը զղէ, որ հակիչին միջնորդութեամբ հազիւ կարելի կ'ըլլայ սատակումէ փրկել զանոնք:

3

Կարդը դամփռինն է հիմա, աղնուացեղ, բարձրապլուխ անասուն մը, որ, լեռնային այգիներու եւ պարտէզներու մէջ ուժաւորուած, իր ցեղին Թչնամիին հետ չափուելու փառաւոր պատեհութեան մը առջեւ ինքզինք կ'ուտէ:

Պահ մը ետք դամփռը, կապէն արձակուած, զաղանին վրայ կը նետուի: Կատաղի դղրտուք մը ծայր կու տայ: Ներկանները, չունչերնին բռնած, հետաքրքիր աչքերով կը չափեն երկու մրցորդներուն բոլոր չարժումները: Շունը հեղ մը կը յարձակի, յետոյ ետ-ետ կ'երթայ, նորէն յարձակելու համար աւելի ուժգին թափով: Գայլը կը կռուի ճիրաններու եւ ժանիքի կըրկին հարուածներով: Քանի՛ անգամ կը փորձէ Թչնամիին կոկորդը բերան ձգել, բայց ի զուր:

Գամփռը, ճարպիկ եւ հուժկու ռազմիկ, գայլին կոկորդը իր ժանիքներուն մէջտեղը սեղմած, կը զգետնէ զայն: Սոսկումի եւ ուրախութեան ճիչեր կը թռչին չորս կողմէն: Գայլը, զգզդուած եւ կիսախեղդ, վերջին հռնդիւն մը կ'արձակէ, աչքերը կը բանայ ու կը զոցէ: Արյունքի երկու խոշոր կաթիլներ կը սառին Թարթիչներուն ծայրը: Ոտքերը կը Թօթուէ ու ա՛լ չի չարժիր:

Գամփռը, յաղթական, իր տիրոջ մօտ կը քաշուի, իսկ բազմութիւնը կը քակուի ու կը հալի կամաց-կամաց:

Բ. ՆՈՒՐԻԿԵԱՆ

ժողովրդ. ասացուածք.— *Իր չուքէն կը վախնայ:*

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Բոլորակ·– *Շրջանակի ձեւով հարթ վայր:*

Մշտնջենաւորել·– *Յաւերժացնել, տեւական դարձնել:*

Փաղց·– *Անօթութիւն:*

Փոթոթ·– *Շան ձագ:*

Խայտաբղետ·– *Գոյնզգոյն, ամէն գոյնի ու տեսակի պատկանող:*

Գամփռ·– *Հովիւներու յատուկ բարձրահասակ եւ ազնուացեղ շուն: Որսի շուներուն կ'ըսեն բարակ:*

Արաւիքը·– *Մէջտեղը (դաւառական բառ):*

Ռազմիկ·– *Պատերազմիկ, կռուող:*

Զգետնել·– *Գետին փռել, տապալել:*

Կիսախեղդ·– *Կէս մը խեղդուած:*

Փակուիլ, հալիլ·– *Փոխարերաբար՝ ցրուիլ, մեկնիլ, հեռանալ:*

ԲԵՆԻԱՄԻՆ ՆՈՒՐԻԿԵԱՆ·– Գրագէտ: Ծնած է Խարբերդի Հիւսենիկ գիւղը, ուր ստացած է նաեւ իր նախնական կրթութիւնը: 1913ին մեկնած է Ամերիկա, ուր հետեւած է բոլէճական դասընթացքի: Խմբագրած է «Նոր Գիր» գրական ամսաթերթը: 1937ին լոյս տեսաւ իր պատմուածքներու եւ արձակ էջերու ժողովածուն՝ «Այգեկուրծ» անունով: Անգլերէնէ թարգմանած է «Իշխանն ու մուրացիկը» վէպը:

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ·– Պատմել նիւթը ամփոփ ձեւով: Խօսիլ գայլերու եւ շուներու թշնամութեան, վայրի եւ ընտանի կենդանիներու մասին: Ինչո՞վ տարբեր են իրարմէ առիւծը, վագրը, գայլը եւ աղուէսը: Որո՞նք են շուներու գլխաւոր յատկանիշները: Ի՞նչ բանի կը վերագրէք գայլին արցունքը, որուն ակնարկութիւն կ'ընէ հեղինակը: Ունի՞ք նկատողութիւններ այս գրուածքի լեզուին եւ ոճին մասին:

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ·– Նախադրութեան խնդիր:

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ·– «Մեր կատուն»:

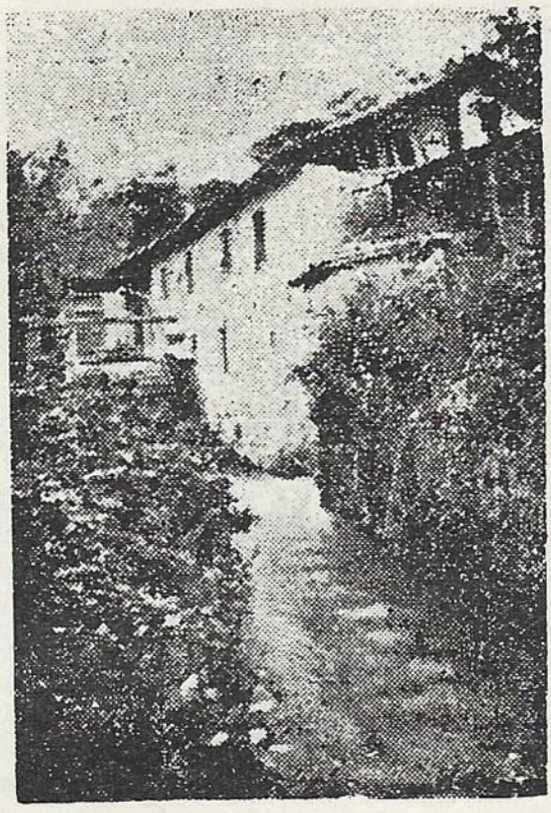

42· ՀԱՅՐԵՆԻ ԳԻՒՂԻՍ ԿԱՆՉԸ

Մայիսի զո՛վ կիրակի, բարի՛ առտու, բարի՛ լոյս,
Նորէն այս ի՛նչ շըբեղաւիբ բերիր լուսեղ աչբերուս:
Հեռուն՝ կոչնակը գիւղին պայծառահունչ կը հնչէ·
Այս որո՞ւ ձայնն է բաղցըր, որ մեզ իրեն կը կանչէ:
Դէմի ճերմակ կըտուրէն աղաւնի մը կը սլնչէ·
Այս ի՛նչ ձայն է, որ այսպէս սեղմ ու անոյշ կը հնչէ···:

Օ՛, ի զուր չես ճանչնար զիս· գիւղակ մը կար, կը
յիշե՞ս,
Այն գիւղակի մատուռին զանգակատան հունչն եմ ես:
Օ՛, ի զուր չես ճանչնար զիս· աղջիկ մը կար, կը
յիշե՞ս,
Այն ոսկեհեր աղջըկան բարի, գգուռդ ձայնն եմ ես:

Օ՛, ի զուր չես ճանչնար զիս· ֆոյր մ'ունէիր, կը
յիշե՞ս,
Ֆու կախօրրանդ օրօրող էրոջդ աղու ձայնն եմ ես·
Օ՛, ի զուր չես ճանչնար զիս· մօրդ աննըման ձայնն
եմ ես,
Ձեր պարտէզին մէջ երգող եկեհանիկին ձայնն եմ ես,
Ձեր հիւղակին կըտկըտան, ծոյլ հաւերուն ձայնն
եմ ես,
Ձեր շըւաֆին ֆովիկէն վազող ջըրին ձայնն եմ ես:
Օ՛, ի զուր չես ճանչնար զիս· գիւղակ մը կար, կը
յիշե՞ս,
Ֆու հայրենի գիւղակիդ կարօտի խոր կանչն եմ ես:

Օ՛, կը յիշեմ, կը յիշեմ, օ՛, ձայնէ՛ դեռ, բարի՛ ձայն,
Իմ հին, ոսկի օրերէն, օ՛, ձայնէ՛ դեռ, օրհնեա՛լ ձայն,
Դեռ ոռոգէ յուշերով անհուն արտերը հոգւոյս,
Մայիսի զո՛վ կիրակի, բարի՛ առտու, բարի՛ լոյս···:

ՎԱՉԳԻՆ ՇՈՒՇԱՆԵԱՆ

ՓՆԱՐԵՐԳՈՒԹԻՒՆ:— «Լիրա» յունարէն բառ մըն է եւ կը նշանակէ ճնար: Հին յոյները, ինչպէս հայերը, հանդիսաւոր օրերու կը կազմակերպէին պարեր եւ կ'երգէին երգեր, ընկերակցութեամբ ճնարի, բամբիռի, վինի եւ այլ նուագարաններու: Այդ երգերն են, որ ստացան ճնարերգութիւն անունը, եւ այդ ձեւի բանաստեղծութիւնը կոչուեցաւ ճնարական կամ ճնարերգական:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Պայծառահունչ·— *կազմուած է պայծառ եւ հունչ բառերէն: Հունչ կը նշանակէ հնչիւն, ձայն· պայծառահունչ՝ պայծառ ձայնով:*

Ոսկեհեր·– *Ոսկեղոյն մազեր ունեցող· հեր կը նշանակէ մազ, ծամ, վարս:*

Աղու·– *Անոյշ, քաղցր*

Եկխանիկ·– *Քաղցր ձայն ունեցող եւ կարմիր կտուցով թռչուն մը:*

Կտկտաւ·– *Կըտ–կըտ ձայն հանող (կ'ըսուի հաւերու համար):*

Շուաք·– *Շուք, ստուեր:*

ՎԱԶԳԷՆ ՇՈՒՇԱՆՆԱՆ (1903–1941)·– Գրագէտ եւ բանաստեղծ: Ծնած է Ռոտոսթօ: Ուսումը ստացած է ծննդավայրին մէջ, ապա Ֆրանսա, Վալապրի երկրորդական վարժարանը: Գրել սկսած է կանուխէն: Աշխատակցած է բազմաթիւ թերթերու եւ գրական հանդէսներու: Հիմնադիրներէն է «Մեհեան» գրական պարբերաթերթին: Առանձին հատորով հրատարակուած իր գործերն են «Գարնանային», «Ամրան գիշերներ», «Հին երգի կտոր մըն էր» եւն·: Զգած է անտիպ երկեր: Մեռաւ փարիզ, երիտասարդ տարիքի մէջ:

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ·– Հեղինակը որո՞ւ կ'ուղղէ իր խօսքը: Ո՞վ պատասխան կու տայ իրեն: – Ի՞նչ յուշեր կ'արթննան բանաստեղծի մտքին մէջ: – Ինչո՞ւ այդ բոլորը «յուշ» են միայն: – Ի՞նչ զգացում կը տիրէ այս հերթուածին մէջ: – Ցոյց տալ պատկերաւոր բացատրութիւնները եւ պարզել անոնց իմաստը:

43. ՕԴԱՅԻՆ ՃԵՊԸՆԹԱՅ

1

Օդանաւային դիտուԹեան մասնագէտներ կը զուչակեն, Թէ հեռու չէ այն օրը, երբ Լոնտոնի մէջ բնակող անձ մը պիտի կրնայ առաւօտ կանուխ օդանաւ նստիլ, կէսօրին հասնիլ Նիւ Եորք եւ իրիկուան վերադառնալ Լոնտոն:

Այս կարգի զուչակուԹիւն մը Թերեւս անհաւանական Թուի այսօր: Սակայն դիտուԹիւնը հակայաքայլ կը յառաջդիմէ եւ չատ բաներ, որոնք անկարելի եւ ցնորական կը համարուէին երէկ, հիմա կատարուած լրտղուԹիւններ են արդէն:

ԱնԹել հեռագրին յայտնուեց ձայնասփիւռը, ասոր ալ յայտնուեց խօսուն չարժանկարը: Այժմ հասարակ բաներ դարձած են երեքն ալ: ԳրեԹէ ամէն տուն ունի ձայնասփիւռի դործիք մը, իսկ ամէն քաղաքի մէջ կան խօսուն չարժանկարի սրահներ:

Ներկայիս օդանաւդրդուԹիւնն է, որ ամենէն աւելի կը դրաւէ մեր ուչադրուԹիւնը: Ամէն օր նորանոր նուաճումներ կը կատարուին այդ մարդին մէջ: Ասկէ չուրջ 50 տարի առաջ, Պլերիօ առաջին անդամ յայտեցաւ օդանաւով Մանչը անցնիլ, եւ ասիկա մեծ յայտնուԹիւն մը նկատուեցաւ այն ատեն: Հիմա մէկ փողոցէն միւսը անցնելու պէս բան մըն է Մանչը անցնիլ:

2

1920ին, անգլիական ցեփելին մը կրցաւ թռչիլ Լոնտոնէն Նիւ Եորք: Թռիչքը տեւեց մօտ հինգ օր: Յաջորդ տարին, անգլիական ուրիշ ցեփելին մը նոյն ճամբան կտրեց երեք օր եւ եօթը ժամէն: Անկէ ետք, Ամերիկայի եւ Եւրոպայի միջեւ կատարուեցան բազմաթիւ ուրիշ թռիչքներ, որոնց միջին տեւողութիւնը եղաւ երեք – չորս օր:

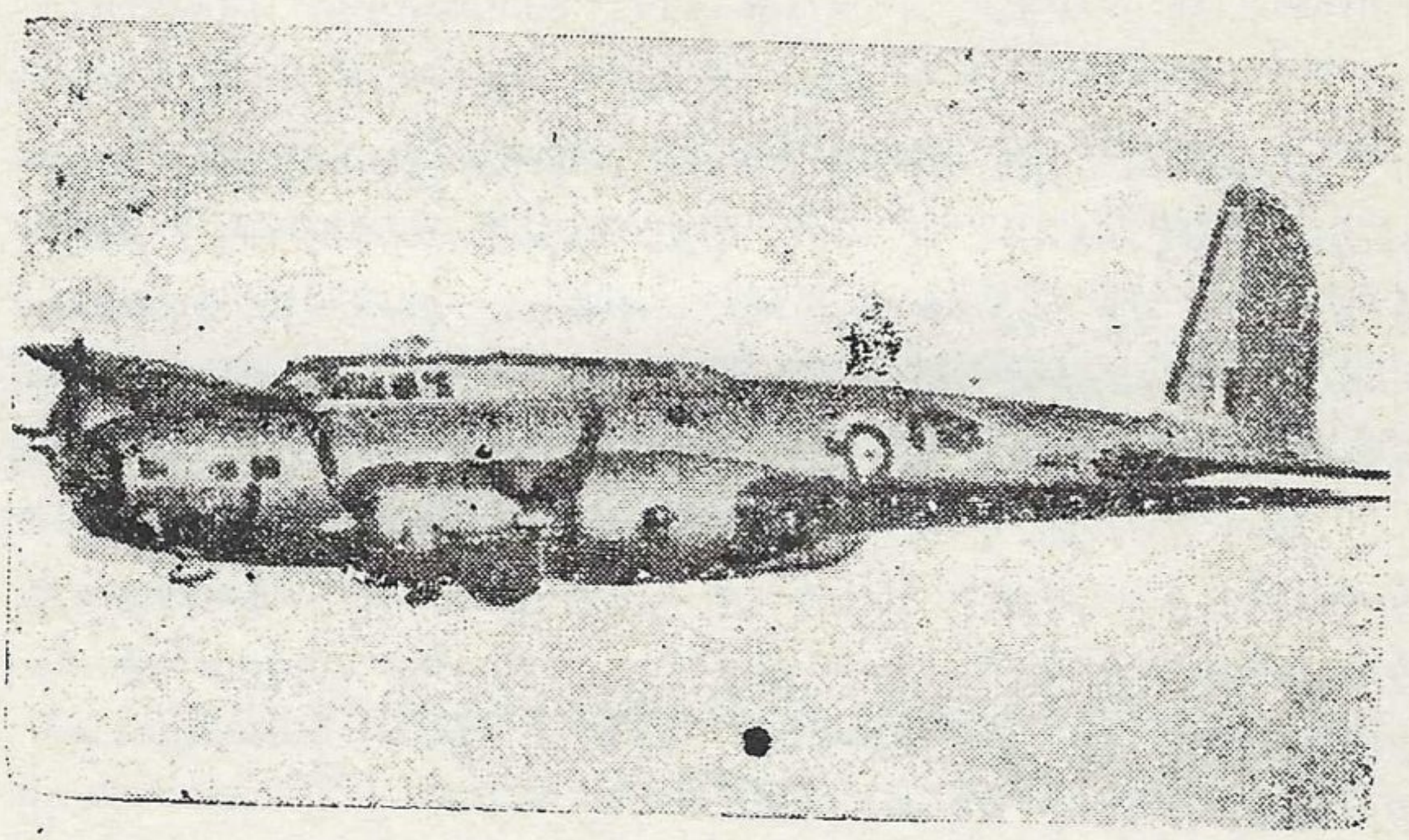

1927 Մայիսին, Լինտպերկ միս մինակը կատարեց իր հռչակաւոր թռիչքը Ամերիկայէն Փարիզ, որ տեւեց միայն մէկ օր եւ ութ ժամ: Իր թռիչքի միջին արագութիւնն էր ժամական 113 մղոն:

Լինտպերկի այս յանդուգն ձեռնարկը վերջինը չեղաւ: Ուրիշ օդանաւորդներ աւելի կամ պակաս արագութեամբ անցան ովկիանոսը:

Բայց մեր դարուն նշանաբանն է «միշտ աւելի արագ»: Օդանաւային գիտութիւնը հետամուտ է ստեղծելու հսկայ օդանաւեր՝ տասնըերկու շարժիչ մեքենաներով, փոխարինելու համար շոգենաւերը: Այդ հսկայ

օդանաւերը պիտի կարենան փոխադրել հարիւր ճամբորդ եւ պիտի ունենան առաջնակարգ ննջասենեակներ, լայն ու ընդարձակ ճաշասրահ, բաղնիք եւն.: Այն ատեն դիւրութեամբ կարելի պիտի ըլլայ Ատլանտեանը անցնիլ կէս օրուան մէջ եւ Ամերիկան ուղիղ գծով միացնել Եւրոպայի:

Այսօր ամենէն կատարելագործուած շոգենաւերը հազիւ կրնան նոյն տարածութիւնը կտրել չորսուկէս կամ հինգ օրէն: Այլեւս կարելի չէ շինել նաւ մը, որքան ալ մեծ կամ սրընթաց ըլլայ, որ կարենայ աւելի արագ ընթանալ:

Պէտք չէ մոռնալ, որ շոգենաւ մը իր 50–60,000 թոնոյի վիթխարի ղանգուածով ջուրը պիտի ճեղքէ ու անցնի, մինչ օդանաւը միայն թեթեւ օդն է, որ պիտի ճեղքէ: Օդին դիմադրութիւնը գրեթէ աննշմարելի է, բաղդատմամբ ջուրին բերած դիմադրութեան: Այս է պատճառը, որ օդին մէջէն գացող առարկայ մը կրնայ աւելի արագ յառաջանալ, քան ջուրին մէջէն գացող առարկայ մը:

Կասկած չկայ, որ ասկէ ետք արագ ճամբորդութիւնները պիտի կարենան կատարուիլ օդին մէջէն եւ ո՛չ թէ ծովէն:

Դ. ՊԱԼԸԳՃԵԱՆ

Ժողովրդական ասացուածք.– Անձրեւէն փախչիլ, կարկուտի բռնուիլ:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ճեպընթաց.– Արագընթաց, սրընթաց, մեծ արագութեամբ ընթացող (կառախումբ կամ օդանաւ):

Ձայնասփիւռ.– Ձայնը հեռու տեղեր սփռող, ցրուող, տարածող. կ'ըսուի նաեւ ձայնացիր (ռատիօ):

Նուաճում·– *Ցաղթանակ, յաղթութիւն· կը նշանակէ նաեւ տիրել, տիրապետել:*

Մարզ·– *Սահման, չրջանակ:*

Ցեփլին·– *Կոմս Ֆերտինանտ Ցեփլին (1837–1917) գերման ճարտարապետ մըն էր, հնարիչ՝ ղեկաւոր օդապարիկին, որ իր անունով կը կոչուի ցեփլին:*

Լիւնտպերկ·– *Ամերիկացի սաւառնորդ մը, որ նշանաւոր հանդիսացաւ իր կատարած թռիչքով՝ Նիւ Եորքէն ուղղակի Փարիզ:*

Շարժիչ·– *Շարժող, կ'ըսուի նաեւ չարժակ (մոթէօռ):*

Թռնիօ·– *Տակառաչափ, մէկ թոնոն հաւասար է հազար քիլոյի:*

ԴԱՆԻԷԼ ՊԱԼԸԳՃԵԱՆ·– Ծնած է Ամասիա 1896ին: Փոքր տարիքին գացած է Ամերիկա եւ հոն ստացած է իր միջնակարգ ուսումը: 1919ին վկայուած է Նիւ Ճըրսիի նահանգային համալսարանէն, իբրեւ էլեկտրագէտ–ճարտարագէտ: Աշխատակցած է «Գիտութիւն եւ գիտելիք» ամսաթերթին, գրելով գիտական յօդուածներ:

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ·– Ցիշել գիտութեան յառաջդիմութիւնը վերջին յիսուն տարուան ընթացքին: Մատնանշել մանաւանդ փոխադրութեան միջոցներու կատարելագործումը: Խօսիլ օդանաւերու, ձայնասփիւռի, շարժանկարի, անթել հեռագրի մասին ընդհանրապէս: Տալ մանրամասնութիւններ Լիւնտպերկի եւ ուրիշներու կատարած թռիչքի մասին Ամերիկայէն Եւրոպա:

44· ՔԱՂԱՔԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ ՎՆԱՍՆԵՐԸ

1

Հանդիպած էք անչուչտ մարդոց կամ կիներու, որոնք մանրամասնօրէն կը պատմեն իրենց վերաբերեալ տխրահռիթ կամ բերկրահռիթ նոր դէպք մը: Բարեւ տուողին ձեռքէն կը քաշեն եւ «եկուր քեզի հետ քիչ մը տեսնուինք» ըսելով պզօսարան մը կը տանին զայն: Շատ անգամ ալ ծանօթներու կամ բարեկամներու տուները կ'երթան, մի միայն իրենց պատահած դէպքը պատմելու համար:

Ինչ որ մեղադրելի է եւ քիչ մըն ալ աննեղելի, սա՛ է թէ այս մարդիկը կամ կիները յիշողութեան պակասի հետեւանքով մեծնոյն դէպքը հաղար անգամ կը պատմեն քեզի, միշտ իբրեւ թէ առաջին անգամ: Եւ կը պատմեն այնպիսի ձեւով մը կամ սկզբնատուրութեամբ մը, որ լեզուդ կը բռնուի եւ քաղաքավարութեան հակառակ կը դանես խօսքերնին կտրել անմիջապէս եւ ըսել իրենց.

— Ինծի պատմեցիր առիկա:

Երբեմն ալ, կարծելով որ ուրիշ նոր բան մը պիտի դրուցեն, թոյլ կու տաս, որ սկսին պատմել: Սկսա՞ն անգամ մը, կաշխէ երես պէտք է իրենց ըսելու համար.

— Գիտեմ, ինծի արդէն պատմեցիք անգամ մը:

2

Ուրբաթ երեկոյ մը, հետուէն տեսայ Մարգրիտ հանըմը՝ կերպասեղէնի վաճառատան մը դրան առջեւ: Զիս տեսնելուն պէս խնդաց եւ ձեռքով նշան ըրաւ, որ

իրեն մօտենամ: Անմիջապէս զգացի, թէ աղջիկը նշանելուն պատմութիւնը պիտի պատմէր նորէն: Արդէն պատմած էր քանի մը անգամ: Ո՞վ մտիկ պիտի ընէր հիմա: Հնարք մը կը փնտռէի գլխու ցաւէ մը ազատելու համար: Եւ գտայ: Քովը գացի եւ ձեռքը թօթուելով.

– Իմացայ, իմացայ, – ըսի, – շատ գոհ եմ, շատ աղէկ էք ըրեր:

– Ի՞նչը իմացար:

– Նշա՛նը, նշա՛նը... Աստուած կատարեալին հասցընէ:

– Ուրկէ՞ իմացար:

– Իմացայ:

– Հոգիդ սիրես, ո՞վ ըսաւ:

– Ինչո՛ւդ պէտք... շատ ուրախացայ:

– Արեւուդ մեռնիմ, ո՞վ զրուցեց:

– Մէկը զրուցեց:

– Մերա՜ք տուիր ինծի. ո՞վ կրնայ ըսած ըլլալ... Մարիամ տոտոն ըսած ըլլալու է եւ կամ Սողոմէ հանըմը: Ըսողը կը ճանչնա՞մ ես:

– Կը ճանչնաս, կը ճանչնաս: Մնաք բարով:

Եւ ճամբաս շարունակեցի:

3

Կիրակի առաւօտ մը եկեղեցիէն ելլելով դէպի տուն կ'երթայի: Ձայն մը ետեւէս զիս կը կանչէր: Ետիս դարձայ. Ղազարոս աղան էր, որ գաւազանի մը կըռթընած յամրաքայլ կը յառաջանար: Գիտէի իր պատմութիւնը. քանի մը անգամ դրասենեակս եկած եւ պատմած էր, թէ սոսկալի հիւանդութիւն մը անցուցած էր:

Խօսելու ժամանակ չտուի իրեն:

– Իմացայ, աղբա՛ր, իմացայ: Աս ի՛նչ հիւանդութիւն է եղեր, որ այսչափ տկարացուցած է քեզ: Ինչո՞ւ դուրս կ՚ելլես, քիչ մը հանգիստ ըրէ: Մնաք բարով:

– Կեցի՛ր նայինք, ո՞վ ըսաւ, տոքթո՞րը:

– Ո՛չ:

– Աւագերէցը ըսած ըլլալու է:

– Ո՛չ:

– Ուրեմն ժամկոչը ըսաւ:

– Ո՛չ, ո՛չ:

– Ո՞վ ըսաւ հապա:

– Բերնի պէս մէկէ մը իմացայ, ինչո՛ւ պէտք: Քանի մը շաբաթ դուրս մ՚ելլեր, որ ինքզինքդ գտնես:

Մեծ եւ արագ քայլերով հեռացայ:

Ամիսներ անցան: Օր մը դարձեալ հանդիպեցայ Մարգրիտ հանըմին, ուրիշ օր մըն ալ նորէն Ղազարոս աղան տեսայ: Ասոր ցաւակցութիւնս յայտնեցի, անոր՝ խնդակցութիւնս, ինքզինքս ազատեցի, փառք տալով Նախախնամութեան, որ աստանկ կարճ եւ ազդու հնարք մը ներշնչած էր ինծի՝ գլխու ցաւէ փրկուելու համար:

ՅԱԿՈԲ ՊԱՐՈՆԵԱՆ

Ժողովրդական ասացուածք.– Պարապ նստել, լեցուն ունել:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Բերկրաւէտ.– Բերկրութեան, ուրախութեան առիթ տուող, հականիշը՝ տխրառիթ:

Մերաք.– Թուրքերէն բառ. կը նշանակէ հոգ, մտմտուք:

Աւագերէց.– Աւագ եւ երէց բառերէն կազմուած բարդ բառ մը: Կը նշանակէ աւագ, գլխաւոր քահանայ:

ՅԱԿՈԲ ՊԱՐՈՆԵԱՆ (1843–1891)։– Նշանաւոր երգիծաբան։ Ծնած է Ադրիանուպոլիս (Էտիրնէ) եւ մեռած Պոլիս։ Ուսումը ստացած է ծննդավայրին մէջ։ յաճախած է նաեւ յունական վարժարան։ Եղած է աշխատակից կամ խմբագիր «Եփրատ», «Մեղու», «Թատրոն» թերթերուն։ Ունի բազմաթիւ գործեր, ինչպէս՝ «Ազգային ջոջեր», «Մեծապատիւ մուրացկաններ», «Հոսհոսի ճեռատետրը», «Պտոյտ մը Պոլսոյ թաղերուն մէջ», «Ծիծաղ» եւն., նաեւ «Արեւելեան ատամնաբոյժ», «Պաղտասար աղբար», «Շոդոմորթը» կատակերգութիւնները (այս վերջինը հրատարակուած է իր մահէն ետք)։

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ։— Հեղինակը ի՞նչ կ'ուզէ ծաղրել իր այս գրուածքին մէջ, իր ո՞ր գործէն առնուած է նա։ Ո՞րն է իր մշակած սեռը գրականութեան մէջ։ – Ուրիշ ո՞ր գրողները ծաղրած են մեր ծիծաղելի բարքերը։ – Կրնա՞ք մատնանշել ուրիշ ծաղրելի բարքեր ու սովորութիւններ մեր մէջ։

45. ՆԱԻԸ

Ակութին մէջ կոճղեր կ'այրին՝
Արեւմարի երանգներով;
Ու սեղմելով թոռն իր կուրծքին՝
Կը մըրափէ պապն անխըռով:

Ճըրագի մը լոյսը տըրտում
Կ'իյնայ արծաթ մազին վըրայ,
Պապն՝ երազի գիրկն անպատում՝
Տարտամ բառեր կը փըսփըսայ:

Մինչ մամիկին շրջանակուած
Նըկարը հոն, պատին վըրայ,
Նայուածքով մը հեզ ու գըթած՝
Անոր վըրայ կը գուրգուրայ:

Ա՛լ ձանձրացած՝ թոռնիկն, անդին,
Շընիկին հետ կատակելէն,
Կ'երթայ փարիլ պապի վըզին,
Խնդրելու նոր հեքիաթ մ'իրմէն:

Սաղմոսն յանկարծ կ'իյնայ գետին,
Կը բանայ պապն աչերն աղուոր,
Ու սեղմելով թոռն իր կուրծքին՝
Կը յօրինէ հեքիաթ մ'անոր:

Ու կը պատմէ, յօրանջելէն,
Պատմութիւնն այն ճերմակ ձաւի,
Որ պիտի գայ հեռուներէն
Ու պապիկը առնէ տանի...:

ՎԱՀՐԱՄ ՍՕՖԵԱՆ

ՔՆԱՐԵՐԳՈՒԹԵԱՆ ՅԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԸ·– Քնարերգական բանաստեղծութեան գլխաւոր յատկանիշներն են անկեղծութիւն, պատկերաւոր ոճ, երաժշտականութիւն, զգացումի խորութիւն եւ արտայայտութեան խտութիւն:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ակութ·– *Կրակարան:*

Երանգ·– *Գոյն:*

Տարտամ·– *Անորոշ, չփոթ:*

ՎԱՀՐԱՄ ՍՕՖԵԱՆ·– Բանաստեղծ: Ծնած է Գըննըլար, ապա մեկնած Ամերիկա: Իր քերթուածները հրատարակուած են երկու առանձին հատորներով·– «Բիչ մը երկինք» եւ «Լոյս եւ ստուեր»:

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ·– Ներկայացնել պապիկներու գուրգուրանքը իրենց թոռներուն հանդէպ: – Մատնանշել մամիկին բացակայութիւնը, այդ բացակայութեան պատճառը եւ անոր հետեւանքով պապիկին զգացած վիշտը: – Կրնա՞ք բացատրել պապիկին պատմած հեքիաթին իմաստը· ի՞նչ նաւ է, որ պիտի գայ հեռուներէն ու առնէ տանի պապիկը: Եւ ինչո՞ւ «ճերմակ» պիտի ըլլայ նաւը:

46. ՊՈՒՏ ՄԸ ԶՈՒՐ

1

Անգլիական վաճառաբարձ նաւով մը Լոնտոն կ'երթայի: Գիշեր մը, երբ դեռ հազիւ սկսած էի մրափել, խցիկիս դուռը զարնուեցաւ արագ ու բուռն հարուածներով: Ցատկեցի անկողինէս վար եւ բացի դուռը: Նաւաստի մըն էր:

– Շո՛ւտ, հագուեցէք, – ըսաւ աճապարանքով, – նաւապետը ձեզի կը սպասէ. չո՛ւտ ըրէք:

Քիչ մը այլայլած՝ այս յանկարծական կոչէն, սանդուխէն վար չտապեցի: Նաւապետը, դիշերազգեստով ու բոպիկ, դիս տեսնելուն պէս, դէպի իմ կողմս յառաջացաւ ու նեղսիրտ չեչտով մը.

– Ֆրանսերէն դիտե՞ք, – հարցուց:

– Այո՛, պարոն:

– Ուրեմն հետս վեր եկէք:

Երբ կամրջակին վրայ ելանք.

– Տեսէք ի՛նչ կ'ուզեն սա մարդիկը, – ըսաւ մինչ նոյն նեղսիրտ չեչտով ու ձեռքը դէպի նաւուն ծիրը երկարելով:

Շուարած՝ խելքին ծայրը փութացի: Նաւաստի մը կեցած էր հոն եւ պարան մը կ'երկնցնէր դէպի վար: Ծռեցայ քիչ մը եւ զարմանքով նշմարեցի, տասնեակ մը մեթր հեռաւորութեամբ, փոքրիկ նաւակ մը, որ կը քաշուէր կու դար նաւուն ետեւէն, ծիրին ճերմակութեանը վրայ:

Պզտիկ, չատ պզտիկ նաւակ մըն էր, որուն մէջ զուարճ համազգեստով երկու երիտասարդներ, իրարու ուսէ բռնած, ոտքի կեցած էին եւ օգնութեան սպասողի անձկագին կերպարանքով մը մեզի կը նայէին: Ծերուկ նաւավար մը ղեկը բռնած կը ծխէր անոնց եռին, համակերպած մարդու հանդարտութեամբ:

2

Միջերկրականի մէջտեղները պէտք էինք ըլլալ: Ինչպէս այս մարդիկը կրցեր էին, փետուրի պէս ճըղճիմ նաւակի մը մէջ, մինչեւ այս հեռաւոր ու սպառնալի բացերը դալ: Բայց զարմանալու ատենը չէր: Նաւապետը քովս կեցած էր, իր սպասումին մէջ անհամբեր ու հրամայական:

– Ինչ կ'ուզէք, պարոննե՛ր, – հարցուցի:

Երկուքը մէկ անգամ հեւ ի հեւ ու ցամքած ձայնով մը պատասխանել.

– Մենք վախստականներ ենք Ալժերիի Ֆրանսական բանակէն: Օդին դիզեցկութենէն օգտուելով այս սպանիացի ձկնորսին նաւակը նետուեցանք ու ծովուն վրայ փրկարար հանդիպումի մը յոյսովը յառաջացանք: Երկու օրէ ի վեր ցամաքը ձգած ենք եւ դեռ նաւու մը չէինք հանդիպած: Մեր պաշարը հատած է ու ծարաւէն կը մեռնինք: Ամէն վայրկեան մօտալուտ փոթորիկին վտանգը մեր կեանքին կը սպառնայ: Հիմա կը պաղատինք, յանուն Աստուծոյ, որ պարոն նաւապետը հաճի մեզ իր նաւը առնել եւ որեւէ օտար եղերք մը ձգել: Ձամբու ծախքը կրկնակի կը վճարենք:

Ա՛լ մոխիկ չըրի, անմիջապէս եռիս դարձայ: Նաւապետը բացատրութեանս կը սպասէր խոժոռադէմ:

կրցածիս չափ աղդու եւ յուզիչ բառերով ներկայացուցի այդ պինուորներուն ահռելի վիճակը: Երբ ես նաւապետին կը խօսէի, փախստականները կսկծալի ձայնով մը անդադար կը կրկնէին վարէն.

— Ցանուն Աստուծոյ, յանուն մարդկութեան...

Բայց հազիւ թէ արտասանած էի փախստական բառը, նաւապետը բարկութեամբ ընդմիջեց զիս եւ նաւաստին դառնալով՝ հրամայեց թող տալ պարանը:

Այդ ատեն քստմնելի, աղեխարչ բան մը պատահեցաւ: Երկու փախստական պինուորները, սրտաճմլիկ ձայնով մը, որ հոնդիւնի պէս խռպոտ կը հնչէր, սկսան պոռալ.

— Պուտ մը չո՛ւր...: Օ՛հ, դոնէ պուտ մը չո՛ւր...

Նաւապետը երթալու վրայ էր. վաղեցի թեւէն բռնեցի եւ աղաչաւոր չեչտով մը ըսի.

— Պարո՛ն, պարո՛ն, ջուր կ'ուզեն. ըսէք, որ քիչ մը ջուր դոնէ տան իրենց: Մեղք են, պարո՛ն:

Բայց նաւապետը, անտարբեր, թեւը քաշելով ձեռքէս՝ մերժողական մռլտաց.

— Նեւըր մայնտ:

Ու երկրորդ նաւաստին դառնալով՝ հրամայեց արագացնել նաւուն ընթացքը: Ցեւոյ ելաւ դնաց իր ընդհատուած քունը չարունակելու:

Երբ եակս դարձայ, նաւակը արդէն կորսուած, անհետացած էր տեսողութեանս սահմանէն: Բայց դեռ ականջներուս մէջ կը հնչէր եղկելի փախստականներուն պարտուանջ աղաղակը:

— Պուտ մը չո՛ւր... դոնէ պուտ մը չո՛ւր...

ՍՈՒՐԻՆ ՊԱՐԹԵԻԵԱՆ

Ժողովրդական ասացուածք.— *Մօրը մանածը ծախած է:*

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Վաճառաբարձ·– *Վաճառք, ապրանք բեռցած:*

Ծիր·– *Շրջանակ, բոլորակ, չրջապիծ:*

Խելք·– *Նաւուն յետսակողմը, ետեւի կողմը:*

Զուաւ·– *Թրանսական հետեւակազօրաց դասին պատկանող զինուոր: Զուաւներու զօրախումբը ստեղծուեցաւ Ալժերիի մէջ, 1831ին. անոր մաս կը կազմէին տեղացիներ եւ եւրոպացիներ:*

Քամմելի·– *Մազերը փուչ փուչ ընող, սարսափելի, զարհուրելի:*

Աղեխարշ·– *Սրտաճմլիկ, ազեկէդ:*

Նեւըր մայնտ – *Անգլերէն բառ. կը նշանակէ՝ հոգ չէ:*

Եղկելի·– *Խեղճ, խղճալի, թշուառ:*

ՍՈՒՐԻՆ ՊԱՐԹԻԵԱՆ (1876–1922)·– Գրագէտ եւ հրապարակագիր: Բուն անունն է Սիսակ Պարտիզպանեան: Իր հրատարակուած գործերն են «Հայուհին», «Քայֆայում», «Կիլիկեան արիւրիբը», «Զայնը հնչեց» եւ «Անմահ բոցը» (վերջին երկուքը՝ թատերախաղ):

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ·– Պատմել նիւթը: Ցոյց տալ երկու գինուորներուն փախուստին հաւանական պատճառները: – Հեղինակը ի՞նչ կը զգայ կամ կը մտածէ այդ փախստական գինուորներուն մասին: Ընդգծել այն մեծ վտանգը, որուն ենթակայ էին անոնք: – Ո՞վ էր իրենց այդ վիճակին պատասխանատուն: – Վեր առնել նաւապետին վերաբերումը եւ իր մերժումին արդար կամ անարդար հանգամանքը: Ի՞նչ պիտի ընէիք դուք անոր տեղ:

ՓԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ·– Վերատեսութիւն աւանդուած կանոններու:

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ·– Նկարագրեցէք տեղատարափ անձրեւ մը:

47. ԱՂԱ ՅՕՀԱՆՆԷՍ ԲԱԲԻԿԵԱՆՑ

1

Հարիւր եօթանասուն տարի առաջ, հոլանտական եռակայմ մը զարհուրելի փոթորիկի մը կը բռնուի Սինկափուրէն անդին, երբ կը պատրաստուէր Բարեյուսոյ Գլխու ճամբով Ատլանտեան ովկիանոս անցնիլ, եւրոպական նաւահանգիստ մը մտնելու համար:

Նաւապետին անճարակութենէն թէ փոթորիկին ուժգնութենէն, անանկ կը պատահի, որ եռակայմը իր ճամբան կորսնցնէ եւ փոխանակ Բարեյուսոյ հրուանդանը ուղղուելու, մօլորի դէպի Խաղաղական եւ այդ անուանման ովկիանոսին վրայ ա՛լ աւելի արհաւիրալից փոթորիկի մը մատնուի:

Նոր Ջուղայեցի հայ վաճառական մը, աղա Յօհաննէս Բարիկեանց, իր բովանդակ հարստութիւնը ապխոնի վերածած, այդ մեւնոյն եռակայմով Եւրոպա կ'երթար՝ հսկայ չահելու ակնկալութեամբ: Բարձրահասակ ու նիհար մարդ մըն էր, արտակարգ կամքի ուժով մը օժտուած, ուսեալ եւ առաքինի, ազնուածաւախ ու բարեպաշտ, ինչպէս վկայած են իր ժամանակակիցները: Իր բարեպաշտութիւններէն գժրախտաբար անծանօթ կը մնան մեզի. սա՛ միայն ծանօթ է, թէ ինք եղած է մեծապոյն մեկենասը Վենետիկի Մխիթարեանց այն հաստատութեան, որ մայր վանքէն բաժնուելով Թրիէսթէ վնաց եւ վանք ու տպարան հիմնեց այնտեղ:

2

Փոթորիկին ամենէն սաստկացած մէկ առտուն, նաւապետը կը կանչէ վաճառականները եւ անոնց կ'իմացնէ, թէ պիտի ստիպուի բոլոր բեռները ծով թափել, նաւուն ջուր առնելուն պատճառով:

– Բայց ո՞ւր կը դտնուինք, ո՞ւր կը գիմենք, – կը հարցնեն վաճառականներէն մէկ քանին:

– Չեմ գիտեր, թէ ո՛ւր կը դտնուինք, չեմ գիտեր նաեւ, թէ ո՛ւր կը գիմենք, որովհետեւ ամէն գործիք խորտակուած կամ աւրուած է արդէն, – կը պատասխանէ նաւապետը:

– Բայց վերջապէս տեղ մը պիտի հասնինք, – վրայ կու տան միւսները:

– Անշուշտ պիտի հասնինք, պայմանաւ սակայն, որ նախապէս նաւը փրկենք, եւ ասոր համար անհրաժեշտ է բեռները ծով նետել:

Ազա Բաբիկեանց անխօս վկան եղած էր այս խօսակցութեան: Եթէ բեռները իսկապէս ծով թափէին, իր ամբողջ հարստութիւնը վրայ պիտի երթար: Ինք տակաւին յուսալից էր. նախազգացում մը իրեն կ'ըսէր, թէ պիտի փրկուին եւ նոյնիսկ մօտ ատենէն, թերեւս նոյն օրն իսկ, թերեւս քանի մը ժամէն: Պէտք էր միայն ճար մը գտնել՝ նաւապետին որոշումը դոնէ օր մը յետաձգելու համար:

3

Երբոր միւս վաճառականները կու գան իր ալ կարծիքը իմանալու, ան արդէն իսկ դատած է հնարը ու կը պատասխանէ արհամարհոտ ձեւտով մը.

– Ես աւելի մեծ գաղափար ունէի ձեր վրայ. չէի կարծեր, որ անճարակ մարդու մը խօսքէն խաբուելու չափ միամիտ էք:

Վաճառականները ապշութեամբ իրեն կը նային:

– Կը զարմանա՞ք, – կը հարցնէ աղա Բաբիկեանց. – բայց դուք չէ՞ք հասկցեր տակաւին, թէ այդ հոլանտացին նաւապետութենէ բան չի հասկըցար: Այսքան օր կ'ընէ վոթորիկին դիմացանք, եւ հիմա որ փրկութիւնը մօտ է...

– Փրկութիւնը մո՛տ է, – կը պոչեն բոլորը մէկ:

– Հապա՛... Թող նաւապետը իր պարծը լնծի յանձնէ այս օրն ու պիչերը, եւ վաղը ձեզ ցամաք կը հանեմ:

– Բայց դուն նաւապետութիւն պիտո՞ս:

– Ես նաւապետի դասակ եմ եւ ամբողջ կեանքս նաւերու մէջ անցուցեր եմ... Ձեզի կ'ըսեմ, որ վաղն առտու պիտի փրկուինք, եւ այդ անխելքը ելեր ապրանքները ծովը թափել կ'ուզէ:

ԱՂԱ Յ. ԲԱԲԻԿԵԱՆՑ

Վաճառականները ճար կ'ընեն, ճարակ կ'ընեն, կը համոզեն նաւապետը, եւ նոյն օրն իսկ աղա Բաբիկեանց կ'ելլէ այ կը վակուի նաւապետին խուցը, ձեռք առնելով նաւուն հրամանատարութիւնը:

Նոյն պիչերը իսկապէս վոթորիկը կը դադրի եւ առտուն, հալիւ լոյսը ցաթած, մշուշի մէջ թաղուած՝

բայց յայտնապէս տեսանելի ցամաք մը կը նշմարուի հեռուէն։

— Ցամա՛ք, ցամա՛ք, — կը գոռայ ամէն մարդ։

Եռակայմը կը թնդայ ուրախութեան եւ հրճուանքի աղաղակներով։ Վաճառականները կու գան իրենց երախտիքը կը յայտնեն աղա Բաբիկեանցի, կը խոստանան իրենց ապրանքէն կարեւոր մաս մը իրեն նուիրել։ Ամօթահար նաւաստեան ալ կու գայ ներում կը խնդրէ։ Նոյնիսկ կիները իրենց զարդոսկիներն ու գինդերը կը բերեն իր ոտքերուն առջեւ կը սփռեն եւ ձեռքերը կը համբուրեն։

Ողջունուած ցամաքը Ամերիկան էր։

ՄԻՐՍԷՏԻՍ

Ժողովրդական ասացուածք.— *Բերանը բակլայ չի թրջեր։*

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Եռակայմ.— *Երեք կայմով նաւ։*

Արհաւրագին.— *Սոսկալի վախնալիք, սարսափելի, զարհուրելի։*

Աֆիոն.— *Խաշխաշ կոչուած բոյսի մը հիւթը, որ թմրեցուցիչ յատկութիւն ունի։ Կ'ըսուի նաեւ ափիոն։*

Մեկենաս.— *Օգոստոս կայսեր բարեկամ հռոմայեցի ասպետ մը, որ կը քաջալերէր գրականութիւնն ու արուեստը եւ կը վարձատրէր գրագէտները։ Իր անունը փոխաբերաբար կը գործածուի իբր պաշտպան գիտութեանց եւ արուեստներու։*

Թրիէսթէ.— *Գլխաւոր նաւահանգիստ Ադրիական ծովու վրայ։ Վենետիկի Մխիթարեաններէն բաժնուած խումբ մը միաբաններ Թրիէսթէի մէջ հիմնեցին վանք եւ տպարան, զորս ետքէն փոխադրեցին Վիեննա։*

Զարդոսկի.— *Իբրեւ զարդ գործածուելու յատուկ ոսկի։*

Գինդ.—*Ականջի օղ։*

ՄԷՐՍԻՏԷՍ.— Գրագէտ եւ հրապարակագիր: Բուն անունն է Արամ Անտոնեան: Ծնած է Պոլիս: Աշխատակցած է պոլսահայ թերթերու եւ վարած է «Լոյս» գրական շաբաթաթերթը: Իր գործերն են «Այն սեւ օրերուն...», «Կաւէ արձաններ» եւն.: Կազմած է «Գանձարան» անունով ծանօթ ընթերցանութեան դասագիրքերու շարք մը: Մեռած է Փարիզ, 1951ին:

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.— Պատմել նիւթը, ֆարտէզին վրայ ցոյց տալով եռակայմին կտրած ճամբան: — Խօսիլ շոգենաւի եւ ուրիշ գիւտերու մասին, որոնք կը ծառայեն դիւրացնելու եւ արագացնելու հաղորդակցութիւնները երկրէ երկիր: — Խօսիլ Մխիթարեաններու եւ անոնց կատարած կարեւոր դերի մասին: — Ցիշել Ամերիկայի գիւտը եւ ներկայացնել Գոլոմպոսը, իբրեւ երկրաչոյզ: — Ի՞նչ բանի կը վերագրէք աղա Բաբիկեանցի յաջողութիւնը:

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ.— Նամակ՝ հեռու երկիր բնակող ազգականի մը:

48· Մ Ա Ս Ի Ս Ի Ն

Դուն Մասի՛սն ես··· Եւ կը նայիմ, կը նայիմ ես
Անյագ աչքով, մինչ սիրտըս ալ աչք մ'է կարծես,
Որ ընդլայնած ես կը գրկէ ամբողջապէս,
Քեզ կը ծըծէ զերդ ջուրը՝ հո՛ղն արեւակէզ···

Կը տեսնե՞ս զիս, ո՛վ մեծ վըկան մեր անցեալին,
Եւ կը գգա՞ս, թէ նայուածքիս մէջ ո՛րքան նայուածք
Եւ հոգւոյս մէջ գահակործան ցաւի՛ աստուածք
Քու անասնան գահիդ առջեւ կը կողկողին···

Արշալոյսին մէջ ծիրանի կը հագնիս դուն·
Ջինջ օդին մէջ կը ծըփծըփաս, բայց չես ժպտուն,
Քեզ գըրաւած է յիշատակն հին դարերուն···

Եւ տխո՛ւր ես, զի իշխանաց փառապըսակ
Հսկայաբայլ տեսար անցնիլն ոտքերուդ տակ,
Եւ զի յոյսի հորիզոններն են այժըմ փակ····

ՎԱՀԱՆ ԹԷՔԷՅԵԱՆ

ՓՆԱՐԵՐԳՈՒԹԵԱՆ ՏԱՐԲԵՐԸ·– Փնարերգական բանաստեղծութիւնը միւս բոլոր սեռերէն կը զանազանուի իբրեւ անձնական ապրումներու անմիջական արտայայտութիւն: Անոնց մէջ կ'արտացոլան ներքին, մտքիմ զգացումներ· ինչպէս վիշտ, սէր, կարօտ, ուրախութիւն, յոյս, քախիծ եւն·:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Անյագ·– *Չյագեցող, չկշտացող:*

Ջերդ·– *Պէս, ինչպէս, նման. կը գրուի նաեւ զերթ:*

Գահակործան·– *Գահը կործնցուցած, կործանած:*

Անսասան·– *Չսասանող, չերերացող, հաստատուն:*

Կողկողիլ·– *Լալ, ողբալ, հեծել:*

Ծիրանի·– *Ոսկի գոյն. ծիրանի հագնիլ՝ փոխաբերաբար կը նշանակէ ոսկիի գոյն առնել, կարմրիլ:*

Փառապսակ·– *Փառքով պսակուած, փառաւոր:*

Փակ·– *«Ցոյսի հորիզոնները փակ են», փոխաբերաբար կը նշանակէ ամէն յոյս կորսուած է կամ կորսուելու վտանգին ենթակայ: Այս յոռետեսութեան իրրեւ բացատրութիւն՝ նկատել պէտք է որ ներկայ քերթուածը գրուած է 1911ին, այսինքն Հայաստանի ստեղծումէն առաջ:*

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ·– Ընդգծել խորունկ սէրը, զոր հեղինակը դրած է իր այս հերթուածին մէջ: Ո՞ւր մանաւանդ կը զգացուի այդ սէրը: – Բացատրել երկրորդ տունին իմաստը· ի՞նչ «աստուածներ»ու մասին է խօսքը: – Ի՞նչ պատկերով կը ներկայանայ Մասիսը հեղինակին· ինչո՞ւ տխուր կը տեսնէ զայն միշտ: – Խօսիլ Արագածի եւ Լուսաւորչի կանթեղի մասին:

49· ԿԵՌԱՍՆԵՐԸ

1

Գլխաւոր եւ ցաւոտ խնդիրը ծաղկոցն էր, ուր կը յաճախէին չորսէն եօթը տարեկան չքաւոր երախաներ: Ծաղկոցը երկսեռ չէր· աղջկանց դպրոցը ունէր իր ծաղկոցը եւ մանչերուն դպրոցը՝ իւրը: Երկու բաժանմունքներն ալ յանձնուած էին հինէն մնացած պառաւ վարժուհիի մը եւ ծերունի պատուելիի մը, որոնց ամբողջ դերը կը կայանար մանուկները լուռ եւ անշարժ պահելու մէջ:

Աղջկանց ծաղկոցին մէջ պրեզ կարդալ կը սորվեցընէին փոքրերուն՝ աւանդական այբբենարանի մը մէջէն, որուն առաջին էջին վրայ սեւ խաչ մը կար, տակը պրուած· «Խաչ, օգնեա՛ ինձ»:

Շնորհիւ այն բանին, որ ես պրեթէ մինակս սորված եմ կարդալ, այլ պղուելի այբբենարանը ձիս չէ տանջած: Բայց վհատեմ, որ ան մղձաւանջն էր մեր ժամանակի երախաներուն: Ի՛նչքան տաք արցունք թափուած է անոր էջերուն վրայ, ի՛նչքան մանկական չըրթունքներ հեկեկալով հեղած են անոր վանկերը· բեն այբ՝ բա, բեն եչ՝ բե...:

2

Բայց դպրոցին մէջ ամենէն տաժանելի պահը ճաշի ժամն էր:

Ամէն մէկ աչակերտուհի իրեն հետ կը բերէր ցերեկուան ճաշը, չքաւորները՝ փոքրիկ ծրարներով,

որոնց մէջ կային հայ եւ քանի մը ճիթապտուղ, երբեմն ալ միայն չոր հայ: Կը պատահէր, որ այդ չոր հայի ծրարն ալ չբլլար յաճախ:

Հարուստները իրենց տան ծառային միջոցաւ կը ղրկէին մեծ ափսէները, երկու–երեք տեսակ կերակուրներով եւ անուշեղէններով: Արհեստաւորներու տղաքը կ'ունենային մէկ տեսակ կերակուր եւ եղանակին համեմատ միրգ մը:

Կիրակոս աղբար, դպրոցին անտեսը, կը կատարէր սպասարկութիւնը անոնց, որոնք տան ծառայ չունէին, իսկ անտեսուհին, կախարդի երեւոյթով պառաւ մը, կերակուրները կը տաքցնէր կրակարանին վրայ: Խորտիկներու հոտը, երբեմն խորովածի ախորժաբեր բուրումը կը բռնէին սեղանատունը: Անոնք որ կերակուր ունէին, անհամբեր ախորժակով կը նստէին իրենց ափսէներուն առջեւ, իսկ չքաւորները կը խռնուէին անկիւն մը, միւսներէն հեռու:

3

Օր մը՝ պարտէզը, նախընթրիքի պահուն, Մելինէ անուն աղջիկ մը կեռաս կ'ուտէր: Դեռ նոր թեւակոխած էինք պարունը, եւ կեռասը կը համարուէր հազուադիւտ բան մը: Մելինէի դէմ նստած էր չքաւոր աղջիկ մը եւ պղտ կատուի աչքերով կը դիտէր կեռասները:

Մելինէ մէկ ափին մէջ լեցուցած էր պտուղները, միւս ձեռքով կը բռնէր անոնց կոթէն եւ, մօտեցնելով բերնին, կը խածնէր հիւթեղ պտուղը: Դիմացը նստած աղջիկը, ամէն անգամ, իր ցանկացող շրթներով ուտելու չարժում կ'ընէր, եւ բերնին ջուրերը կը վազէին:

Այս տեսարանը տակն ու վրայ ըրաւ զիս. զժուար

էր հանդուրժել անոր: Վայրենիի ճապուկ չարժումով մը մօտեցայ, խլեցի կեռասները Մելինէի ափէն եւ մէկ թափով նետեցի պարտէզի պատուհանէն անդին:

Եւ երբեք չհասկցայ, թէ ինչո՛ւ փոխանակ Մելինէի, չքաւոր աղջիկն էր, որ հեծեծանքով սկսաւ լալ:

ՋԱՊԻԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

Ժողովրդական ասացուածք.— *Պղտոր ջուրի մէջ ձուկ որսալ:*

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Պատուելի.— *Հին ատեն ուսուցիչները պատուելի կը կոչուէին. բառը կը նշանակէ պատիւի արժանի:*

Մղձաւանջ.— *Ծանր հոգ, նեղութիւն, տագնապ:*

Չքաւոր.— *Չունեցող, աղքատ:*

Խորտիկ.— *Համեղ կերակուր, համադամ:*

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.— Պատմել նիւթը ամփոփ ձեւով: Մատնանշել հեղինակին դատումները ծաղկոցի եւ հոն տիրող կարգ ու սարքի մասին: — Ո՞րն էր, իր կարծիքով, ամենէն տաժանելի պահը դպրոցին մէջ: Ի՞նչ բանէ մղուած՝ հեղինակը խլեց Մելինէի կեռասները եւ նետեց պատէն անդին:

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ.— Բնութեան խնդիր:

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ.— «Ճաշի պահը դպրոցին մէջ»:

50. ՇԱԲԱԹ ՄԸ ԾԱՌԻՆ ՎՐԱՅ

1

Երեւակայեցէ՛ք, ամբողջ շաբաթ մը բնակեր եմ ես թթենիի մը վրայ։ Այն ատեն, որքան կը յիշեմ, տասներեքէն տասնըչորս տարեկան պէտք է ըլլայի։ Ահագի՛ն տղայ եւ ամբողջ շաբաթ մը ծառին վրայ...։

Չեմ գիտեր ի՛նչ ծանր յանցանք մըն էի գործեր, եւ գիտնալով, որ երբ հայրս գայ, անշուշտ խստօրէն պիտի պատժէ զիս, մտածեցի փախուստ տալ եւ խուսափիլ պատիժէն։ Մեր բակը, ճիշդ փողոցի դրան դէմ, կար կիսաչոր թթենի մը, որ իր բարձրութեան վրայ բազկաթոռի պէս բան մըն էր կազմեր։

Բարձրացայ հոն՝ հետս առնելով ներքնակ մը եւ բարձ մը. զանոնք փռեցի ճիւղերուն վրայ, յարմարցուցի, ապա կամաց մը իջայ վար, մէկիկ-մէկիկ վեր հանեցի աման մը ջուր, հաց, պանիր ու տեղաւորուեցայ։

Հայրս կէսօրին տուն եկաւ. կը փնտռէր զիս, որ պատժէ. բայց երբ իրեն ցոյց տուին ծառը ու վրան թառած այլանդակ թռչունը, ծիծաղը բռնել չկրցաւ։

– Լա՛ւ, – ըսաւ, – մնացիր հոդ, տեսնենք վերջը ո՛վ կը զղջայ։

Ու մնացի։ Անշարժ գամուեր էի հոն ժամերով։ Ա՛լ երեւակայեցէք, ի՛նչ տանջանք պիտի ըլլար ասիկա այն տեսակ պատանիի մը համար, որ վարժուած էր

չարժուն կեանքի, կը սիրէր վազել, մտնել ամէն տեղ, ելլել փողոց, մաղլցիլ տանիքներուն վրայ...

Այո՛, իրաւունք ունէր հայրս, չէր անցեր երկու ժամ, որ արդէն կը ղղջայի ըրած խենթութեանս վրայ: Սակայն յամառեր էի, չէի ուզեր տեղի տալ, իջնել, պատիժս կրել, կամ ներողութիւն խնդրել ու աղաչել:

Ոբեմն պէտք էր բանով մը զբաղէի: Քանի մը ճիւղեր կտրեցի, թափեցի վար. տերեւները կը թքոտէի, կը վակցնէի բուռիս ու կը պայթեցնէի: Ետքը դիտեցի չրջակայքը, ծառին վրայ իջնող թռչունները, դարձայ ասդին, անդին, փորձեցի քնանալ, բայց անկարելի էր. կողերս կը ցաւէին, տեղս կը սկսէր նեղացուցիչ դառնալ:

Քանացի իջնել ծածուկ, քիչ մը վազվզել, ոտքերս չարժել, բայց հայրս, բաց պատուհանին առջեւ նստած, ղէմքը չիտակ իմ կողմս, կը կարդար:

— Կարդա՛մ, — յանկարծ մտածեցի ես ալ,— չէ՞ որ ահա հայրիկը կրնայ նստիլ տեղ մը այսքան երկար ու կարդալ անշարժ: Թերեւս ես ալ կարենայի: Ա՛հ, եթէ ձեռքս հետաքրքրական գիրք մը ըլլար...

Մինչեւ իրիկուն տանջուեցայ այսպէս: Բայց իրիկունը, հայրս տունէն դուրս ելաւ թէ չէ, իսկոյն վար

սահեցայ ծառէն: Ամենէն առաջ քիչ մը վազեցի, եղբայրներս ու քոյրերս չարչարեցի, ապա ճաչէն ինչ որ մնացեր էր՝ կերայ, մտայ անկողինս ու քնացայ:

2

Յաջորդ առաւուն թէեւ հայրս չուտ արթնցեր եւ անչուչտ տեսեր էր ղիս անկողնիս մէջ, սակայն անխօս դացեր էր դուրս:

Արթննալուս պէս նորէն ուզեցի ելլել ծառը, քանի դեռ հայրս չէր վերադարձեր: Սակայն, նախ քան բարձրանալս, մտայ հօրս դրադարանը եւ ընտրեցի դիրք մը, մեծ դիրք մը: Առաջին էջէն կարդացի քանի մը տող, տեսայ՝ աչխարհաբար պատմութիւն մըն էր: Առի ու ելայ դուրս:

Մանր առառերով այդ դիրքը դիւղական կեանքի մանրամասն նկարադրութիւն մըն էր, դրուած պարզ լեղուով: «Սօս ու Վարդիթեր» կարդացի կողքին վրայ: Յափչտակութեամբ սկսայ կարդալ: Կարդացի երկար, չատ երեսներ: Չէի դիտեր, քանի՛ ժամ էր անցեր, երբ հայրս տուն եկաւ: Ներս մտաւ թէ չէ, կեցաւ ու աչքերը յառեց վրաս: Մեր ակնարկները իրարու հանդիպեցան:

– Ի՞նչ կ'ընես հոդ, – հարցուց դարմացած:

– Կը կարդամ, հա՛յրիկ:

– Կը կարդա՞ս. դասե՞րդ կը սորվիս:

– Ո՛չ, ուրիչ դիրք է:

– Ուրկէ՞ գտար:

– Քու դրադարանէդ:

– Ի՞նչ դիրք է:

– «Սօս ու Վարդիթեր»:

– Ա՛հ, ի՞նքդ ընտրեցիր:

– Այո՛:

– Եւ կը հասկնա՞ս:

– Բոլորը:

Պահ մը լռեց, նայեցաւ ինծի, ժպտեցաւ եւ ուղղուեցաւ դէպի փողոցին դուռը՝ ըսելով.

– Այդպէս դիրք կարդալ վարն ալ կրնայիր, բայց, ոչի՛նչ, կարդա՛:

Շաբաթ մը ծառին վրայ ապրիլս այնքան օգուտ տուաւ ինծի, որքան չէր տուած ամրան ամբողջ արձակուրդս, երբ ես չարութենէ չարութիւն, խաղէ խաղ կը վազէի, կը սպաննէի ժամանակս, կը մնայի տղէտ եւ կը կարծէի, թէ առանց աստր ալ արդէն դպրոցը չատ կը ծանրաբեռնէ գլուխս: Եւ եթէ պէտք է ուսում ստանայի, դասրդանայի, դպրոցն ալ հերիք էր:

Սխալած էի: Այն օրէն, երբ առաջին անգամ ինքնաբերաբար կարդալ սկսայ, երբ եօթը օր ծառին վրայ թառած՝ իրարու ետեւէ երեք-չորս դիրք կարդացի, այն օրէն բոլորովին ուրիշ կերպ սկսայ նայիլ կեանքին վրայ: Սկսայ մտածել. ինծի այնպէս կը թուէր, թէ չատ յիմար կեանք մըն էի վարած մինչեւ հիմա: Ծառին վրայ չատ բան պարզուեցայ ինծի համար, եւ երբ իջայ ծառէն, այլեւս այն տղան չէի, որ կը խաղար, կը վազէր աննպատակ, կը մտածէր միայն ուտելու, խմելու եւ զուարճանալու մասին եւ որ իր անհամ անառակութիւններով զզուեցուցեր էր չրջապատողները եւ նոյնիսկ ինքզինք:

3

Օր մըն ալ կէսօրին իջեր էի խոհանոց, որպէս զի մինչեւ հօրս վերադարձը բան մը ուտեմ եւ նորէն բարձրանամ տեղս: Բայց յանկարծ փողոցին դուռը բաց-

ուեցաւ եւ ես՝ խոհանոցէն, հայրս՝ փողոցէն դէմ դէմի եկանք: Ես կանգ առի:

— Է՜, ա՛լ չե՞ս փախչիր, — հարցուց հայրս ժըպտելով:

— Ո՛չ, — պատասխանեցի ես կտրուկ:

— Իսկ պատժուելէ չե՞ս վախնար:

— Ո՛չ, դուն զիս այլեւս չես պատժեր:

— Չե՛մ պատժեր. ինչո՞ւ:

— Որովհետեւ ես զղջացեր եմ ըրած յիմարութեանըս վրայ եւ ներողութիւն կը խնդրեմ:

— Այդպէ՛ս..., — վրայ բերաւ ան:

— Ներէ՛, հայրիկ. ասկէ ետք ա՛լ զիս չես տեսներ ո՛չ յիմար, ո՛չ փոքրոգի:

— Այդպէ՛ս..., — կրկնեց հայրս, — իրա՞ւ է:

— Իրա՛ւ է:

— Կը հաւատամ: Իսկ գիրքդ աւարտեցի՞ր:

— Ո՛չ դեռ:

— Աղէ՛կ, քեզի համար նոր գիրք մըն եմ բերեր. երբ ձեռքինդ վերջացնես՝ ան կարդա: Իսկ առ այժմ գնա լուացուէ, որ ճաշենք:

Հայրս ուղղուեցաւ դէպի իր սենեակը:

— Լսէ՛, — ձայն տուաւ ինծի դրան առջեւ կեցած, — երբ կարդալ ուզես, մտիր գրադարանս եւ դուռը ետեւէդ գոցէ, որպէս զի քեզ չխանգարեն:

Ահա՛ այսպէս էր, որ ծառ ելայ երախայ եւ ծառէն իջայ պատանի:

ՎՐԹ. ՓԱՓԱԶԵԱՆ

Ժողովրդ. ասացուածք.— Ա՛ւ եւ ըլլայ՝ մարդու վրայ չի ցաթիր:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Խուսափիլ·– *Ձայս տալ, վախչիլ:*

Կիսաչոր·– *Կէս մը չորցած:*

Ներբճակ·– *Վրան նստելու կամ պառկելու յատուկ բազմոց, բուրդով կամ բամպակով լեցուած:*

Այլանդակ·– *Տարօրինակ, զարմանալի:*

Աշխարհաբար·– *Մեր խօսած լեզուն, արդի հայերէնը: Հին հայերէնին կ'ըսեն գրաբար:*

Բուռ·– *Ափ:*

«Սօս ու վարդիքեր»·– *Վիպասան Պերճ Պռօշեանի մէկ վէպին անունն է:*

Փոխրոգի·– *Փոքր եւ ոդի (հոգի) բառերէն կազմուած բարդ բառ մը· թեթեւամիտ:*

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ·– Ներկայացնել նիւթը ամփոփ ձեւով: – Ի՞նչ միջոցի պիտի դիմէիք դուք պատիժէ խուսափելու համար: – Կարդալու սէրը ե՞րբ արթնցաւ հեղինակին մէջ: – Ի՞նչ օգուտներ ունի ընթերցումը: – Որո՞նք են ձեր նախընտրած գիրքերն ու հեղինակները: – Ի՞նչ տեսակ գիրքեր պիտի ուզէիք կարդալ:

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ·– «Պատժուած աշակերտը»:

51· Մ Ե Ր Հ Ա Յ Ր Ե Ն Ի Ք Ը

– Ո՞րն է, մե՛ծ հայր, մեր հայրենիք:
– «Ա՛ն, որ ունի բարձրը երկինք,
Ա՛ն, որ ունի կարմիր արեւ՝
Իր կապուտակ գլխուն վերեւ:
Ա՛ն, որ ունի խորն ամպերուն՝
Լեռն Ալագեազ, բարձր ու սիրուն:
Ա՛ն, որ տեսմովն իր Սեւանի,
Մազերն արձակ ու գեղանի,
Նստած հարսի կը նըմանի:
Ա՛ն, որ ունի աշխարհի թագ՝
Իբրեւ արքայ՝ Մասիս ներմակ, –
Ձերմակ Մասիս, սիրտը տըխուր,
Գլուխը վեր՝ դրախտի դուռ:
Ա՛ն, որ ունի Մասիսն ի վար
Հին–հին բերդեր, վանքեր մըրտար,
Որ, աւերա՛կ, բայց դեռ դարեր
Լուռ կ'աղօթեն երկինքն ի վեր:
Ա՛ն, որ ունի Արագ, Տըմուտ,
Ափերն որոնց, մառոտ ու մուտ,
Գերեզմանները են պապերուդ···»:

ՅՈՎՀ· ՇԻՐԱԶ

ՓՆԱՐԵՐԳՈՒԹԻՒՆԸ ՄԵՐ ՄԷՋ·– Մեր ժողովուրդը գեր–ազնցօրէն ընդունակ է ճնարերգութեան: Հին հայերը ունեցած են ճնարերգական բանաստեղծութեան հարուստ ժառանգութիւն մը, որմէ շատ փիչ բան հասած է մեզի: Միջին դարու մեր տաղերգու–ները. ինչպէս նաեւ ամենց յաջորդող աշուղները, ճնարերգակ բանաստեղծներ եղած են:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ալագեազ·– *Լերդած, Հայաստանի մէջ լեռ մը· կ'ըսուի նաեւ Ալակէօզ:*

Սեւան·– *Լիճ մը Հայաստանի մէջ· կը կոչուի նոյնպէս Գեղամայ ծով:*

Մթար·– *Մութ:*

Տղմուտ·– *Հին Հայաստանի գետերէն մէկն է:*

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ·– Մեծ հայրը ի՞նչպէս կը ներկայացնէ մեր հայրենիքը: – Ունի՞ք դուք ալ աւելցնելիք բան մը մեծ հօր ըսածներուն վրայ: – Կարդացա՞ծ էք ուրիշ գրուածքներ, արձակ կամ ոտանաւոր, մեր հայրենիքի մասին: – Ո՞րը աւելց մէջ ամենէն աւելի տպաւորած է ձեզ: – Ի՞նչ զգացում կը տիրէ այս երեքուածին մէջ: – Ի՞նչ իմաստով գործածուած է «գերեզմանները ես պապերուդ» նախադասութիւնը: – Պարզել պատկերաւոր բացատրութիւնները:

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ·– 1· Հայրենի հողը, 2· Գրի առէք ձեր գիտցածները Մասիսի եւ Արագածի մասին, 3· Տղմուտ գետը ի՞նչ կը յիշեցնէ ձեզի· պատմեցէք գրաւոր կերպով:

52. ՀԱՒԱՔԱԿԱՆ ՈՒԺԸ

1

Կ'ըսեն, թէ վայրի կենդանիները ինքնապաշտպանութեան համար խումբեր կը կազմեն: Իսկ անզէն թռչուննե՞րը: Հաւատալս չի գար, օրինակ, որ ծիծեռնակները երամ կազմելով կրնան պաշտպանուիլ իրենց հզօր թշնամիներուն դէմ: Ինչո՞վ պիտի պաշտպանուին այդ փոքրիկ ու անզօր թռչունները, երբ բնութիւնը, բայց արագ թռիչքէ, ուրիշ զէնք չէ տուած իրենց:

Ահա՛ նօսր խումբերով կը սուրան Զանգուի ձախ ափին: Ընկերոջս հետ կը քալենք գետին ափն ի վար եւ կը խօսինք, զրոյց կ'ընենք:

– Ի՞նչ իմաստ ունի այս յիմար ծիծեռնակներուն երամ կազմելը: Եթէ իրենց միակ զէնքը արագօրէն խոյս տալն է, աւելի լաւ է առանձին ըլլալ, քան երամով, – ըսի ես ընկերոջս դառնալով:

– Ո՞վ գիտէ, թերեւս խումբով աւելի համարձակ կը դառնան եւ կը յարձակին գիշատիչ թռչուններու վրայ, – պատասխանեց խօսակիցս:

– Զեմ կարծեր, որովհետեւ անզօր արարածներ են: Ո՞վ է տեսած, որ ծիծեռնակը յարձակում գործէ իրմէ աւելի զօրաւորներուն վրայ, – թերահաւատօրէն վրայ բերի ես:

Ծիծեռնակները օդին մէջ, իրենց թռիչքի պահուն, միջատներ կ'որսային եւ հազիւ լսելի ճռուողիւնով կը շարունակէին առաջ սուրալ:

2

Զանգուի միւս ափը ղանուող այգիներուն կողմէ խոշոր ուրուր մը երեւաց յանկարծ, ծիծեռնակները սարսափած ցրուեցան իրենց գլուխը ազատելու համար, իսկ ուրուրը դէպի ցած խոյացաւ եւ, անոնցմէ մէկը ճանկերուն մէջ առնելով, թեւածեց դէպի ամպերը:

— Դէ՛հ, հիմա թող պաշտպանուին... Երա՛մ են կազմեր, սըւոնց նայեցէք..., — ծաղրանքով ըսի ես:

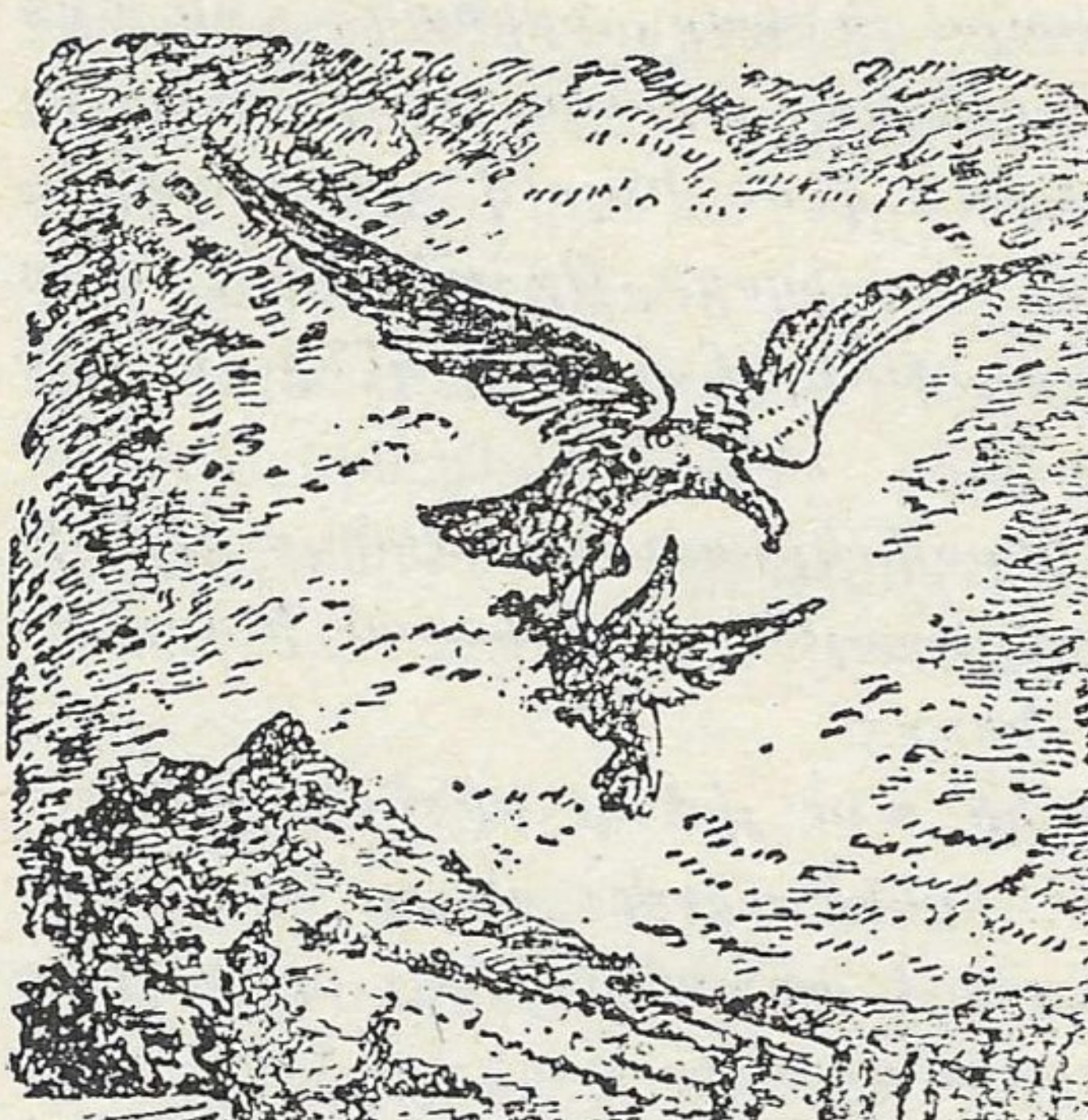

Խօսքս դեռ բերանս էր, երբ զարմանալի բան մը պատահեցաւ. ցրիւ եկած ծիծեռնակները սուրացին դէպի երկինք եւ շրջապատեցին ուրուրը:

Նետի պէս արագ կը դառնային դանդաղաշարժ ուրուրին շուրջը, կը յարձակէին, ինչպէս ճանճերը՝ գոմէշին վրայ: Ինչո՞վ կը հարուածէին այս խղճալի թռչունները կամ ի՞նչ ազդեցութիւն կ'ունենար իրենց հարուածը ահագին ուրուրին վրայ, չեմ գիտեր. բայց յայտնի էր, որ գիշակերը անակնկալի եկած էր ու շփոթած:

Փորձեց խոյանալ դէպի այղինները եւ պահուըտիլ ծառերուն մէջտեղ, չյաջողեցաւ. ծիծեռնակներուն ամպը առջեւը կտրեց: Այս անգամ փորձեց վեր բարձրանալ, ծիծեռնակները վրայ հասան եւ ստիպեցին պայն ետ դառնալ: Ինչո՞ւ ետ կը դառնայ, ըլո՞ւխը կը կտցահարեն, ի՛նչ է. ուրուրը հեղութեամբ կը փոխէ ճամբան եւ կը թռչի այս փոքրիկ թռչուններուն ուզած ուղղութեամբ:

Վերջապէս, ըլուխը կորանցուցած ուրուրը ճանկերէն վար ձգեց իր զոհը, որ ինկաւ մեկմէկ քիչ հեռու, բերանը բացուխուփ ըրաւ եւ մեռաւ...

Բայց պիչատիչը ասով չպատեցաւ. մեռած թըռչնակին ընկերները հասան անոր եռեւէն այն պահուն, երբ կը փորձէր գետը անցնիլ. չրջապատեցին զայն եւ արդար ցասումով սկսան իրենց կրոհները:

Ուրուրը իր հզօր թեւերով ու կեռ կտուցով աջ ու ձախ կը հարուածէր, մէջքի վրայ կը պառկէր եւ սուր մատիներով պինուած ոտքերը կը չարժէր, որպէս զի թռչունները վախնան եւ իրեն չմօտենան: Բայց ի զուր. ծիծեռնակները պահ մը հեռու կը փախչէին եւ կը խուսափէին հարուածներէն, յետոյ դարձեալ կը յարձակէին:

Շարժուն սեւ ամպը երթալով կը մեծնար ուրուրին չուրջը. այղիներէն, արտերէն, տուներու տանիքներէն իրենց ընկերներուն օգնութեան կու գային ծիծեռնակներու նորանոր խումբեր:

Վերջապէս ուրուրը վախուստի դիմեց, բայց անյաջող: Կրկին վրայ հասան ծիծեռնակները. վերը՝ օդին մէջ ի՛նչ ըրին, ի՛նչ չըրին, չհասկցանք: Միայն այն տեսանք, որ ուրուրը երերաց եւ խուճապահար վայրէջք կատարեց:

3

Մենք դէպքին վայրը չտապեցինք եւ տեսանք, որ ուրուրը կը քալէ, բայց չի թռչիր. իսկ ծիծեռնակները, պոհ՝ իրենց յաղթանակէն, այլեւս չհետապնդեցին զայն:

Ի՞նչ պատահեցաւ, ինչո՞ւ յարձակում չեն գործեր, երբ իրենց թշնամին արդէն դեռնի վրայ է ու անզօր:

Քիչ մը աւելի մօտեցանք, եւ դաղտնիքը պարզուեցաւ. ուրուրին աչքերը հանուած էին...

– Հիմա իմացա՞ր, թէ ինչու երամ կը կատմեն անզէն թռչուններըը, – հարցուց ընկերս՝ ժպիտը դէմքին:

– Այո՛, հաւաքական ուժը մեծ է, նոյնիսկ այս անզօր թռչնիկներուն մէջ, – համաձայնեցայ ես:

Իսկ իր արիւնարբու արարքին համար պատժուած գիշատիչը կանգնած էր կուրացած ու արիւնլուայ աչքերով: Օրը խաւար էր իրեն համար, ուստի չէր պատեր՝ ո՛ւր երթար...

Վ. ԱՆԱՆԵԱՆ

Ժողովրդ. ասացուածք.– *Սեւ աչքը մօրուց պէտք է ըլլայ:*

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Անզէն.– *Որեւէ զէնք չունեցող. այստեղ գործածուած է անզօր, անզգուշական իմաստով:*

Երամ.– *Թռչուններու խումբ:*

Նօսր.– *Ցանցառ:*

Զանգու·– *Հայաստանի դեռեւէն մէկն է· կը բխի Սեւանայ լիճէն եւ երեւանի մէջէն անցնելով կը թափի Արաքս գետը: Կը կոչուի նաեւ Հրազդան:*

Գիշատիչ·– *Վայրի կենդանի:*

Թերահաւատօրէն·– *Կէս մը հաւատալով, կէս մը չհաւատալով. կասկածանքով:*

Ուրուր·– *Գիշատիչ թռչուն՝ երկճիւղ պոչով: Կ'ըսուի նաեւ ցին:*

Թեւածել·– *Թռչիլ, սաւառնիլ:*

Խոյանալ·– *Սուրալ, յարձակիլ:*

Յաստւմ·– *Բարկութիւն, զայրոյթ:*

Գրոհ·– *Յարձակում:*

Մագիլ·– *Ճիրան, ճանկ:*

Խուճապահար·– *Իրար անցած, չփոթած, չուարած:*

ՎԱԽՏԱՆԳ ԱՆԱՆՆԵԱՆ·– Հայաստանի լաւագոյն գրողներէն մէկը, որ նաեւ որսորդութեամբ կը զբաղի: Գրած է մանուկներու յատուկ եւ որսորդական կեանքէ առնուած պատմուածքներ, որոնք մեծ հետաքրքրութեամբ կը կարդացուին: Իր գլխաւոր գործերն են «Սեւանի ափին», «Որսորդական պատմուածքներ», «Մանկութիւնը լեռներում» եւայլն:

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ·– Պատմել նիւթը եւ տալ մանրամասնութիւններ թռչուններու եւ գիշատիչ կենդանիներու մասին: – Ո՞րն է հեղինակին պաշտպանել ուզած գաղափարը այս պատմութեան մէջ: – Կրնա՞ք հաւաքական ուժի ուրիշ օրինակներ տալ ձեր կեանքէն: – Ուրուրի նման գիշատիչ թռչուններու անուններ գիտէ՞ք: – Ի՞նչ կրնաք ըսել արծիւներու մասին:

53· ՕՐՀՆԵԱԼ ԽԱՂՈՂԸ

1

Օրհնեալ պտո՛ւղ մը, որուն պատմութիւնը կապուած է Հայաստանի անունին:

Արդարեւ, ըստ աւանդութեան, երբ Նոյ դուրս ելաւ իր տապանէն, Հայաստանի լեռներուն վրայ, ջըրհեղեղէն ղեռ թաց դաշտերուն մէջ ազատ ձգեց նոխազ մը, որ քիչ ետք վերադարձաւ բոլորովին փինով: Վայրի տունկ մը ճարակեր էր: Նոյ գտաւ այդ տունկը, որուն պտուղով յաճախ ինք եւս պիտի փինովնար եւ քէն: Բայց սատանան չորցուց որթատունկը: Նոյ չատ աղաչեց: Այնատեն սատանան ըսաւ.

– Եթէ կ՛ուզես որ նորէն կանաչնայ, ոռոլէ զայն եօթը կենդանիներու արիւնով:

Նոյ մորթեց առիւծ մը, արջ մը, վագր մը, չուն մը, աղուէս մը, անծեղ մը եւ աքաղաղ մը ու անոնց արիւնով ոռոլեց չորցած որթատունկը: Ինչո՞ղ ենին, որ նախապէս մէկ տեսակ պտուղ կու տար, յաջորդ տարի տուաւ եօթը տեսակ պտուղ, աւելի ճիշդ՝ խաղող մը, որ ունէր եօթը յատկութիւն:

Այսպէս, այնուհետեւ եւ մինչեւ հիմա, ո՛վ որ կը փինովնայ խաղողին ջուրով, նախ կը դառնայ առիւծի նման քաջ, յետոյ արջի նման ուժեղ, վագրի նման անդութ, չուն նման կռուասէր, աղուէսի նման խորամանկ, անծեղի նման չատախօս եւ աքաղաղի նման պոռչտան:

Թէեւ աւանդութիւնը Նոյի կը վերագրէ որթատունկին մշակութիւնը եւ առաջին փինովութիւնը, սակայն Ս. Գիրքը կը պնդէ, թէ գինին համը գիտէին Նոյէն ալ առաջ:

2

Այսպէս կամ այնպէս, որթատունկը շատ հին ժամանակ մշակուած է Հայաստանեայց աշխարհին մէջ: Այսօր ծանօթ են հայկական պատուական խաղողներ, որոնց ջուրը, կ՚ըսեն, ձէթի պէս կը վազէ:

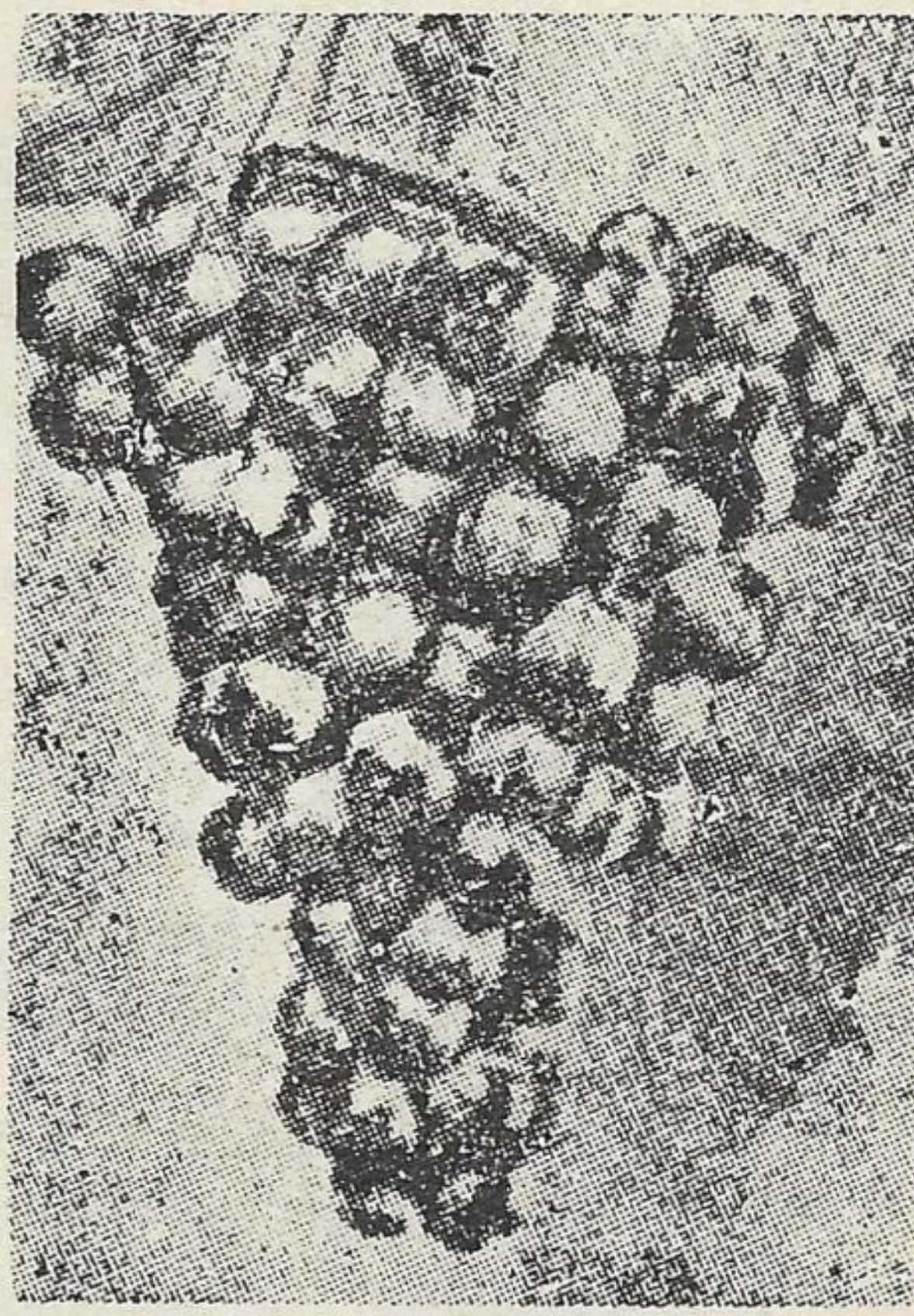

Մինչեւ վերջերս, հայ ժողովուրդը տունով-տեղով կը փոխադրուէր այգիներուն մէջ, Օգոստոսէն մինչեւ Հոկտեմբեր: Խաղողին հետ կ՚աճէին ու կը խայծէին մանուկները, խաղողի արիւնով կ՚երիտասարդանար հայկական արիւնը:

Արդարեւ, առողջարար է խաղողին ջուրը, հրաշագործի մը պէս կը բժշկէ տեսակ-տեսակ հիւանդութիւններ: Սքանչելի սնունդ մըն է: Թարմ վիճակի մէջ՝ հարիւրին 75 ջուր կը պարունակէ, հարիւրին 25՝ շաքար: Եւ դեռ ջուրին մէջ կան բազմատեսակ օգտակար աղեր եւ կենսանիւթեր:

Բուժարար եւ առողջարար տարր մըն է ուրեմն խաղողը. իր ջուրով կը չէզոքացնէ արեան թթուութիւնը, կ՚աշխուժացնէ լեարդին աշխատանքը, կը նպաստէ երիկամներու զտողական գործին: Երբեք թոյն չի ստեղծեր:

Կարելի է խաղող ուտել օրական 500 կրամէն սկսելով մինչեւ երեք քիլօ, բայց աստիճանաբար եւ օրէ

օր աւելցնելով քանակը: Օրական չափը որոշուելէ ետք, պէտք է բաժնել երեք մասի. կէսը պէտք է ուտել առաւուն կանուխ, նախաճաշէն ժամ մը առաջ: Մնացեալին կէսը, այսինքն ամբողջին քառորդը պէտք է ուտել կէսօրուան ճաշէն ժամ մը առաջ, վերջին քառորդը՝ իրիկուան ճաշէն ժամ մը առաջ:

Խաղող կերէք ուրեմն, օրհնեա՛լ խաղող:

ՏՈՔԹ. Շ. ԱՅՎԱԶԵԱՆ

Ժողովրդական ասացուածք.– *Երկաթ ուտէ՝ կը մարսէ:*

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Նոխազ.– *Արու այծ: Քաւութեան նոխազ, փոխաբերաբար կը նշանակէ զոհ:*

Ճարակիլ.– *Արածիլ, ուտել:*

Ոռոգել.– *Ջրել, ջուր տալ:*

Խայծիլ.– *Հասուննալ:*

Կենսանիւթ.– *Առողջութեան համար անհրաժեշտ սնունդ, սննդանիւթ:*

ՏՈՔԹ. Շ. ԱՅՎԱԶԵԱՆ.– Կեղծանունով՝ Շաւարշ Նարդունի: Ծնած է 1898ին, Արմաշ: Ուսումը ստացած է Պոլսոյ եւ Փարիզի մէջ: Վկայուած է իբրեւ բժիշկ: Իր գլխաւոր գործերն են «Մեղեդինե՛ր, մեղեդինե՛ր...», «Բանե՛ր, բանե՛ր, ի՛նչ բաներ...», «Կանանչ բաժակով», «Ջրվէժ» եւն., Մեռաւ 1968ին, Մարսէյլ:

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.– Պատմել հայկական աւանդութիւնը որթատունկի մասին: Այդ աւանդութեան մէջ ի՞նչն է ամենէն ուշագրաւը: – Թուել խաղողի տեսակները եւ օգուտները: – Ի՞նչ չափով և ե՞րբ պէտք է ուտել խաղողը: – Ուրիշ ի՞նչ պտուղներ գիտէք, որոնք նոյնպէս կը նպաստեն մեր առողջութեան: – Յիշել Հայաստանի բուսական եւ հանքային արտադրութիւնները:

54. ՏՈՐՔ – ԱՆԳԵՂ

Հայաստանի մէջ, շատ դարեր առաջ,
Անգեղեան տոհմէն մարդ մը կ'ապրէր հաջ,
Անունը Տորք էր, ինքը՝ ահարկու,
Եւ չէր նրմաներ հասարակ մարդու:
Աչքերը, կ'ըսես, մէկ–մէկ կապոյտ ծով,
Ճաճանչատրուած արեւի լոյսով.
Սեւ–սեւ յօնքեր, մութ ամպի նրման,
Բարդ–բարդ կուտակուած աչքերուն վրրան:
Քիթը՝ կորընթարդ, ինչպէս սէգ բլուր,
Ատամներն՝ ուրագ, եղունգները՝ թուր.
Կուրծքը կարծես թէ լանջ մրն էր լերան,
Մէջքը՝ սարաժայռ, կռնակը՝ գերան:
Մէկ խօսքով՝ դեւ մը եւ ոչ թէ հրսկայ,

Ո՛չ ոք տեսած էր այդպէս ածդահա:
Տըգեղ էր դէմքը եւ այնքան դաժան,
Որ կը զարհուրէր ո՛վ նայէր վըրան.
Ահռելի էր ան եւ այնքան ուժեղ,
Որ յիսուն գոմէշ չունէին մէկտեղ:
Ան, դեռ պատանի, կը ճեղքէր ժայռեր,
Ձեռքով կը ճեղքէր, ձեռքով կը հարթէր,
Արագ կը յղկէր բարէ տախտակներ,
Կը փորէր վըրան պէս-պէս նըկարներ:
Հովիւ մըն էր Տորք, հովիւ լեռնական,
Բայց ո՛չ հասարակ, այլ դիւցազնական:
Առիւծն ու վագրը, երբ զայն տեսնէին,
Շունի մը նման քովը կու գային.
Կը կարծէին զայն իրենց պէս գազան
Եւ գազաններու զօրաւոր արքան:
Կը փաթթուէին ոտքերուն քաջին
Ու կաղկանձելով կ'ուզէին բաժին.
Տորքն ալ միշտ կու տար սընունդ բաւական,
Կարգելով գանոնք հօտին պահապան:
Իսկ այնուհետեւ ինք կ'երթար անտառ,
Որ սընունդ գտնէր իր ուժին համար:
Ան կը փրցընէր մեծ ծառեր հատ-հատ
Ու կը շինէր լայն, ամուր ցանկապատ.
Անտառին շուրջը պարիսպ կը հաշէր,
Եւ կենդանիներն հոն կը կաշկանդէր
Յետոյ կը բռնէր, կը պահէր այսպէս,
Եղնիկ, եղջերու, գազաններ պէս-պէս:
Քսան, երեսուն երէներ շալկած՝
Հօտին քով կ'երթար, յոգնած, բրտընած:
Առիւծն ու վագրը իր դէմ կու գային,
Ոտքը կ'իյնային, բարեւ կու տային
Եւ կը խնդրէին դիւցազնէն Տորքէն,
Որ իրենց բաժին հանէ ընթրիքէն:

Տոքմ շատակեր չէր Շարայի ցըման,
կը սիրէր լոկ կաթ, մածուն, պանիր, թան։
Եւ չէր բարկացոտ, այլ հեզ ու խոնարհ,
Բայց Տէրն ազատէ՛ր, եթէ բարկանար...

Ղ. ԱՂԱՑԵԱՆ

ՓՆԱՐԵՐԳԱԿ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՆԵՐ.— Մեր մէջ, իբրեւ ճնարեր-գակ բանաստեղծ, յայտնի են Պետրոս Դուրեան, Մկրտիչ Պէշիկ-թաշլեան, Աւետիք Իսահակեան, Վահան Թէքէեան, Վահան Տէր-եան, Միսաք Մեծարենց, Մատթէոս Զարիփեան, Ցովհաննէս Շի-րազ եւայլն։

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Տոքմ–Անգեղ.— *Մեր աւանդական պատմութեան հերոսներէն մէկը։*

Տոհմ.— *Ցեղ, ընտանիք։ Տոքմ կը պատկանէր Անգեղեան նախա-բարական տոհմին։*

Ճաճանչաւորուած.— *Ճառագանչ բառէն. լուսաւորուած։*

Բարդ–բարդ.— *Դէզ–դէզ, չեղջ։*

Կորնքարդ.— *Կամարի, գմբեթի ձեւով։*

Սարաժայռ.— *Սար (լեռ) եւ ժայռ բառերէն կազմուած է. կը նշա-նակէ լերան պէս մեծ ժայռ։*

Կուռ.— *Կռնակ, թեւը ուսին կպած տեղը։*

Աժդահա.— *Պարսկերէն բառ. կը նշանակէ վիշապ, դեւ. փոխա-բերաբար՝ վիթխարի մեծութիւն եւ ուժ ունեցող։*

Երէ.— *Վայրի կենդանի։*

Շարա.— *Մեր պատմութեան աւանդական չրջանի թագաւորներէն Արամայիսի որդին, որ ծանօթ էր իր չատակերութեամբ։*

ՂԱԶԱՐՈՍ ԱՂԱՅԵԱՆ (1840–1911)։– Բանաստեղծ եւ վիպասան։ Գրած է վէպեր, հեքիաթներ եւ դիւցազներգութիւններ։ Իր գլխաւոր գործերն են «Արութին եւ Մանուէլ» (վէպ), «Անահիտ», «Արեգնազան», «Գիւլնազ տատի հեքիաթը», «Տորֆ–Անգեղ» (դիւցազներգութիւն)։ Մեռած է Թիֆլիս։

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ։– Պատմել նիւթը եւ մատնանշել անոր աւանդական, առասպելական բնոյթը։ – Ի՞նչ տոհմէ էր Տորֆ–Անգեղ։ – Խօսիլ մեր նախարարական տոհմերու մասին եւ յիշել գլխաւոր տոհմերուն անունները։ – Գծել Տորֆի բնաւորութեան յատկանշական կողմերը։ – Սասունցի Դաւիթը և Տորֆը բաղդատել իրարու հետ եւ հանել պատշաճ եզրակացութիւն։ – Ուրիշ ի՞նչ դիւցազներգութիւններ կարդացած էք, ո՞ր հեղինակներէն։ անոնցմէ ո՞րը ամենէն աւելի տպաւորութիւն գործած է ձեր վրայ։ ինչո՞ւ։

55· ՏԷՐՆ ՈՒ ԾԱՌԱՆ

(Ա· ՄԱՍ)

1

Կ'ըլլան, չեն ըլլար, երկու աղքատ եղբայրներ կ'ըլլան: Կը մտածեն, թէ ի՛նչ ընեն, ի՛նչպէս ընեն, որ իրենց տունը պահեն: Ի վերջոյ կը վճռեն, որ փոքրը տունը մնայ, իսկ մեծը երթայ հարուստի մը քով ծառայ մտնէ, ամսականի աստանայ, ղրկէ տուն:

Այդպէս ալ կ'ընեն. մեծը կ'երթայ հարուստի մը քով ծառայութեան կը մտնէ:

Ժամանակ կը նշանակեն մինչեւ դարուն, մինչեւ որ կկուին ձայնը լսուի: Հարուստը չլսուած պայման մը կը դնէ ծառային, կ'ըսէ·

– Եթէ դուն բարկանաս, տասը ոսկի տուգանք կու տաս լինծի, եթէ ես բարկանամ՝ ես կու տամ:

– Բայց ես տասը ոսկի չունիմ, ուրկէ՞ տամ:

– Վնաս չունի, փոխարէն լինծի տասը տարի ձրի կը ծառայես:

Տղան նախ կը վախնայ այս տարօրինակ պայմանէն, բայց կը մտածէ, թէ ի՛նչ պիտի պատահի: Ի՛նչ ուրեն ընեն, ես չեմ բարկանար, լմնցաւ գնաց: Իսկ եթէ իրենք բարկանան, իրենք կը տուժեն:

2

Մէս օրը, առտուն կանուխ, տէրը անկողնէն կը հանէ ծառան եւ կը ղրկէ արտը հնձելու:

– Գնա՛, – կ'ըսէ, – քանի լոյս է, հնձէ. երբ մութը իյնայ, կու գաս տուն:

Ծառան կ'երթայ, ամբողջ օրը կը հնձէ, իրիկունը յոգնած կու գայ տուն: Տէրը կը հարցնէ.

– Ինչո՞ւ եկար:

– Արեւը մայր մտաւ, ես ալ եկայ տուն, – կը պատասխանէ ծառան:

– Չէ՛, այդպէս չէ: Ես քեզի ըսի՝ քանի լոյս է, պէտք է հնձես: Արեւը մայր մտաւ, բայց տե՛ս, անոր եղբայր լուսնկան ելաւ: Լուսնկան պակա՞ս լոյս կու տայ:

– Այդ ի՞նչպէս կ'ըլլայ, – կը զարմանայ ծառան:

– Հը՞, կը բարկանա՞ս ուրեմն:

– Չէ՛, չեմ բարկանար. ես միայն այն կ'ըսէի, թէ յոգնած եմ, քիչ մը հանգստանամ, – վախվխելով կ'ըսէ ծառան եւ նորէն կ'երթայ հնձելու:

Կը հնձէ, մինչեւ որ լուսնկան մայր կը մտնէ: Բայց լուսնկան մայր կը մտնէ թէ չէ, նորէն արեւը կը ծագի: Ծառան ուժասպառ կ'իյնայ արտին մէջ:

– Վա՛յ, քու արտդ ալ հարամ ըլլայ, քու հացդ ալ, քու տուած ամսականդ ալ, – կը սկսի անիծել տղան յուսահատ:

– Հը՞, ըսել է կը բարկանա՞ս, – դլխուն վերեւ կեցած կը հարցնէ տէրը: – Երբ որ բարկանաս, մեր պայմանը պայման է: Ա՛լ չըսես, որ քեզի հետ առանց իրաւունքի վարուեցայ:

Եւ, ըստ պայմանի, ծառան կը ստիպուի կա՛մ տասը ոսկի տալ եւ կամ տասը տարի ձրի ծառայել:

Ծառան կը մնայ չուարած. տասը ոսկի չունէր, որ տար, հոգին աղատէր. իսկ տասը տարի այս տեսակ մարդու քով ծառայելը անկարելի բան էր: Կը մտածէ՛, կը մտածէ՛, վերջը տասը ոսկիի պարտամուրհակ մը կու տայ եւ դատարկ ձեռքով կը վերադառնայ տուն:

– Է՛, ի՞նչ ըրիր, – կը հարցնէ փոքր եղբայրը:

Ու մեծ եղբայրը կը պատմէ գլխուն եկածը։

– Բան չկայ, – կ'ըսէ փոքր եղբայրը, – հող մի՛ ըներ. դուն տունը կեցիր, հիմա ալ ես երթամ։

ՅՈՎՀ. ԹՈՒՄԱՆԵԱՆ

Ժողովրդական ասացուածք.– *Աղեմ, որ չհոտիս։*

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Կկու.– *Փայտփոր թռչուն, որ միջատներով կը սնանի։*

Պարտամուրհակ.– *Պարտք մը հաստատելու համար ստորագրուած թուղթ։*

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.– Երկու եղբայրներուն որոշումը։ Մեծ եղբօր եւ հարուստին միջեւ գոյացած համաձայնութիւնը։ – Ծի՞շդ էր մեծ եղբօր մտածումը։ – Ի՞նչ նպատակ կը հետապնդէր հարուստը՝ պայմանը դրած ատեն։ Հասա՞ւ իր նպատակին։ – Ցոյց տալ այս պատմութեան հետաքրքրական կողմը։

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ.– Շաղկապ։

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ.– «Պտոյտ մը լուսնի լոյսով»։

56. ՏԷՐՆ ՈՒ ԾԱՌԱՆ

(Բ. ՄԱՍ)

1

Այս անգամ վոքը եղբայրը կ'երթայ ծառայութեան կը մտնէ Հարուստին քով:

Հարուստը դարձեալ ժամանակ կ'որոշէ մինչեւ մլուս պարսն, մինչեւ որ կկուին ձայնը լսուի: Պայման կը դնէ, որ եթէ ծառան բարկանայ՝ տասը ոսկի տուղանք տայ կամ տասը տարի ձրի ծառայէ իրեն, իսկ եթէ ինքը բարկանայ՝ տասը ոսկի տայ եւ անմիջապէս ծառան աղատ ձղէ ու ղրկէ տուն:

– Չէ՛, դումարը քիչ է, – կը հակառակի տղան, – եթէ դուն բարկանաս՝ դուն լինձի քսան ոսկի տաս, իսկ եթէ ես բարկանամ՝ ես քեզի քսան ոսկի տամ կամ քսան տարի ձրի ծառայեմ:

– Լա՛ւ, – կ'ըսէ Հարուստը ուրախութեամբ:

Պայմանը կ'որոշեն եւ վոքր եղբայրը կը մտնէ ծառայութեան:

Առտուն նոր ծառան տեղէն չ'ելլեր: Տէրը դուրս կ'երթայ, ներս կու դայ, կը տեսնէ, որ ծառան քնացած է:

– Ա՛յ տղայ, ելիր է՛, օրը ճաշ դարձաւ:

– Հը՞, կը բարկանա՞ս, – կ'ըսէ ծառան:

– Չէ՛, չեմ բարկանար,– վախով կը պատասխանէ տէրը, – միայն այն կ'ըսեմ, որ պէտք է երթանք հընձելու:

– Հա՛, որ այդպէս է, ոչինչ. կ'երթանք, ինչո՞ւ կ'աճապարես:

2

Վերջապէս ծառան կ'ելլէ անկողնէն, կը սկսի տրեխները հագնիլ: Տէրը դուրս կ'երթայ, ներս կու գայ. ան դեռ տրեխները կը հագնի:

— Ա՛յ տղայ, շո՛ւտ ըրէ, հագիր է՛...

— Հը՞, կը բարկանա՞ս ինչ է:

— Չէ՛, ո՞վ կը բարկանայ. ես միայն կ'ուզեմ ըսել, թէ կ'ուշանանք:

— Հա՛, այդ ուրիշ բան է, թէ չէ՝ պայմանը պայման է:

Մինչեւ ծառան տրեխները կը հագնի, մինչեւ արտը կ'երթան, օրը ճաշ կը դառնայ:

— Ալ ի՛նչ հնձելու ժամանակ է, — կ'ըսէ ծառան, — կը տեսնե՞ս, ամէնքը կը ճաշեն. մենք ալ մեր ճաշը կ'ընենք, յետո՛յ:

Կը նստին, կը ճաշեն: Ճաշէն ետք՝ ծառան կ'ըսէ.

— Մշակ մարդիկ ենք, պէտք է քիչ մը քնանանք, հանգստանանք, — կ'ըսէ եւ գլուխը դնելով խոտերուն վրայ՝ մինչեւ իրիկուն կը քնանայ:

— Ելի՛ր է՛, ուրիշները հնձեցին վերջացուցին, մեր արտը մնաց: Վա՛յ քեզ ղրկողին վիզը կոտրի, վա՛յ քու կերածդ ալ հարամ ըլլայ, քու ըրածդ ալ... Այս ի՛նչ կրակի մէջ ինկայ, — կը սկսի պոռալ տէրը:

— Հը՞, կը բարկանա՞ս, — կ'ըսէ ծառան:

— Չէ՛, ո՞վ կը բարկանայ. ես այն կ'ըսէի, թէ մթներ է, տուն երթալու ժամանակն է:

— Հա՛, այդ ուրիշ բան է, երթա՛նք: Բայց մեր պայմանը գիտես, վա՛յ անոր, որ կը բարկանայ:

Կու գան տուն: Կը տեսնեն, որ հիւր է եկեր: Տէրը կը ղրկէ ծառան, որպէս զի երթայ ոչխարներէն մէկը մորթէ:

— Ո՞ր մէկը, կը հարցնէ ծառան:

– Որը որ հանդիպեցաւ:

Ծառան կ'երթայ: Քիչ հաք լուր կը բերեն հարուստին, թէ ծառան կոտորեց ամբողջ հօտը: Հարուստը կը վազէ, կը տեսնէ որ ճիշդ է, քանի ուչխար որ ունէր, ծառան մորթեր է բոլորը: Մարդը գլխուն կը զարնէ եւ կը պոռայ.

– Այս ի՞նչ ես ըրեր, ա՛յ անաստուած. տունդ քանդուի, ինչպէս որ իմ տունս քանդեցիր...

– Դուն չըսի՞ր, թէ ո՛րը որ հանդիպի՝ մորթէ. ես ալ եկայ, բոլորը մէկ հանդիպեցան, բոլորը մէկ մորթեցի: Ուրիշ աւելի պակաս ի՞նչ եմ ըրեր, – հանդարտօրէն կը պատասխանէ ծառան: – Բայց կարծեմ դուն կը բարկանաս:

– Չէ՛, չեմ բարկանար, միայն սիրտս կը ցաւի, որ այսքան ոսկրանքս վճացաւ:

– Լա՛ւ, քանի որ չես բարկանար, նորէն կը ծառայեմ:

3

Հարուստը կը մտածէ, թէ ի՛նչ ընէ, ի՛նչպէս ընէ, որ ղլուխը պատէ այս ծառայէն: Պայման է ղրկեր՝ մինչեւ կկուին ելեւիլը, իսկ հիմա դեռ նոր ձմեռ մըտած են. ո՛ւր է պարունը, ո՛ւր է կկուին ձայնը...

Կը մտածէ՛, կը մտածէ՛, վերջապէս հնար մը կը գտնէ: Կինը կը տանի անտառ, ծառի մը վրայ կը հաննէ եւ կը պատուիրէ, որ «կուկու» կանչէ: Ինքն ալ կու գայ եւ ծառան կը տանի անտառ, երբ թէ որսի: Անտառ կը մտնեն թէ չէ, կինը ծառին վրայէն կը կանչէ. «Կուկո՛ւ, կուկո՛ւ»:

– Ըհը՛, աչքդ լոյս, – կ'ըսէ տէրը ծառայինն, – կկուն կանչեց, ժամանակը լրացաւ:

Ծառան անմիջապէս կը հասկնայ տիրոջը խորամանկութիւնը:

– Չէ՛, – կ՚ըսէ, – ո՞վ է լսեր, որ տարուան այս եղանակին, ձմրան կիսուն կկու կանչէ: Ես պիտի սպաննեմ այս կկուն:

Կ՚ըսէ եւ հրացանը կ՚ուղղէ դէպի ծառը:

Տէրը կը պոռայ, կ՚իյնայ առջեւը:

– Վա՛յ, չղարնես, Աստուծոյ սիրուն... սեւ ըլլայ այն օրը, որ քեզի հանդիպեցայ, այս ի՛նչ փորձանքի մէջ ինկայ:

– Հը՞, բարկացա՞ր:

– Հա՛, աղբէր, հեռիք է· ինչ տուպանք, որ պիտի տամ, տամ ալատիմ: Հիմա նոր կը հասկնամ հին խօսքը, թէ մարդ ինչ որ կ՚ընէ, իրեն կ՚ընէ:

Այսպէս՝ փոքր եղբայրը կը պատռէ մեծ եղբօր տուած պարտքի թուղթը, տասը ոսկի տուպանքն ալ կ՚առնէ եւ կը վերադառնայ տուն:

Այլ օրէն առաջին, հարուստը ո՛չ այդ տեսակ պայման կը դնէ այլեւս, ո՛չ ալ ծառայ կը ղրկէ լուսանի լոյսով արտ հնձելու:

ՅՈՎՀ. ԹՈՒՄԱՆԵԱՆ

Ժողովրդական ասացուածք·– Անծուխ, անկրակ էրել (այրել):

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Տրեխ·– Գիւղացիներու յատուկ ոտնաման, որ միայն ոտքին տակը կը ծածկէ:

Օրը ճաշ դառնալ·– Փոխաբերաբար՝ կէսօր ըլլալ:

Մշակ·– Հողագործ բանուոր:

Կրակի մէջ իյնալ·– Փոխաբերաբար՝ նեղութեան մէջ իյնալ:

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.— Պատմել ճիւքը, ներկայացնել գործող անձերուն բնաւորութեան գլխաւոր գիծերը: – Ո՞ր թերութիւնը ամենէն աւելի պախարակելի կը գտնէք հարուստին մօվ: – Ի վերջոյ որո՞ւն աւելի վնասեց դրուած պայմանը: – Կրնա՞ք բանի մը օրինակներ տալ՝ հաստատելու համար, թէ «մարդ ինչ որ կ'ընէ, իրեն կ'ընէ»:

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ.— Ի՞նչ գործի կ'ուզէք հետեւիլ դպրոցէն ելլելէ ետք:

---

57. Ա Ռ Տ Ո Ւ Ն

Սա առտուն ես ըլլայի
Թոյլ ու ճառագայթ հոսելու համար
Խոռոչներու մէջ մըթին, ամայի:

Լուսաժպիտ մոմեր վառելու համար
Սեղանին վրայ հոգիներու վշտահար,
Սա առտո՛ւն ես ըլլայի:

Վարդ պարեգօտով ու խարտիշագէս,
Ա՛հ, սա առտո՛ւն ըլլայի ես.
Ու կաթիլ մը տայի աննիւթ նեկտարէս,

Ու գէթ ցո՛ղ մը տայի ոսկի իմ հուրէս
Մութ հոգիի ճրագներուն ցրտահար:

Ա՛հ, սա առտո՛ւն ըլլայի ես:

ՄԻՍԱՔ ՄԵԾԱՐԵՆՑ

ՀԵՖԻԱԹ·– Հեֆիաթը պատմուածք մըն է, որուն էական յատկանիշներն են գերբնականը եւ հրաշալին: Հեֆիաթները կ'աւանդուին բերնէ բերան եւ սերունդէ սերունդ: Անոնց նիւթը առնուած կ'ըլլայ ժողովուրդի կեանքէն եւ կը ներկայացնէ այդ նոյն ժողովուրդին հոգին:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Թոյր·– *Գոյն, երանգ:*

Պարեգօտ·– *Եկեղեցականներու յատուկ զգեստ մը, կապայ: Փոխաբերութիւն մը, որով առտուն կը ներկայացուի իբր թէ պարեգօտ հագած:*

Խարտիշագէս·– *Խարտեաշ՝ ոսկեգոյնի եւ բաց չագանակագոյնի խառնուրդ (գոյն), դեղձան. գէս՝ մազ: Խարտիշագէս՝ դեղձան մազերով:*

Նեկտար·– *Ըստ յունական դիցաբանութեան՝ անմահութիւն պարգեւող ըմպելի մը. ընտիր գինի: Ծաղիկներէ քաղուած հիւթ:*

Հուր·– *Կրակ:*

Ցրտահար·– *Ցուրտէն զարնուած, սառած:*

ՄԻՍԱՔ ՄԵԾԱՐԵՆՑ (1886–1908)·– Բուն անունով Միսաք Մեծատուրեան: Ծնած է Ակնայ Բինկեան գիւղը: Ուսումը ստացած է ծննդավայրին եւ Պոլսոյ մէջ: Գրել սկսած է կանուխ· 15–16 տարեկանին: Գլխաւոր գործերն են «Ծիածան» եւ «Նոր Տաղեր»: Մեռաւ թոքախտէ, Պոլսոյ մէջ:

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ·– Ի՞նչ կ'ուզէ ըլլալ բանաստեղծը· ի՞նչ ընելու համար: – Ինչո՞ւ անպատճառ կ'ուզէ «առտու» ըլլալ եւ ո՛չ «գիշեր»: – Ի՞նչ զգացումներ արտայայտուած են այս հերթուածին մէջ: – Կարդացա՞ծ էք Մեծարենցի «Հիւղը»: – Նմանութեան ի՞նչ գիծեր կան անոր եւ այս հերթուածին միջեւ: – Թոքախտէ մեռած ուրիշ բանաստեղծներու անուններ գիտէ՞ք:

58· ՀԱՅՐԵՆԻ ՀՈՂԸ

(Ա· ՄԱՍ)

1

Անդորը կը տիրէր Տիգբոն արքայանիստ քաղաքի դետեղերեայ պալատին մէջ: Շապուհ արքան, աղամանղակուռ խոյրը գլխուն, բազմած էր իր ոսկեհուռ գահուն վրայ, երբ սենեկապետը ներս մտաւ, եօթն անգամ խոնարհեցաւ մինչեւ գետին եւ յայտնեց:

– Տիեզերքի՛ աղօթարան, ծառադ՝ հայոց Արշակ թագաւորը եկած է եւ կ'ուզէ տեսութեանդ արժանանալ:

– Եկե՞ր է վերջապէս այդ ըմբոստը, – յարեց արքայից արքան եւ հրամայեց ներս հրաւիրել հիւրը:

Հայոց թագաւորը, դանդաղ, հանդիսաւոր քայլերով դահլիճը մտաւ եւ մօտեցաւ արքայից արքային:

Շապուհ կեղծ ժպիտով բարեւեց հայոց թագաւորը, հարցումներ ուղղեց հայոց աշխարհի մասին, աստուածային օրհնութիւն եւ առողջութիւն մպղծեց եւ երեկոյեան ընթրիքին հրաւիրեց:

2

Երբ հեռացաւ Արշակ, Շապուհ իր մօտ կանչեց մոգերը, կախարդները, աստղագէտները եւ ըսաւ անոնց·

– Երեսուն տարի է ահա՝ արիները պատերազմ կը մղեն հայոց թագաւորին դէմ եւ պատահած չէ, որ յաղթեն անոր: Ես, ըստ մեր երդման օրէնքի, հրաւէր ղրկեցի Արշակին, թէ «եկուր, դիրար տեսնենք եւ հայր

ու որդի ըլլանք ասկէ ետք»: Հրաւէրս ընդունեց ու նկաւ իր սպարապետ Վասակի հետ:

Ապա պահ մը հարցական ակնարկով նայեցաւ մոգերուն, կախարդներուն, աստղագէտներուն եւ չարունակեց.

– Եթէ վստահ ըլլայի, որ հայոց թագաւորը հաւատարիմ ծառայ կը մնայ իմ դահուս, մեծամեծ պատիւներով ետ կ'ուղարկէի դինք դէպի իր աշխարհը. բայց կը վախնամ, որ վերադառնալէ ետք այլեւս չանայ արքայական հրամաններուս: Ըսէ՛ք, իմաստուններ, ի՞նչպէս վարուիմ Արշակի հետ:

Մոլպետան մոլպետը չոյեց ճերմակ մօրուքը եւ ձեռքերը երկինք բարձրացնելով ըսաւ.

– Արեաց հզո՛ր արքայ, պահէ՛ Արշակը այստեղ, դեսպան ղրկէ հայոց աշխարհը, բերել տուր երկու բեռ Հայաստանի հողէն եւ աման մը ջուր. հրաման ըրէ դահլիճի յատակին կէսը ծածկել Հայաստանէն բերուած հողով, ապա բունէ հայոց թագաւորին ձեռքէն եւ տար հոն, ուր պարսից հողն է, յետոյ տար հոն, ուր հայկական հողն է: Մօսէ հետը, լսէ անոր խօսքերը եւ կ'լմանաս, թէ հաւատարիմ պիտի մնա՞յ արդեօք քեզի եւ պիտի պահէ՞ իր խոստումը, երբ Հայաստան վերադառնայ:

ՍՏ. ԿՈՒՐՏԻԿԵԱՆ

Ժողովրդական ասացուածք.– Հոգը քաչեց:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Անդորր.– Խաղաղ, հանդարտ:

Տիգրոն.– Պարսկաստանի հին մայրաքաղաքը:

Արբայանիստ.– Հոն՝ ուր թագաւորը կը նստի. արքայանիստ քաղաք՝ մայրաքաղաք:

Ադամանդակուռ·– *Ադամանդներով, թանկագին քարերով զարդարուած:*

Խոյր·– *Թագ· վրայ ծածկոյթ մը, որ իշխանութեան նշան էր պարսիկ թագաւորներուն:*

Ոսկեհուռ·– *Ոսկիով հիւսուած, չինուած:*

Աղօթարան·– *Արեգակի առտուան լոյսը, արշալոյս:*

Արքայից արքայ·– *Այս տիտղոսը կը տրուէր պարսիկ թագաւորներուն· պարսկերէն՝ շահնշահ: Բառ առ բառ կը նշանակէ թագաւորներու թագաւոր:*

Շապուհ·– *Պարսից թագաւոր, որ իշխեց 320էն մինչեւ 390, ամբողջ 70 տարի:*

Մոգ·– *Հին պարսից կրօնաւորները կը կոչուէին մոգ· մոգերու պետը՝ մոգպետ:*

Արի·– *Բառական իմաստով՝ քաջ, կռւող: Հին ատեն պարսիկները այս անունը կու տային իրենց, իսկ ուրիշ ազգերը կը կոչէին անարի: Արեայ արքայ՝ հին պարսիկ թագաւորներու տրուած վերտիրը:*

Աճսալ·– *Մտիկ ընել, հնազանդիլ:*

Մովպետաց մովպետ·– *Մովպետ՝ մոգպետ, մովպետաց մովպետ՝ մոգպետներու մոգպետը, առաջին մոգպետը:*

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ·– Խօսիլ պարսիկներու եւ հայերու միջեւ տեղի ունեցած պատերազմներուն մասին: – Շապուհ ի՞նչ զգացումներ ունէր Արշակ թագաւորի և առհասարակ հայերու հանդէպ: – Մովպետաց մովպետը ի՞նչ խորհուրդ տուաւ Շապուհին: – Մեր պատմիչներէն ո՞վ գրի առած է այս պատմութիւնը:

59. ՀԱՅՐԵՆԻ ՀՈՂԸ

(Բ. ՄԱՍ)

1

Շապուհ արագավազ ուղտերով մարդիկ ղրկեց Հայաստան՝ հող եւ ջուր բերելու: Երբ հողն ու ջուրը բերին, կատարեց մովսեսի տուած խորհուրդը:

Շապուհ հարցուց Արշակին, երբ պարսից հողին վրայ էին երկուքն ալ.

– Արշակ հայոց թագաւոր, ինչո՞ւ ինծի թշնամի դարձար: Ահա երեսուն տարի է, որ կը պատերազմիս ինծի դէմ: Բայց չէ՞, որ գաւկի պէս կը սիրէի քեզ:

Արշակ թագաւոր ոտքերուն տակ այրուցք զգաց, խեղճացաւ եւ պատասխանեց.

– Արեա՛ց արքայ, մեղապարտ եւ յանցաւոր եմ քու առջեւդ:

Իսկ երբ Շապուհ հայոց թագաւորը տարաւ դահլիճին այն կողմը, որուն յատակը ծածկուած էր հայրենի հողով եւ ջրուած էր Հայաստանի ջուրով, Արշակ պօրաւոր զգաց ինքզինք եւ ըսաւ Շապուհի.

– Հեռո՛ւ ինձմէ, չարագո՛րծ արքայ, ես չեմ նեղեր քեզի՝ հայոց հողին վրայ թափուած արիւնը եւ կատարած ապստամբութիւնդ:

Հին սովորութիւն էր, որ հայոց թագաւորը պարսից արքային քով նստի խնճոյքի ատեն, բայց այդ օրը դահլիճին ծայրը նստեցուցած էին Արշակը, հո՛ն՝ որուն յատակը Հայաստանի հողով ծածկուած էր:

Արշակ թագաւոր ըմբոստացաւ, ոտքի ելաւ եւ Շապուհին դառնալով՝ պոչեց.

– Իմս է այդ տեղը, ուր դուն բազմեր ես. երբ իմ երկիրս հասնիմ, վրէժ պիտի լուծեմ քեզմէ:

– Դուն երբեք չես հասնիր քու երկիրդ. իմ հոդիս վրայ կը մեռնիս, – պատասխանեց Շապուհ եւ հրամայեց իր պալատականներուն.– Շղթայեցէք այս ըմբոստը եւ ղրկեցէք Խուժաստան՝ Անյուշ բերդը:

– Խաբէութեամբ կրնաս չղթայել ձեռքերս, բայց հոդիս՝ երբե՛ք, – թնդաց Արշակի բամբ ձայնը, երբ չղթայ կ'անցընէին ձեռքերուն:

2

Հայոց սպարապետ Վասակ Մամիկոնեան ընդոստ բարձրացաւ տեղէն եւ գոռաց.

– Արեա՛ց արքայ, վարուէ արքայի նման: Ես այս տեղ հիւր եմ եւ մօտս չէ սուրս, որ պաշտպանեմ իմ թագաւորս, բայց կը վերադառնամ հայրենիք եւ վրէժխնդիր կ'ըլլամ...

Շապուհ քրքջաց:

– Աղուէ՛ս, այսքան տարի դո՞ւն կը կոտորէիր արիները: Աղուէսի մահով պիտի մեռցնեմ քեզ:

Վասակ անայլայլ լսեց Շապուհի սպառնալիքը եւ պատասխանեց.

– Մինչեւ հիմա ես ատիւծ էի քեզի համար, հիմա աղուէ՞ս դարձայ: Երբ ես Վասակն էի՝ մէկ ոտքս մէկ լերան վրայ էր, միւս ոտքս՝ միւս լերան: Երբ ալ ոտքիս վրայ կը ծռէի, ալ լեռը կը տանէի գետնի տակ. երբ ձախ ոտքիս վրայ կը ծռէի, ձախ լեռը կ'անցնէր գետնի տակ:

– Այդ ի՞նչ լեռներ էին, որ գետնի տակ կը տանէիր, – հարցուց Շապուհ ծիծաղելով:

– Երկու լեռներէն մէկը դուն էիր, Շա՛պուհ, միւսը յունաց Թագաւորն էր, – գլուխը բարձր բռնած յարեց Վասակ:

Շապուհ փրփրեցաւ, արիւնոտ աչքերը կարծես դուրս թռան ակնակապիճներէն:

– Ես հիմա աղուէսի մահով կը մահացնեմ քեզ, – սպառնաց կրկին:

Ապա դարձաւ իր գինակիրներուն եւ հրամայեց.

– Մորթազերծ ընել այս ըմբոստը, տիկ հանել եւ տանիլ Անյուշ բերդը:

3

Գոյժը թռչունի թեւով հասաւ հայոց աշխարհը, տարածուեցաւ հովիտներուն ու կիրճերուն մէջ ծուարած հեռաւոր չէները. ատելութիւնը լեռնացաւ ու վրէժի փոթորիկ բորբոքեց ամէն մէկ հայու սրտին մէջ:

ՍՏ. ԿՈՒՐՏԻԿԵԱՆ

Ծողովրդական ասացուածք.– Վէրնատունը պարապ է:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Մեղապարտ.– Մեղաւոր, յանցաւոր:

Ասպատակութիւն.– Յարձակում, հրոսակութիւն, աւազակութիւն:

Անյուշ.– Ասիկա անունն է այն բերդին, որ կը գտնուի Պարսկաստան եւ ուր բանտարկուեցաւ ու անձնասպան եղաւ մեր Արշակ Բ. Թագաւորը 369ին: Ոմանք այս բերդը կը կոչեն Անյուշ, իբրեւ չյիշուելիք վայր, ուրիշներ՝ Անոյշ: Անոյշ անունն է հայ գեղեցիկ աղջկան մը, որուն համար չինուած է եղեր այս բերդը:

Բամբ·– *Հաստ (ձայն)*:

Ընդոստ·– *Ցանկարծ (տեղէն վեր ցատկել)*:

Ականակապիճ·– *Աչքին խորշը*:

Տիկ հանել·– *Մորթը հանել պարկի ձեւով եւ մէջը խոտ լեցնել*:

Գոյժ·– *Գէշ, սեւ լուր, քօթ*:

Շէն·– *Գիւղ*:

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ·– Այս ամբողջ պատմութեան ի՞նչ եզրակացութիւն կրնաք հանել (հողին ոյժը)։ – Ի՞նչ խօսակցութիւն տեղի ունեցաւ Շապուհի եւ Արշակի, Շապուհի եւ վասակ սպարապետի միջեւ։ – Ներկայացնել գործող անձերուն նկարագրի գլխաւոր գիծերը, մանաւանդ Արշակի ազատասէր ու յանդուգն ոգին և վասակի հոգեկան արիւթիւնն ու տիրասիրութիւնը։

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ·– Ձայնարկութիւն։

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ·– Հայոց պատմութենէն օգտուելով՝ տալ այս պատմութեան շարունակութիւնը (Դրաստամատի այցը Արշակ թագաւորին՝ Անյուշ բերդին մէջ)։

60· ՀԱՅՐԵՆԻ ՉՄԵՌ

Ծառերու ծեր, ձիւն գագաթով հարուստ եմ ես,
հաւատացէ՛ք,
Կեանքի ահեղ սա հեբիաթով հարուստ եմ ես,
հաւատացէ՛ք:

Որքան կ'ուզէ՝ ձիւնը տեղայ, ու տարածուի ահը
բուրին,
Իմ պապերուս խոր հաւատով հարուստ եմ ես,
հաւատացէ՛ք:

Ձըմեռը լի՛ սեղան մըն է օճախին շուրջ հայրենական·–
Օճախներու հարազատով հարուստ եմ ես,
հաւատացէ՛ք:

Դուրսը ամէն հողմ ու շառաչ մեծ հրաւէ՛ր
մըն է երգի, –
Բանաստեղծի սա ճակատով հարուստ եմ ես,
հաւատացէ՛ք:

Ինծի ի՛նչ փոյթ, թէ կայծակներ կը հրդեհուին
ամպերու տակ, –
Արարատո՛վ, Արարատո՛վ հարուստ եմ ես,
հաւատացէ՛ք:

ԱՐԱՄ-ԱՐՄԱՆ

ՀԵՓԻԱԹԱԳԻՐՆԵՐ·– Մեր մէջ հեքիաթներ գրած, հաւաքած կամ մշակած են Գարեգին եպս· Սրուանձտեանց, Ղազարոս Աղայեան, Յակոբ Օշական եւն·: Մեր գրքին մէջ՝ «Ծիծեռնակին ծըննդեանը», «Ամենափրկիչ», «կորսուած արդարութիւնը» հեքիաթներ են:

ԲԱՌԵՐ ՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ահեղ·– *վախնալիք, սոսկալի*:
Բուք·– *Հովով խառն ձիւն, ձիւնամրրիկ*:
Շառաչ·– *Շառաչիւն, ճարճատիւն, ճայթիւն*:

ԱՐԱՄ – ԱՐՄԱՆ·– Բուն անունով՝ Սուրէն Պասմաճեան: Ծնած է Ալեքսանտրէթ, 1923ին: Ուսումը ստացած է ծննդավայրին եւ Հալէպի մէջ: Հայաստան ներգաղթած է 1947ին· այժմ կ'ապրի Երեւան եւ կը զբաղի գրականութեամբ: 1945ին Հալէպի մէջ հրատարակուեցաւ իր առաջին գործը՝ «Խաչբուռ», իսկ 1955ին Երեւանի մէջ լոյս տեսաւ բերքուածներու իր երկրորդ ժողովածուն՝ «Հայրենիքի եւ սիրոյ երգեր»:

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ·– Ինչո՞վ բանաստեղծը հարուստ կը նկատէ ինքզինք: – Ո՞ր երկրի կամ ո՞ր բաղաքի մասին է իր ակնարկութիւնը: – Նկարագրել այդ երկրին կամ բաղաքին մէջ տիրող բնական պայմանները: – Պարզել «պապերուս խոր հաւատք», «օճախներու հարազատ», «բանաստեղծի նակատ» պատկերաւոր բացատրութիւնները:

61. ՄԵՐ ՏՆՕՐԷՆԸ

1

Երբ պէտք եղաւ, որ ուսումս չարունակէի Պոլսոյ միջնակարգ վարժարաններէն մէկուն մէջ, հայրս քանի մը բարեկամներու կարծիքը հարցուց. ո՞րն էր լաւագոյնը գոյութիւն ունեցող վարժարաններուն մէջ:

– «Նոր Դպրոց»ը; – ըսին գրեթէ բոլորն ալ.– պրն. Հինդլեանի դպրո՛ցը:

Հինդլեան անունը գրաւական մըն էր. իր հիմնած վարժարանը չէր կրնար լաւագոյնը չըլլալ ո՛չ. միայն իբրեւ ուսումնարան, այլեւ իբրեւ կրթարան:

Ու մտայ «Նոր Դպրոց»:

Մեր տնօրէնին՝ պրն. Հինդլեանի աչքը մեզի կը հետեւէր, մեր վրայ կը հսկէր ամէն տեղ:

Ո՛չ միայն գերազանց ուսուցիչ մըն էր, այլեւ գերազանց դաստիարակ մը: Իր նշանաբանն էր «դաստիարակելով կրթել» եւ ո՛չ թէ «կրթելով դաստիարակել»: Գիտուն աշակերտներ հասցնելէ առելի՝ կ'ուզէր նկարագիր ունեցող մարդիկ պատրաստել:

Այո՛, կ'ուզէր որ իր սանները տիպար անձեր ըլլային. մատով ցոյց տային զանոնք եւ ըսէին. «Պրն. Հինդլեանի աշակերտներէն է»:

2

Կրնա՞մ մոռնալ ես մեր տնօրէնը, որ մեծ տղու իմ անապարձութիւնս րոպէ–րոպէ ըրաւ՝ պատժելով զիս իբրեւ անբարեկիրթ աշակերտ:

Ես դիշերօթիկ սան էի։ Օր մը, երեկոյեան ընթրիքէն առաջ, մանկապարտէզի փոքրիկներէն մէկը ելաւ աղօթեց, ըստ ընկալեալ սովորութեան։ Խեղճ տղեկը հապիւ մխայն կրցաւ «Հայր մեր»ին առաջին ու վերջին նախադասութիւնները կմկմալ ու նստաւ տեղը, երեք անգամ երեսը խաչակնքելէ ետք։

Կարելի՞ էր չծիծաղիլ այս անմեղ «բարբարոսութեան» վրայ։ Ես կուշտ մը խնդացինք։ Մեղի հետ խընդացին նաեւ հերթապահ ուսուցիչները, անոնք որ մեզմէ չէին զատուեր առաւուան «բարի լոյս»էն մինչեւ երեկոյեան «դիշեր բարի»ն։

Յանկարծ ձայն մը լսուեցաւ ճաշասրահի խորէն. տնօրէնին ձայնն էր. կը հրամայէր ինծի՝ ոտքի կենալ պատին առջեւ։ Ի՞նչ կրնայի ընել. զացի կեցայ ցոյց տրուած տեղը։

3

Բայց ինչո՞ւ միայն ես կը պատժուէի. ընկերնե՞րս հապա, ուսուցիչնե՞րս հապա, որոնք նոյնպէս խնդացած էին ինծի չափ, թերեւս ինձմէ աւելի։ Ինչո՞ւ անոնք ալ չէին պատժուեր...

Այս տրամաբանութիւնը ուղիղ թուեցաւ ինծի եւ որոշեցի չիտակ տուն երթալ եւ ա՛լ չվերադառնալ դըպրոց, եթէ ստիպէին ղիս պատին առջեւ կենալ նորէն։

Ճամբուս վրայ կեցած էր տնօրէնը. պէտք էր իր քովէն անցնէի՝ ճաշարանէն դուրս դալու համար։

– Ո՞ւր, – խստութեամբ հարցուց պրն. Հինդըլեան, թեւս բռնելով։

Դէմքիս արտայայտութենէն հասկցաւ անշուշտ անիրաւուած տղու ներքին դժգոհութիւնս։

– Գնա՛ սենեակս եւ հոն սպասէ ինծի, – հրամայեց այս անգամ։

Գացի սպասեցի։

Ինչ եաք ինքն ալ եկաւ. մեղմ, բայց աղուս բառերով երեսիս տուաւ իմ անկարգապահութիւնս, անբարեկրթութիւնս, քաղաքավարութեան մէջ թերացումներս։ Աւելցուց նաև, թէ համարձակած եմ նստած տեղէս հարցումներ ընել ուսուցչի մը։ Եւ տուաւ երկրաչափութեան ուսուցչին անունը։

Ինչպէս այն ատեն, հիմա՛ ալ չեմ յիշեր, թէ նման աննշելի արարք մը գործա՞ծ էի իրաւամբ։ Յաջորդ օրը, երկրաչափութեան դասէն եաք, մօտեցայ ուսուցչիս եւ, այս անգամ... ոտքի ելած, հարցուցի, կրցածիս չափ բարեկիրթ ձեւով, թէ իրա՞ւ հարցում ուղղած էի իրեն նստած տեղէս։

— Վնաս չունի, տղա՛ս, — պատասխանեց պիտնական ուսուցիչս։

«Վնաս չունի» ըսել մօտաւորապէս կը նշանակէր «այո՛»։

Այն դիշեր անօթի պառկեցայ։ Յաջորդ օրը այլեւս առջի անբարեկիրթ տղան չէի. փոխուած էի։

Մեր անօրէնը դիս պատժած չէր, կրթա՛ծ էր։

Բ. ԹԱՇԵԱՆ

Ժողովրդական ասացուածք.— Հասակը՝ թիզ մը, լեզուն՝ երկու թիզ։

ՆԻՒԹԵՐՈՒ ՑԱՆԿ

	ՀԵՂԻՆԱԿ	ԴԱՍ	Եջ
1·	Բաֆֆի	*Տէր Թօդիկի դպրոցը*	3
2·	Ա· Ահարոնեան	*Մեր հայերէնի ուսուցիչը*	8
3·	Յովհ· Շիրազ	*Մանկութիւն*	12
4·	եր· Սրմաֆէշխանլեան	*Ինքնաչխատութեան դպրոցը*	14
5·	եր· Օտեան	*Դպրոցական յիշատակներ*	18
6·	Սիպիլ	*Զորս ճամբորդները*	21
7·	Ա· Ցարութիւնեան	*Առաջին ոտանաւորս*	24
8·	վ· Թոթովենց	*Իմ առաջին ուրախութիւնս*	28
9·	Ս· Տարօնցի	*Տուղրիլ եւ Թաթուլ*	31
10·	Ստ· Կուրտիկեան	*Ամենափրկիչ (Ա·)*	33
11·	Ստ· Կուրտիկեան	*Ամենափրկիչ (Բ·)*	37
12·	վ· Թէֆէեան	*Տաղ՝ հայերէն լեզուին*	40
13·	Շ· Նարդունի	*Կարօտ՝ հայ լեզուին*	42
14·	Յովհ· Յակոբեան	*Ո՞վ պահած է հայ ազգը*	46
15·	Խաչիկ Դաշտենց	*Հայերէն*	50
16·	Միհաս Չերազ	*Մուրացկանը*	52
17·	Տիկ· Ա· Թէոդիկ	*Մխիթեռնակին ծնունդը*	56
18·	Վահան Տէրեան	*Չիս տարէ՛ք...*	59
19·	եր· Օտեան	*Փանջունի*	61
20·	Ա· Ահարոնեան	*Արաքսի խաղերը*	65
21·	Դ· Վարուժան	*Անդաստան*	69
22·	Զապէլ Եսայեան	*«Անի՛ք քաղաք»...*	71
23·	Ու· Սարոյեան	*Հայը եւ հայը*	74
24·	Գեղամ Սարեան	*Տաղ՝ Հայաստանին*	78
25·	Լ· Բաշալեան	*Ցեղին ձայնը*	80
26·	Վրթ· Փափազեան	*Կորսուած արդարութիւնը*	84
27·	Ս· Տարօնցի	*Երկ պանդխտութեան*	88

ՀԵՂԻՆԱԿ	ԴԱՍ	Էջ
28· Եդ· Տաթօնեան	*Կաղանդի կօչիկը*	90
29· Զ· Ասատուր	*Ծնունդի պատմութիւն*	94
30· Դ· Վարուժան	*Առկայծ ճրագ*	98
31· Ռ· Զարդարեան	*«Հայրենիքս կ'ուզեմ ես...»*	99
32· Բ· Քէչեան	*Դրուագներ*	103
33· Ա· Ծառուկեան	*Ուխտ՝ Արարատին*	108
34· Գ· Մխիթարեան	*Բեթլեհէմի մէջ*	111
35· Րաֆֆի	*Որսորդութիւն*	114
36· Ա· Զօպանեան	*Երջանկութիւնը*	118
37· Ստ· Զօրեան	*Ընթերցողներ*	121
38· Աւ· Իսահակեան	*Ձեռնկիզ Խան*	125
39· Սար· Սահակեան	*Գեղօն արմենական անուններուն*	128
40· Յովհ· Թումանեան	*Գայլերը*	131
41· Բ· Նուրիկեան	*Գայլին արցունքը*	134
42· Վ· Շուշանեան	*Հայրենի դիւղիս կանչը*	138
43· Դ· Պալըգեան	*Օդային ճեպընթաց*	141
44· Յ· Պարոնեան	*Քաղաքավարութեան վնասները*	145
45· Վահրամ Սօֆեան	*Նաւը*	149
46· Ս· Պարթեւեան	*Պուտ մը չո՛ւր...*	151
47· Մէրսէտէս	*Աղա Յօհան. Բարիկեանց*	155
48· Վ· Թէքէեան	*Մասխին*	160
49· Զապէլ Եսայեան	*Կեռասները*	162
50· Վրթ· Փափազեան	*Շաբաթ մը ծառին վրայ*	165
51· Յովհ· Շիրազ	*Մեր հայրենիքը*	171
52· Վ· Անանեան	*Հաւաքական ուժը*	173
53· Տոքթ· Շ· Այվազեան	*Օրհնեալ խաղողը*	178
54· Ղ· Աղայեան	*Տորք – Անկեղ*	181
55· Յովհ· Թումանեան	*Տէրն ու ծառան (Ա·)*	185

ՀԵՂԻՆԱԿ	ԴԱՍ	Էջ
56· Յովհ· Թումանեան	*Տէրն ու ծառան (Բ.)*	188
57· Մ· Մեծարենց	*Առաուն*	192
58· Ստ· Կուրտիկեան	*Հայրենի հողը Ա.)*	194
59· Ստ· Կուրտիկեան	*Հայրենի հողը (Բ.)*	197
60· Արամ–Արման	*Հայրենի ժամեռ*	201
61· Բ· Թաշեան	*Մեր տնօրէնը*	203

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԱԾ ԵՆ	Լ. Ո.

1. *ՀԱՅԿԱՐԱՆ*, Նախապատրաստական 10
2. *ՀԱՅԿԱՐԱՆ*, Ա. տարի 10
3. *ՀԱՅԿԱՐԱՆ*, Բ. տարի 10
4. *ՀԱՅԿԱՐԱՆ*, Գ. տարի 12
5. *ՀԱՅԿԱՐԱՆ*, Դ. տարի 14
6. *ՀԱՅԿԱՐԱՆ*, Ե. տարի 16
7. *ՀԱՅԿԱՐԱՆ*, Զ. տարի 18
8. *ՀԱՅԿԱՐԱՆ*, Է. Ը. տարի 20

ԳԻՆ՝ 14 Լ. Ո.

Կեդրոնատեղի

LIBRAIRIE HAMASKAïNE
10, Rue Hussein Beyhoum
Zokak el Blatt
Beyrouth — Liban

10841500